

Комітет Верховної Ради України з питань цифрової трансформації
Апарат Верховної Ради України
Національна академія правових наук України
Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
Факультет соціології і права
Навчально-науковий центр інформаційного права та правових питань
інформаційних технологій

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ: СТАН І ПРОБЛЕМИ

**МАТЕРІАЛИ ПЕРШОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

30 БЕРЕЗНЯ 2021 РОКУ

Київ – 2021

УДК 342.53(477)

П-18

*Рекомендовано до друку
вченою радою Науково-дослідного інституту інформатики і права
Національної академії правових наук України.
Протокол № 4 від 14.04. 2021 р.*

П 68   Парламентський контроль в умовах децентралізації державної влади та цифрової трансформації в Україні: стан і проблеми : матеріали Першої всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 30 березня 2021 р. / упор.: В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. – Київ, 2021. – 184 с.

ISBN 978-966-928-663-5

Збірник містить матеріали: щодо актуальних проблем і пріоритетів розвитку парламентського контролю, складових електронного парламенту; стану та невирішених питань децентралізації державної влади; напрямів, здобутків і проблем цифрової трансформації; інформаційного та правового моделювання удосконалення парламентської діяльності, перспективних напрямів розвитку систем і технологій у сфері здійснення парламентського контролю.

Доповіді учасників конференції можуть бути корисними для фахівців, експертів і вчених, науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти.

Матеріали подано у авторській редакції.

УДК 342.53(477)

ISBN 978-966-928-663-5

© Комітет Верховної Ради України з питань цифрової трансформації, 2021
© Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України, 2021
© Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2021
© Колектив авторів, 2021

ЗМІСТ

Петришин О. В. Шановні колеги!.....	6
Федіснюк О. П. ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	8
Нижник А. І. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ	10
Пилипчук В. Г. СИСТЕМНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВИХ ТА СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	13
Корж І. Ф. ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК СКЛАДОВА НАРОДОВЛАДДЯ.....	20
Кисіль Л. Є. ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЮ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	24
Фурашев В. М. ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ	28
Баранов О. А. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА»	30
Ланде Д. В., Дмитренко О. О. ФОРМАЛІЗАЦІЯ ЗНАНЬ ТА ПОБУДОВА ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОНТОЛОГІЙ У ПРАВОВІЙ ГАЛУЗІ.....	35
Брайчевський С. М. УНІФІКАЦІЯ СТРУКТУРИ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	40
Богущий П. П. ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	44
Жиляєв І. Б. ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ: РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ КОМІТЕТІВ (НА ПРИКЛАДІ НАУКИ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ).....	50

Дорогих С. О. ОСОБЛИВОСТІ ДОСТУПУ ГРОМАДЯН ДО ЗАПИТІВ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ	58
Чеховська М. М. ГЕНДЕРНИЙ МЕЙНСТРИМІНГ В СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	61
Корж І. Ф. ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ: ЗДОБУТКИ І НЕДООПРАЦЮВАННЯ	63
Антонюк О. М. ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	68
Корж Т. І. ВЗАЄМОДІЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ	72
Мягка Т. Г., Лесик М. О. ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	76
Данильян О. Г., Дзьобань О. П. МЕРЕЖЕВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ДОМІНАНТА СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО- ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ	80
Калиновський Ю. Ю. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОЕКТУВАННІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	84
Андрощук Г. О. ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ: АНАЛІЗ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТРЕНДІВ	88
Сергєєв Д. В. ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	95
Радзієвська О. Г. ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПРОЦЕС ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ	98
Карєв І. Ю. ЗМІНА ЗАКОНУ ПРО ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЯК МАРКЕР РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ	101
Кородзієвська С. О. РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ	106
Шмигора О. В. ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	110

Яременко О. І.

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОВАЙДЕРІВ ІНТЕРНЕТ
ЗА ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО ПЕРЕДАЄТЬСЯ В МЕРЕЖІ 113

Яремко М. О.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В
СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ 117

Паламарчук М. А.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ В МЕРЕЖІ
ІНТЕРНЕТ 120

Ковальчук О. О.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ –
ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ ЄС 123

Клоков А. Р.

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ, ЗДОБУТКИ
ТА ПРОБЛЕМИ 126

Шпак К. О.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ 130

Корж І. Ф.

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО
КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ. 134

Забара І. М.

ЕЛЕКТРОННА ТОРГІВЛЯ І ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА: ДО ПИТАННЯ
ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ 138

Микитюк Д. Ю.

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ І СВОБОД
УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ 141

Бодрунов А. О.

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗДІЙСНЕННЯ
ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА СКЛАДОВИМИ СЕКТОРУ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 146

Гавловський В. Д.

ДО ПИТАННЯ КОНТРОЛЮ ЗА СТАНОМ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ 149

Короткий Т. Р., Хендель Н. В.

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ 153

Правосуд Р. О.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ
ЗАХИСТУ ПРАВ І БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ ДО
ЗАКОНОДАВСТВА ЄС. 156

Петришин О. В.

доктор юридичних наук, професор,
президент Національної академії
правових наук України, академік
НАПрН України

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Новітня історія України свідчить, що вітчизняна правова наука завжди брала активну участь у розбудові Української держави і суспільства, формуванні та розвитку правової системи і національного законодавства, у тому числі з питань, винесених на розгляд *Першої науково-практичної конференції на тему: «Парламентський контроль в умовах децентралізації державної влади та цифрової трансформації в Україні: стан та проблеми»*.

З цього приводу варто зауважити, що вченими Національної академії правових наук України та інших наукових установ і навчальних закладів було проведено низку цільових та значних за обсягами досліджень, результати яких були використані в ході децентралізації влади в Україні.

Водночас, згідно з *Меморандумом про взаємодію Апарату Верховної Ради України і Національної академії правових наук України* передбачено реалізацію комплексу спільних заходів щодо:

- координації та здійснення фундаментальних і прикладних наукових досліджень та розробок в галузі юридичних наук, систематизації і розвитку законодавства України;
- забезпечення ефективних зв'язків суб'єктів правової науки з народними депутатами України, комітетами Верховної Ради України та Апаратом Верховної Ради України;
- наукового супроводження формування і розвитку електронного парламенту, парламентського контролю, єдиної системи нормативно-правової інформації державних органів та органів місцевого самоврядування;
- опрацювання актуальних проблем в галузі міжнародного права, адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, правового забезпечення у сфері національної та міжнародної безпеки;
- організації наукового, інформаційно-аналітичного та експертного забезпечення за напрямками законотворчої діяльності згідно з рекомендаціями Місії Європейського Парламенту щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України тощо.

З урахуванням зазначеного, а також сучасних процесів цифрової трансформації, активного впровадження і розвитку інформаційно-комунікаційних та інших цифрових технологій, електронного урядування і електронного парламенту, видається актуальним винесення на розгляд наукової та експертної спільноти питань порядку денного конференції щодо:

- стану, наявних проблем, напрямів розвитку та механізмів здійснення парламентського контролю;
- стану і проблем децентралізації державної влади в Україні;
- напрямів, здобутків та проблем цифрової трансформації;
- інформаційного і правового моделювання з питань удосконалення парламентської діяльності;
- перспективних напрямів розвитку систем і технологій у сфері здійснення парламентського контролю.

Сподіваємося, що цей захід, організований спільно представниками Комітету Верховної Ради України з питань цифрової трансформації, Апарату Верховної Ради України та Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України, який нині реорганізується в Державну наукову установу «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України», за участі представників інших державних органів, закладів та установ сприятиме подальшому пошуку шляхів вирішення наявних проблемних питань у сфері децентралізації державної влади та розвитку парламентського контролю, як важливої складової демократичного суспільства. Передусім це стосується подальшого пошуку балансу між завданнями, функціями і повноваженнями різних гілок державної влади, державних органів та органів місцевого самоврядування, а також оптимізації моделі парламентського контролю з урахуванням досвіду провідних країн Європейського Союзу і НАТО.

Запрошуємо до активної дискусії і подальшої плідної співпраці представників академічної правової науки, державних органів, закладів, установ та громадських організацій в інтересах громадян, суспільства і держави.

Федієнко О. П.

*заступник голови Комітету з питань
цифрової трансформації Верховної
Ради України*

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Весь світ напружився від великої кількості загроз, які сформувались останніми десятиліттями та особливо загострилися в останні роки. Кращі уми шукають шляхи виходу з криз, які розхитують майже всі держави. Нема жодної країни, яка б не потребувала проведення певних реформ. Питання лише в масштабах необхідного ремонту політичного, суспільного та економічного ладу, в тому чи то буде косметичний ремонт, чи капітальний – як у нас. І як при всякому ремонті в країні необхідно проводити певну перебудову суспільних відносин, проводити соціальну трансформацію.

В Україні вже багато років відбуваються процеси реформування для покращення життя кожного з нас. Цифрова трансформація суспільства може і повинна стати базовою умовою такого покращення. При цьому потрібно враховувати те, що в сучасних умовах сфера цифрових технологій стає необхідною інфраструктурно-технологічною основою для державного будівництва, розвитку демократії, економіки, військової справи, фінансової та медичної сфери, сфери освіти та культури тощо.

Цифрова трансформація – це впровадження цифрових технологій у всі, всі сегменти суспільного життя. Зрозуміло, що такі масштабні процеси цифровізації мають супроводжуватись не менш масштабними процесами соціальних трансформацій. А це означає, що ніяка реформа не може бути успішною, якщо не буде створено відповідне законодавче забезпечення її проведення та подальшої підтримки.

Яскравим прикладом, який підтверджує попередню думку, є процес широкого впровадження технологій Інтернету речей, що має місце у всіх передових країнах. Інтернет речей – це коли мова йде про роботів, про штучний інтелект, про хмарні обчислювання, про біг дата, про кібербезпеку і багато чого іншого, зокрема про промисловість – це Індустрія 4.0. Мова йде про сільське господарство – це точне землеробство, про охорону здоров'я – це дистанційна діагностика здоров'я, про розумні дім, квартал, місто, про автомобіль або корабель без водіїв або екіпажу, про колони вантажних автомобілів без водіїв тощо.

Свідченням важливості цього процесу є те, що вже понад сорока держав світу мають власні національні стратегії розвитку технологій Інтер-

нету речей, затверджені на самому високому політичному рівні. І всі ці стратегії обов'язково мають відповідний розділ присвячений питанням вдосконалення чинного законодавства або, навіть, розробленню нових законів, які б максимально врахували вплив цифрових технологій на зміст сучасних правовідносин. Тобто політичний істеблішмент держав розуміє, що впровадження цифрових технологій та їх функціонування не може відбутись без відповідного правового регулювання.

Крім того, вкрай важливим є розуміння того, що масштаби впровадження та використання цифрових технологій є залежним від рівня довіри суспільства до кібербезпеки цифрових сервісів. Тому проблема забезпечення кібербезпеки в сучасному світі набуває надзвичайної актуальності, основний тягар вирішення якої покладається на державу.

Зокрема, необхідно вдосконалити законодавство з питань визначення відповідальності за навмисне або ненавмисне порушення встановлених умов експлуатації цифрових технологій, що може мати наслідком нанесення шкоди.

Правові дослідження, пов'язані із зміною, іноді, корінною зміною відносин в суспільстві та одночасно обтяжені необхідністю враховувати особливості правового регулювання застосування цифрових технологій, вимагають від юристів вчених особливих якостей. Насамперед, це вміння дивитись і бачити наше майбутнє, тримати руку на пульсі розвитку новітніх технологій, а також класно розуміти тенденції розвитку правової науки. І все це необхідно, щоб надати практикам інструменти для створення нового ефективного законодавства.

Комітет з питань цифрової трансформації Верховної ради України з огляду на це є відкритим для співпраці зі всіма, хто має бажання долучитись до законодавчої роботи з підготовки та опрацювання законопроектів практично зі всіх аспектів цифрової трансформації суспільства. Саме тому Комітет є ініціатором подання низки законопроектів, стає організатором та співорганізатором значної кількості заходів з питань розвитку сучасного законодавства, зокрема науково-практичних конференцій з проблематики правового забезпечення розвитку інтернету речей, електронних комунікацій, захисту персональних даних, кібербезпеки тощо.

Ми розуміємо, що сьогодні є актуальним питання вдосконалення методів та механізмів виконання контрольних функцій, які комітети Верховної Ради мають здійснювати відповідно до Конституції України. Особливо це важливо для здійснення законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань в надзвичайно важливій для майбутнього нашої країни сфері цифрової трансформації.

Нижник А. І.

Перший заступник Керівника

Головного юридичного управління

Апарату Верховної Ради України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Трансформаційні процеси, які відбуваються в українському суспільстві на фоні глобальної цифровізації, не оминули процес посилення інституційної спроможності Верховної Ради України за рахунок прискорення темпів впровадження електронного парламенту, що мав би суттєво посилити ефективність парламентського контролю. Ця теза впливає з пункту 23 Рекомендацій Місії Європейського Парламенту як основи для внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України [1].

Проте у пункті 44 цих Рекомендацій йдеться також про необхідність законодавчого забезпечення гарантій і прав парламентської опозиції.

Натомість, попри недоліки конституційованої у 2004 році та існуючої нині в Україні парламентсько-урядової коаліційної моделі організації влади, від усунення яких залежить подальший демократичний розвиток суспільства і його євроатлантична інтеграція, вітчизняний політикум пропонує обмежитися проведенням парламентської реформи (за відсутності відповідної науково-обґрунтованої концепції). Зроблені станом на 1 березня 2021 року законодавчі кроки у контексті парламентської реформи демонструють надання переваги впровадженню сучасних ІКТ (спроба «стрибоподібного» впровадження електронного парламенту), а не імплементації у парламентське буття керівних принципів демократичних парламентів [2]. Однак ці принципи мають базисний характер для розвитку традиційної парламентської демократії. Вони з наукової точки зору опосередковано окреслюють інституційно-функціональні критерії для моделювання сучасного організаційно-правового механізму управління парламентською установою в цілому та здійснення як внутрішнього, так і зовнішнього парламентського контролю. Електронний же парламент відрізняється від традиційної форми представницької демократії (дискусія безпосередньо у сесійному залі) якісно новою формою, що технічно уможливорює широку дистанційну дискусію з використанням засобів ІКТ. Ця нова форма дистанційної комунікації має сприяти стимулюванню участі громадськості як у процесі прийняття парламентом рішень, так і здійснення парламентського контролю на основі опе-

ративного потоку інформації. Визначені наразі Конституцією України та Регламентом Верховної Ради засадничі елементи організації роботи парламенту ґрунтуються на принципах традиційної форми представницької демократії. Це саме стосується і організації роботи місцевих рад. Тож декларування носіями влади намірів щодо пришвидшення розвитку електронної демократії в Україні та переходу до нової якості публічного управління не враховує фактору еволюційного розвитку демократії.

Як слушно зазначено Н. В. Грицяком: «Неважко помітити, що е-демократія є наслідком розвитку власне демократії як інституту народовладдя. Інакше кажучи, базисом для е-демократії у будь-якому разі мусить бути демократичний устрій суспільства» [3]. *Отже, еволюційний розвиток електронної демократії в Україні можливий за умови усвідомлення насамперед суб'єктами формування державної політики сутнісних характеристик базисного та технічного компонентів цього нового соціального явища.*

Зважаючи на місце та роль спікера в організаційно-правовому механізмі внутрішнього та зовнішнього парламентського контролю, одним з недоліків конституційної реформи 2004 року автор вбачає у надмірній централізації адміністративних повноважень Голови Верховної Ради України, що концентровано закріплені статтею 88 Конституції України (спікер зобов'язаний одночасно організовувати роботу Верховної Ради України та парламентського апарату) [4]. Така конституційна практика розбудови моноцентричної моделі управління парламентською установою зумовлює впровадження одноосібних форм і методів з організації спікером внутрішнього управління та внутрішнього парламентського контролю, що викликає дискурс з огляду на існуючі практики колегіальних форм організації спікером внутрішнього управління у європейських парламентах, для яких конструктивна парламентська опозиція є традиційним явищем у сенсі реалізації керівних принципів щодо прав та обов'язків опозиції в демократичному парламенті [5].

На відміну від сталих демократій, у яких в межах парламентсько-урядової коаліційної моделі організації влади традиційно функціонують основні суб'єкти парламентського контролю – парламентська опозиція і тіньовий уряд, в українському парламенті впродовж останніх шести років такі явища відсутні де-юре. Натомість вони є обов'язковими складовими елементами організаційно-правового механізму функціонування парламентсько-урядової коаліційної моделі організації влади.

З метою створення відповідних конституційних засад, спрямованих на розвиток організаційно-правового механізму управління парламентською установою та здійснення парламентського контролю з урахуван-

ням європейських демократичних стандартів, вбачається необхідність у теоретико-прикладному осмисленні щодо втілення моноцентричної моделі управління парламентською установою з огляду на існуючі парламентські практики держав-членів Європейського Союзу, а також прогнозування впливу такої моделі на розвиток парламентського контролю в Україні.

У результаті ґрунтовного аналізу емпіричних матеріалів та їх узагальнення автор дійшов таких висновків:

1. Нестабільна конституційно-правова основа щодо заміни парних категорій «депутатська більшість» та «депутатська меншість» іншою парною категорією – «коаліція депутатських фракцій» та «парламентська опозиція», відсутність усталеної парламентської традиції та правил додержання гарантій і прав парламентської опозиції є першопричинами неможливості легітимації та функціонування парламентської опозиції, що спотворює «європейські засади» організації парламентського контролю. За такої ситуації не створюються базисні передумови для розбудови в Україні електронної демократії на основі європейських демократичних стандартів.

2. Квотний принцип розподілу керівних посад у президії Верховної Ради та парламентських комітетах впливає з керівних принципів щодо прав та обов'язків опозиції в демократичному парламенті і є основним елементом організаційно-правового механізму забезпечення реалізації гарантій та прав парламентської опозиції як основного суб'єкта парламентського контролю в умовах функціонування парламентсько-урядової коаліційної моделі організації влади. Перебування представника парламентської опозиції у складі президії Верховної Ради України є статусною організаційно-функціональною гарантією автоматичного отримання доступу до всіх адміністративно-розпорядчих актів внутрішньо-управлінського характеру, що можуть стати предметом внутрішнього парламентського контролю з боку опозиції.

3. Темпи та період трансформації традиційної форми представницької демократії в електронну демократію зумовлені не лише наявними ресурсами та станом впровадження ІКТ у публічне управління, а існуванням відповідних базисних передумов.

Список використаної літератури

1. Постанова Верховної Ради України «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України» // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 14. – С. 6. – Ст. 149.

2 Чабаненко О. Оцінка стану українського парламентаризму на основі керівних принципів демократичних парламентів // Часопис «ПАРЛАМЕНТ». – 2011. – № 2.

3. Електронна демократія: Навч. посіб. / Н. В. Грицяк, С. Г. Соловйов; За заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Н. В. Грицяк. – К.: НАДУ, 2015. – С. 9.

4. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

5. Резолюція ПАРЄ «Процедурні керівні принципи щодо прав та обов'язків опозиції в демократичному парламенті» 1601 (2008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/753_1601_Opozytsija_rezoljutsija.htm.

Пилипчук В. Г.

*доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України, директор НДІ
інформатики і права НАПрН України*

СИСТЕМНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВИХ ТА СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Сучасні процеси цифрової трансформації, активного впровадження і розвитку інформаційно-комунікаційних та інших цифрових технологій, електронного урядування і електронного парламенту, а також пов'язані з ними суспільні трансформації формують принципово нові умови для подальшого розвитку системи державного управління, у тому числі організації та здійснення парламентського контролю.

Слід зауважити, що до основних (класичних) складових системи управління можна віднести:

- 1) збір та обробку необхідної інформації, аналіз і прогнозування розвитку ситуації (подій, процесів тощо);
- 2) прийняття управлінського рішення, організаційно-правове, кадрове та інше ресурсне забезпечення його реалізації;
- 3) здійснення контролю (зовнішнього або внутрішнього), оцінка стану і одержаних результатів, уточнення чи корегування, у разі потреби, прийнятого рішення.

В контексті зазначеного проблема правового регулювання, організації та здійснення ефективного парламентського контролю в демократичному суспільстві видається вкрай актуальною.

Результати аналізу свідчать про наявність низки *системних проблем* у цій сфері, які потребують окремого розгляду та опрацювання, зокрема:

1. *Негативний вплив неодноразової зміни форми державного правління на становлення і розвиток парламентського контролю* за часів незалежності України.

З цього приводу варто звернути увагу, що після прийняття Декларації про державний суверенітет України [1] форма державного правління в Україні зазнала такої еволюції:

1) *парламентська республіка* (липень 1990 р. – грудень 1991 р.) – від прийняття Декларації про державний суверенітет України (16.07.1990) до всенародного референдуму (01.12.1991), яким був схвалений Акт проголошення незалежності України [2], а також одночасного обрання Президента України;

2) *парламентсько-президентська республіка*: (грудень 1991 р. – червень 1995 р.) – до підписання (08.06.1995 р.) Конституційного договору між Верховною Радою України і Президентом України [3];

3) *президентсько-парламентська республіка* (червень 1995 р. – вересень 2005 р.) – з моменту підписання Конституційного договору, після скасування якого з червня 1996 р. ця форма правління залишилась чинною на основі Конституції України [4, 5], до початку вступу в силу прийнятих 08.12.2004 р. змін до Конституції України;

4) *парламентсько-президентська республіка* (вересень 2005 р. – вересень 2010 р.) – відповідно до Закону України «Про внесення змін у Конституцію України» (08.12.2004) початком переходу до неї був вересень 2005 р., а завершенням – час набуття повноважень Верховною Радою, обраною 2006 року;

5) *президентсько-парламентська республіка* (вересень 2010 р. – березень 2014 р.) – згідно з рішенням Конституційного суду України від 30.09.2010 [6] у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV.

6) *парламентсько-президентська республіка* (з березня 2014 р.) – згідно з рішенням Верховної Ради України щодо зупинення дії рішення Конституційного Суду України від 30.09.2010 та відновлення чинності Конституції України в редакції 2004 року.

Ключовою особливістю вказаних змін на кожному з етапів був перерозподіл функцій та повноважень між законодавчою і виконавчою гілками влади та між Верховною Радою і Президентом України. За цього перебігу подій відповідно мала змінюватися й організація парламентського контролю, що не сприяло його системному розвитку.

Загалом, порівняння норм Конституції України з конституціями інших європейських країн, які запровадили змішану форму правління, показує, що компетенцію основних інститутів вищої влади в Україні було недостатньо збалансовано, а модель влади нечітко виписана. Саме це, як свідчить аналіз, надалі стало однією з основних причин виникнення політичних криз та постановки кожним новим керівництвом держави питання щодо проведення конституційної реформи або внесення змін до Конституції України.

Вказаний історичний досвід, як видається, потребує врахування в подальшому державному будівництві.

2. Проблема ефективності законотворчої діяльності та розподілу функцій у цій сфері між законодавчою і виконавчою гілками влади.

З початку ХХІ століття в Україні, як свідчить аналіз, неодноразово ставилося питання щодо правового врегулювання організації законотворчої діяльності та визначення вимог до нормативно-правових актів. Вказана проблема залишається актуальною і нині, оскільки протягом останніх 10-15 років, за нашими оцінками, почала формуватися тенденція до *надмірної деталізації положень законів*, які мали б регулюватися підзаконними актами центральних органів виконавчої влади або Кабінету Міністрів України і забезпечувати таким чином оперативне реагування на потреби вирішення соціально-економічних та інших нагальних проблем життєдіяльності людини, суспільства і держави.

Натомість маємо ситуацію, коли відповідне «оперативне» реагування здійснюється шляхом систематичного внесення змін і доповнень до чинних законів, що призводить до певного дублювання парламентом функцій виконавчої гілки влади з питань нормотворчої діяльності, що не сприяє ефективному функціонуванню системи державного управління та розвитку парламентського контролю.

Наочним прикладом зазначеного, як видається, є покладання на Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (після ліквідації уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань захисту персональних даних) завдань щодо забезпечення правового регулювання та організації діяльності органів, закладів, установ, підприємств, організацій з питань захисту персональних даних, а також здійснення парламентського контролю у цій сфері. Зазначене, за нашими

оцінками, не відповідає положенням Конституції України та відповідним стандартам Європейського Союзу, запровадженим з 2018 року шляхом прийняття так званого «Пакету захисту даних» [7], що включає:

- Регламент (ЄС) 2016/679 від 27.04.2016 р. «Про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних та про вільне переміщення таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальні Положення про захист даних)»;
- Директиву (ЄС) 2016/680 Європейського Парламенту і Ради від 27.04.2016 р. «Про захист фізичних осіб у зв'язку з обробкою персональних даних компетентними органами в цілях запобігання, розслідування, виявлення або переслідування злочинця злочину або виконання кримінальних покарань, а також про вільне переміщення таких даних, і скасування Рамкового рішення Ради 2008/977/ПВД»;
- Директиву (ЄС) 2016/681 Європейського Парламенту і Ради від 27.04.2016 р. «Про використання даних записів реєстрації пасажирів (PNR) для профілактики, виявлення, розслідування і судового переслідування злочинів терористичного характеру і тяжкого злочину».

3. Проблема визначення повноважень Верховної Ради та її профільних комітетів з питань парламентського контролю.

З цього приводу, як свідчить аналіз, риторичним постає питання щодо ефективності проведення багаточисленних парламентських чи комітетських слухань, розширених засідань профільних комітетів, заслуховувань представників міністерств та інших державних органів і прийнятих за результатами цих та інших заходів рішень. До основних причин зазначеного, як видається, можна віднести:

- досить обмежені повноваження профільних комітетів з питань парламентського контролю;
- низька ефективність наявних механізмів парламентського контролю (депутатських запитів, звітів уряду і представників державних органів тощо);
- відсутність належної персональної відповідальності посадових осіб державних органів за невиконання чи неналежне виконання рішень Верховної Ради та її профільних комітетів, прийнятих в рамках парламентського контролю.

Тобто актуальною, як зазначалося, залишається проблема подальшого пошуку балансу між завданнями, функціями і повноваженнями різних гілок влади, а також належного врегулювання питань щодо завдань, повноважень та механізмів здійснення парламентського контролю його уповноваженими суб'єктами.

4. Проблема організації парламентського контролю в контексті децентралізації влади в Україні.

Аналіз концептуальних засад адміністративно-територіальної реформи, що розроблялися в Україні з кінця XX століття і почали запроваджуватися останніми роками, дають можливість виокремити такі *основні завдання децентралізації системи державного управління*:

1) *розбудова сильного громадянського суспільства та комфортної для громадянина держави – головне завдання;*

2) *визнання територіальної громади первинним рівнем самоврядування з передачею відповідної компетенції, ресурсів та відповідальності;*

3) *передача органам місцевого самоврядування більшості повноважень та відповідальності з питань життєдіяльності людини;*

4) *запровадження принципу рівномірного розвитку територій, визначення спеціалізації регіонів, перехід до програмно-проектного планування та фінансування;*

5) *підвищення якості державних та муніципальних послуг, розвиток електронних адміністративних послуг;*

6) *розвиток державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, перегляд податкового та бюджетного законодавства;*

7) *забезпечення принципу екстериторіальності щодо сектору безпеки і оборони, системи органів суду та охорони правопорядку.*

При цьому, до основних *проблем у сфері децентралізації влади*, що потребують подальшого вирішення і мають перебувати в полі зору парламентського контролю, можна віднести:

1) *проблему пошуку консенсусу політичних еліт, єдиного бачення реформи та довгострокової стратегії розвитку країни;*

2) *права та законні інтереси громадян і територіальних громад вимагають першочергової уваги в ході реформ;*

3) *потребують оптимізації механізми надання адміністративних, медичних, освітнянських, культурних та інших послуг;*

4) *актуальною залишається проблема розвитку інфраструктури на місцях (транспорт, зв'язок, Інтернет, торгівля тощо);*

6) *не завершено конституційну реформу та юридичне визначення функцій, повноважень та відповідальності органів влади на місцях;*

7) *кожний громадянин має зрозуміти модель та зміст нової системи управління і надання послуг.*

В ході децентралізації влади також актуалізується проблема додержання чинного законодавства та системного розвитку парламентського, урядового, судового і громадського контролю, передусім з питань від-

повідності правових актів органів місцевого самоврядування законам та Конституції України.

В контексті цифрової трансформації одним із реальних шляхів вирішення цієї проблеми є формування *єдиної електронної бази даних нормативно-правових актів державних органів та органів місцевого самоврядування*. Слід зауважити, що низкою іноземних країн подібні бази даних та системи контролю з використанням цифрових технологій вже апробовані на практиці. Зазначене також сприяло б оптимізації діяльності народних депутатів України з урахуванням динаміки перебігу подій в регіонах та розвитку системи парламентського контролю в цілому.

5. Проблема захисту прав, свобод та безпеки людини і громадянина як одного із основних напрямів розвитку парламентського контролю, передусім в соціально-економічній та інформаційній сферах [8, 9]. До системних проблем у вказаних сферах слід віднести:

1) соціально-економічне розширення населення, що створювало у минулі роки і продовжує формувати реальні передумови до суспільно-політичних потрясінь.

Зокрема, нині продовжує стрімко зростати коефіцієнт різниці між мінімальним і максимальним грошовим забезпеченням у державному секторі (для порівняння: за оцінками експертів і вчених, у країнах-членах ЄС в середньому цей коефіцієнт становить **6 – 8**; в Україні, коефіцієнт соціально-економічного розширення досяг **критичного рівня – 12** у 2001 р., у 2012 р. він становив **29** і нині **продовжує зростати**. Наприклад, визначене законодавством місячне грошове забезпечення керівника або члена наглядової ради того чи іншого державного підприємства (незалежно від ефективності його роботи) часто дорівнює місячному, а в окремих випадках і річному фонду заробітної плати працівників тої чи іншої державної наукової установи або навчального закладу);

*2) порушення принципу соціальної справедливості та вимог ст. 1 Конституції України, що Україна є суверенною і незалежною, демократичною, **соціальною**, правовою державою;*

3) відсутність розуміння, що людський капітал є потужним стратегічним ресурсом економічного розвитку країни;

4) низька ефективність системи захисту приватного життя та персональних даних людини;

5) поширення дезінформації та негативних інформаційно-психологічних впливів на людину і суспільство.

Наведений перелік проблем парламентського контролю, як видається, не є виключним та потребує комплексного наукового, організацій-

но-правового, кадрового, матеріально-технічного та іншого ресурсного забезпечення. До пріоритетних напрямів розвитку у цій сфері *пропонується* віднести:

1) перегляд моделі парламентського контролю та визначення подальших напрямів його реформування з урахуванням потреб розвитку людини, суспільства і держави, захисту національних інтересів та відповідного досвіду країн-членів ЄС і НАТО;

2) організацію комплексного наукового і науково-технічного забезпечення функціонування парламенту та розвитку парламентського контролю, у тому числі з використання сучасних інформаційних (цифрових) технологій;

3) розробку та внесення необхідних змін до Конституції України, Регламенту Верховної Ради України та інших законів з питань розвитку парламентського контролю.

В цілому, до ключових завдань парламентського контролю доцільно віднести забезпечення ефективного захисту: а) конституційних прав, свобод та безпеки людини і громадянина; б) духовних, морально-етичних, культурних, історичних, інтелектуальних та інших цінностей українського суспільства; в) конституційного ладу, суверенітету і територіальної цілісності держави.

Список літератури

1. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990, № 31, ст. 429.

2. Акт проголошення незалежності України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 38, ст. 502.

3. Конституційний договір про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України: укладений 8 червня 1995 року між Верховною Радою України і Президентом України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 18, ст. 133.

4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.

5. Закон України від 28.06.1996 № 254/96-ВР «Про прийняття Конституції України і введення її в дію».

6. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року №20-рп/2010. У справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України)

7. Пилипчук В. Г., Брижко В. М., Баранов О. А., Мельник К. С. Становлення і розвиток правових основ та системи захисту персональних даних в Україні: Монографія / В. Г. Пилипчук, В. М. Брижко, О. А. Баранов, К. С. Мельник; за ред. В. М. Брижко, В. Г. Пилипчука. К.: ТОВ «Видавничий дім »АртЕк», 2017. 226 с.

8. Пилипчук В. Г., Брижко В. М., Доронін І. М. та ін. Захист прав, приватності та безпеки людини в інформаційну епоху: монографія / Пилипчук В. Г., Брижко В. М., Доронін І. М., Золотар О. О., Батиргарєєва В. С., Богуцький П. П., Радзієвська О. О., Тарасюк А. В., Ткачук Т. Ю.; за заг. ред. В. Г. Пилипчука. Київ – Одеса : Фенікс, 2020. 260 с.

9. Дзьобань О. П., Пилипчук В. Г. Інформаційне насилля та безпека: світоглядно-правові аспекти : Монографія / Дзьобань О. П., Пилипчук В. Г. (За заг. ред. проф. В. Пилипчука). Харків : Майдан, 2011. 244 с.

Корж І. Ф.

*доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник, завідувач
науково-дослідною лабораторією НДІ
інформатики і права НАПрН України*

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК СКЛАДОВА НАРОДОВЛАДДЯ

Питання народовладдя стоїть на порядку денного як існування, так і функціонування багатьох суспільств світу. Народовладдя, або іншими словами демократія, пройшло тривалий шлях розвитку: від стародавніх демократій (Афін і Риму), через аристократичні республіки Середньовіччя, електоральні демократії XVIII-XIX століття, соціальної демократії залучення широких верств населення у вирішення суспільних справ і до сучасного його стану. Нинішнє народовладдя можна назвати «суспільством співучасті», за якого в управлінських процесах бере участь майже усе населення і усі інституції суспільства.

Таким чином нинішній стан можна назвати таким народовладдям, за якого влада належить усьому народові, вільне здійснення влади народом відповідно до його суверенної волі та інтересів. Тому принцип народовладдя є основою конституційного ладу в демократичній державі.

За нинішньої демократії (народовладдя), народ здійснює свою владу безпосередньо (безпосередня демократія, вирішення питань управління через референдуми, опитування тощо), а також через обрання органів

державної влади та органів місцевого самоврядування (представницька демократія), які представляють народ і виражають його волю чи представників певної території.

Необхідно зазначити, що в основі народовладдя лежить єдність влади народу, тому інститути (форми) прямої (безпосередньої) і представницької (опосередкованої) демократії не можуть протиставлятися один одному. Ефективне здійснення влади можливе лише за умови їх поєднання [1].

Оскільки в Україні функціонує змішана форма правління – парламентсько-президентська, в якій поєднуються ознаки парламентських і президентських республік, і за якої Кабінет Міністрів України, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією (ст.113) [2], важливого значення у діяльності парламенту набуває інститут парламентського контролю.

Парламентський контроль можна поділити на внутрішній, внутрішній спеціалізований, зовнішній; загальний, спеціальний; попередній, поточний, подальший тощо. Система парламентського контролю складається із суб'єктів, об'єктів контролю, відносин між ними, засобів контролю.

Парламентський контроль являє собою вид державного контролю, оскільки здійснюється органом державної влади. Він здійснюється Верховною Радою України в межах повноважень, визначених Конституцією України. Він надає змогу отримати достовірну і об'єктивну інформацію про фактичне виконання своїх повноважень відповідними органами державної влади та їх посадовими та службовими особами. У свою чергу, зазначене сприяє належного чину реагуванню парламенту на виявлені порушення. А тому він спрямований на забезпечення конституційної законності та дотримання державної дисципліни у сферах діяльності згаданих органів.

Зазначений контроль не здійснюється щодо судової гілки державної влади, а також правоохоронних органів при провадженні ними оперативно-розшукової діяльності, досудового слідства. Щодо таких об'єктів здійснюється непрямий (опосередкований) парламентський контроль, зокрема щодо Конституційного суду України – при призначенні шести суддів Конституційного суду, щодо судів загальної юрисдикції – при обранні суддів на посади безстроково, наданні згоди на арешт або затримання судді тощо. Непрямий парламентський контроль Верховна Рада здійснює також і щодо діяльності президента України, надаючи згоду на відповідні дії чи подання на призначення окремих осіб.

Прямий (безпосередній) парламентський контроль Верховна рада України здійснює щодо:

- забезпечення конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина;
- діяльності Кабінету Міністрів України, генерального прокурора України, інших державних органів та посадових осіб, які обираються, призначаються чи затверджуються Верховною радою України або на призначення яких потрібна її згода;
- фінансово-економічної діяльності держави.

Парламентський контроль за забезпеченням прав, свобод та обов'язків людини і громадянина здійснюється Верховною Радою України через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Таким чином, за існуючої в Україні представницької демократії, народовладдя в цілому і парламентський контроль зокрема не є досконалими і повними з наступних причин. Із трьох гілок державної влади (парламент, Уряд і суди), за існуючого дуалізму виконавчої влади (Президент України, окрім статусу глави держави, очолює такі інститути виконавчої влади, як міжнародна політика та безпека і оборона країни), народ приймає участь у формуванні представницької влади та глави держави (як частково державної виконавчої гілки влади). Судова гілка державної влади і абсолютна частина виконавчої гілки державної влади формується поза участі народу.

Щодо здійснення парламентського контролю, то він нині не є повним. Тобто, більш повно він здійснюється щодо виконавчої гілки державної влади, і лише частково опосередковано щодо судової гілки державної влади та щодо Президента України. Діяльність судової гілки державної влади будується на необхідності дотримання принципу доброчесності, як морально-етичного фундаменту діяльності судді, котрий визначає межу та спосіб поведінки, що має ґрунтуватися на принципах добрих відносин з особами, суспільством і державою, а також чесності в собі життя, виконанні професійних обов'язків та розпорядженні. Такі морально-етичні та правові принципи, як сумлінність, правосвідомість, висока моральна, загальна та правова культури значній кількості суддів не притаманна. Таким чином, народ фактично не контролює судову гілку державної влади, результатом чого є нинішній, негативний стан здійснення правосуддя та прояв високої корупції в середовищі судової гілки державної влади.

На наше переконання, запорукою для якісного життя та демократичного розвитку країни не зможе стати навіть майбутня судова реформа в Україні, якщо не буде вирішено питання здійснення народом

контролю за судовою гілкою державної влади. Яким може бути зазначений контроль – це мають сказати в першу чергу науковці, серед механізмів яких можуть бути запроваджені дещо призабуті інституції виборів суддів та їх відкликання внаслідок дискредитації статусу судді або вчинення дій, не сумісних з принципом доброчесності. Так само доцільно запровадити аналогічний інститут відкликання і щодо будь-якої виборної посади в державі, а не чекати і мучитися з такою особою до кінця його каденції. Для українського суспільства, який до цього часу не можу позбутися радянських авторитарних принципів регулювання суспільного життя, зазначені інституції є механізмом вирішення проблем сьогодення.

Необхідно зазначити, що народовладдя передбачає функціонування не лише опосередкованої демократії, яка нині знаходиться в основі українського буття, а насамперед – прямої демократії, тобто вирішення безпосередньо народом життєво важливих питань, а також здійснення ним безпосереднього контролю за їх вирішенням та діяльністю обраних народом представницьких органів та їх представників. Безвідповідальність, безкарність, низький рівень загальної та правової культури, правовий нігілізм насамперед представників органів державної влади та органів місцевого самоврядування – є наслідком бідного, точніше жакливого життя більшості Українського народу.

Цілком логічно постає наступне питання: А чи є нині ефективним здійснюваний парламентський контроль? На це питання дає відповідь саме життя Українського народу, який живе у найбіднішій країні Європи [3], де найвищий рівень злочинності [4] і яка входить у трійку «лідерів» в Європі за станом корупції в державі. За 2020 рік Україна продемонструвала лише незначне покращення в світовому «Індексі сприйняття корупції» організації Transparency International та знову опинилася позаду всіх сусідів, окрім Росії, посівши 117 місце з 180 країн світу (торік – 126 місце) [5].

Крім зазначеного, необхідно підкреслити, що і сам парламент «грішить» відсутністю бажання здійснювати належний контроль. Так, положеннями законів України «Про національну безпеку України» та «Про розвідку» передбачено створення комітету Верховної Ради України, до предмета відання якого віднесено питання забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України за діяльністю органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронних органів спеціального призначення та розвідувальних органів. Однак, незважаючи на крайню важливість даного питання, його вирішення застопорилось внаслідок відсутності політичної волі.

Література:

1. Поняття й сутність народовладдя в Україні. URL : <http://studies.in.ua/ru/konstitucionnoe-pravo-shpargalki/421-ponyattyu-y-sutnst-narodovladdya-v-ukrayin.html> (дата звернення : 26.02.2021).
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*, 1996. № 30. ст. 141.
3. Україна – найбідніша країна Європи : чому, як, коли зміни... URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2557789-ukraina-najbidnisa-kraina-evropi-comu-ak-koli-zmini.html> (дата звернення : 26.02.2021).
4. В Україні найвищий рівень злочинності у Європі. URL : <https://wz.lviv.ua/news/416793-v-ukraini-naivyschyi-riven-zlochynnosti-u-uevropi> (дата звернення : 26.02.2021).
5. Україна дещо піднялася в рейтингу «Індексу сприйняття корупції» URL : <https://www.dw.com/uk/ukraina-deshcho-pidnialasia-v-reitynhu-indeks-spryniatia-koruptsii/a-56358381> (дата звернення : 26.02.2021).
6. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2021 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення : 26.02.2021).
7. Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 р. № 912-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> (дата звернення : 26.02.2021).

Кисіль Л. Є.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського та
адміністративного права факультету
соціології та права КПП імені Ігоря
Сікорського*

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЮ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Проблеми децентралізації виконавчої влади вже тривалий час доволі активно дискутуються у юридичній науці та науці державного управління. Аналіз наукової літератури (праць В. Б. Авер'янова, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова, В. М. Кампа, І. Б. Коліушка, Н. Р. Нижник, В. Ф. Погорілка, М. І. Пухтинського, В. В. Цветкова, В. М. Шаповала, Ю. С. Шемшученка та ін.) дозволяє стверджувати, що більшість вчених наголошує на необхідності оптимізації системи виконавчої влади в

Україні, однак, єдність поглядів щодо розуміння змісту поняття «децентралізації» відсутня. Хоча загалом визнається, що це поняття генетично походить від слова «централізація» (від лат. *centralis* – серединний, центральний), яке означає зосередження керівництва, управління в єдиному центрі [1, с.1360] або зосередження більшої частини державних функцій у віданні центральних установ [2, с.88] завдяки префіксу «де...» (від лат. *de...*), що вказує на скасування, припинення чого-небудь, і, зокрема, означає процес розширення та зміцнення прав і повноважень адміністративно-територіальних одиниць (областей, автономій, республік та ін.) або самоврядних органів та організацій при одночасному звуженні прав і повноважень відповідного центру [3,с.168].

На нашу думку, проблема неоднозначного тлумачення поняття і сутності децентралізації виконавчої влади полягає у неврахуванні відмінностей реалізації принципів централізації і децентралізації за французькою (континентальною) та англосаксонською моделями територіальної організації влади. Так, англосаксонська модель (Велика Британія, Канада, Австралія та ін.) передбачає делегування частини виконавчої влади на рівень територіальних громад та їх органів; процеси централізації і децентралізації протилежно спрямовані та однозначні: зосередження владних повноважень органами місцевого самоврядування вважається децентралізацією, а будь-якими органами державної влади – централізацією. Цю модель також називають «демократичною децентралізацією».

В умовах французької (Франція, Італія та ін.) моделі, яку ще називають «адміністративною децентралізацією», вся специфіка територіальної організації влади не обмежується системою понять «централізація-децентралізація». Адже влада може розподілятися не лише між урядом та місцевими громадами, але й передаватися територіальним органам державного управління (наприклад, місцевим держадміністраціям, префектурам тощо) чи перерозподілятися між ними та органами місцевого самоврядування.

Зasadничим підґрунтям виокремлення принципу децентралізації виконавчої влади є конституційна вимога про те, що територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій (ст. 132 Конституції України). Власне, це означає, що принципи централізації і децентралізації визначаються Конституцією України, по-перше, крізь призму їх територіальної реалізації; по-друге, у тісному взаємозв'язку,

що є нетиповим для європейського підходу, за яким централізація стосується тільки державного рівня, а децентралізація означає вихід за межі цього рівня і передбачає передачу функцій і повноважень на недержавний рівень – місцеве самоврядування і відповідні громадські утворення [3,с.15].

До способів децентралізації у науці адміністративного права і державного управління відносять деволюцію, дивестування, деконцентрацію та делегування повноважень. [4,с.8] При цьому, деволуцією вважається така форма, коли до місцевих органів передаються відповідальність та влада, ресурси та джерела доходів, що робить місцеві органи влади автономними та повністю незалежними. Дивестування означає, що планування та адміністративна влада, або інші функції передаються волонтерським приватним або громадським організаціям. Воно часто проводиться з частковою передачею адміністративних функцій у поєднанні з дерегуляцією або приватизацією. Деконцентрація є різновидом централізації, який передбачає передачу владних повноважень від центральних органів виконавчої влади до місцевих органів державного управління. Делегування повноважень трактується як процес передачі владних повноважень від одного органу влади до іншого із збереженням контролю за виконанням цих повноважень з боку органу, що передає їх.

Зокрема, Конституція України 1996 р. передбачає, що окремі повноваження органів виконавчої влади можуть надаватися органам місцевого самоврядування, тобто безпосередньо радам. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі за рахунок коштів Державного бюджету України або шляхом віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передає органам місцевого самоврядування відповідні об'єкти державної власності. Органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади (частини 3, 4 ст. 143 Конституції України).

У подальшому закріплення здійснення делегованих повноважень одержало в Законах України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації». Крім того, через недостатню урегульованість процедури делегування повноважень мала місце спроба прийняття окремого спеціального закону «Про делегування органам місцевого самоврядування окремих державних повноважень»(законопроект від 1.02.2008 №1472), на нагальність прийняття якого неодноразово наголошувалося в наукових публікаціях. Проте, спроби прийняти такий закон так і лишилися марними.

Зважаючи на те, що правові норми, які регулюють питання делегування повноважень, «розпорошені» у законодавстві України, вбачається за доцільне прийняття єдиного закону «Про делеговані повноваження», який би закріпив такі основні положення: поняття делегованих повноважень, принципи делегування повноважень, суб'єктний склад делегованих повноважень, процедуру делегування повноважень, порядок передачі фінансових та/або матеріальних ресурсів на виконання делегованих повноважень, відповідальність за невиконання та неналежне виконання делегованих повноважень, контроль за реалізацією делегованих повноважень, порядок розгляду спірних питань, що виникають в ході реалізації делегованих повноважень. При цьому норми про делегування повноважень від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування, так само як і від органів місцевого самоврядування органам державної влади, повинні викладатися не імперативним, а диспозитивним способом. А при визначенні поняття «делеговані повноваження», як справедливо зазначає Г. В. Бублик, слід враховувати напрацьовані у науці адміністративного права такі його основні ознаки: а) делегування повноважень має базуватися на вільному волевиявленні обох суб'єктів делегування; б) делегування повноважень повинно супроводжуватися укладанням адміністративного договору; в) делегування повноважень має обов'язково супроводжуватися передачею необхідних ресурсів для забезпечення належної реалізації делегованих повноважень; г) переделегування (субделегування) повноважень не допускається, бо це суперечить цілям і намірам органу, що делегує повноваження; д) суб'єкт, якому делегуються повноваження, підлягає юридичній відповідальності за невиконання чи неналежне виконання делегованих повноважень [5, с.5-7].

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – с.1360.
2. Гурне Б. Державне управління / Б. Гурне; пер. з франц. В. Шовкуна. – К. : Основи, 1993. – с.88
3. Горбатенко В. П. Децентралізація / В. П. Горбатенко // Юридична енциклопедія: у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1999. – Т. 2: Д-Й. – С. 168.
3. Пухтецька А. А. Інституційні принципи системи органів виконавчої влади: європейський досвід для України / А. А. Пухтецька // Система органів виконавчої влади України: правові проблеми удосконалення ор-

ганізації та діяльності : наук. доповідь / [за заг. ред. О. Ф. Андрійко]. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – С. 15.

4. Лелеченко А. П. Децентралізація в системі державного управління в Україні: теоретико-методологічний аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління : спец. 25.00.01 / А. П. Лелеченко; Національна академія державного управління при Президентові України – Київ, 2006. – с.8

5. Бублик Г. В. Делегування повноважень місцевими органами влади: організаційно-правовий аспект: автореф. дис. канд.юрид.наук: 12.00.07. Київ, 2005.с.5-7

Фурашев В. М.

*кандидат технічних наук, старший
науковий співробітник, перший
заступник директора з наукової
роботи НДІ інформатики і права
НАПрН України*

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Для цілей розкриття означеного питання, під поняттям »державна влада» будемо розуміти цілеспрямовану, структуровану та скоординовану управлінську діяльність із забезпечення життєдіяльності, стабільності та розвитку суспільства на всій території держави.

Як відомо, управлінська діяльність, перш за все, це діяльність з підготовки прийняття рішень, безпосереднє їх прийняття, забезпечення та контроль їх виконання, а також, за необхідності, коректування.

Будь-яке рішення приймається на основі інформації, яка знаходиться у розпорядженні особи, відповідальної за його прийняття на момент прийняття рішення, а також результатів оцінки можливих наслідків, які отримуються в результаті проведення їх моделювання та прогнозування.

Сутність поняття «децентралізація державної влади» передбачає, у розумних межах, функціональний перерозподіл складових процесів прийняття управлінських рішень та їх втілення у життя серед учасників забезпечення життєдіяльності, стабільності та розвитку суспільства на всій території держави, починаючи з первісної організаційно-адміністративної одиниці – села, територіальної громади.

Але сутність поняття «децентралізація державної влади» передбачає також перерозподіл не лише прав, а і обов'язків, та, головне, відповідальності.

Цілком природно, що у таких умовах об'єктивно значно зростуть інформаційні потоки, як за вертикаллю, так і за горизонталлю.

Також зрозуміло, що під час реалізації процесів децентралізації державної влади, суттєво зростає значення парламентського контролю, як за масштабністю та повнотою, так і за оперативністю та об'єктивністю. Даний висновок базується на положеннях статей 5, 69, 75 Конституції України та, особливо, статті 92 Конституції України, а також сутності процесів децентралізації державної влади.

Виходячи з власного досвіду роботи з інформаційними потоками у виконавчій гілці державної влади та попереднього аналізу характеру, спрямованості та повноти інформаційних потоків правової інформації, в умовах здійснення децентралізації влади, а також визначення потенційних правових проблем здійснення парламентського контролю та подальшого розвитку системи нормативно-правової інформації, доцільно вже зараз почати розглядати питання розробки моделі взаємоспрямованих інформаційних потоків під час здійснення законотворчої, законодавчої та нормотворчої діяльності ланцюгів «Верховна Рада України – орган місцевого самоврядування», «комітет Верховної Ради України – комітет Верховної Ради України», з обов'язковим аналізом та врахуванням реальних та потенційних ризиків і загроз, незалежно від виду, характеру та спрямованості.

Суттєве зростання інформаційних потоків та їх значимості в умовах децентралізації державної влади вимагає переосмислення, як на рівні Апарату Верховної Ради України, так і, перш за все, на рівні комітетів Верховної Ради України, організаційно-адміністративного та наукового забезпечення синтезу та аналітичної обробки цих інформаційних потоків, а також підготовки відповідних висновків та науково обґрунтованих пропозицій на основі сучасних методів і засобів інформаційного моделювання та прогнозування.

Баранов О. А.

*доктор юридичних наук, керівник
Науково-дослідного центру цифрових
трансформацій і права НДІ
інформатики і права НАПрН України*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА»

Поява нових масштабних соціальних явищ, процесів або об'єктів, які привертають увагу значної кількості дослідників з різних галузей знань, супроводжується великою кількістю варіантів дефініцій нових термінів, які часто майже не узгоджуються між собою. В останні роки стало дуже широко вводитися в науковий і громадський дискурс поняття «цифрова економіка», якому передували такі як: «інформаційна економіка», «економіка знань», «інтернет економіка», «мережева економіка», «нова економіка» тощо.

Визначення терміну «цифрова економіка» також має значну кількість варіацій внаслідок того, що:

- по-перше, по-різному пояснюються причини появи явища «цифрова економіка»: результат переходу від сировинної або індустріальної економіки до економіки, що базується на інформаційно-комунікаційних технологіях (ІКТ) [1]; зумовлено технологічними змінами, що характерні для ХХІ століття в частині «зрощування» телекомунікаційних, ІК технологій та інновацій [2]; закономірна інноваційна форма прояву постіндустріальної економіки [3] тощо;
- по-друге, мають місце особливості, іноді істотні, галузі знань, відповідно до яких проводяться дослідження, різноманітність сфер інтересів вчених та практиків.

Але вважається цілком допустимим для загального процесу наукового пізнання те, що конкретні дисциплінарні дослідження, присвячені тим чи іншим аспектам одного і того ж явища чи об'єкта, призводять до появи одного терміну, але з різними за змістом дефініціями. Однак, при цьому, в особливому становищі перебуває правова наука, основним продуктом якої є теоретико-методологічні основи та практичні рекомендації щодо формування правових норм, які регулюють суспільні відносини в тому чи іншому сегменті активної соціальної діяльності.

Це особливе становище можна пояснити діалектичним характером дуальності взаємовідносин правової науки з іншими науками, об'єктом дослідження яких також є суспільство і відносини в ньому. Дійсно, з одного боку, при формуванні змісту правових норм необхідно інтегрально

враховувати результати досліджень конкретного сегмента активної соціальної діяльності, що проводяться в рамках інших наукових дисциплін, а з іншого – зміст науково сформованих і/або офіційно зафіксованих правових норм має братися до уваги в процесі інших дисциплінарних досліджень.

Іншими словами, правова наука «вбираючи» результати досліджень, проведених в рамках інших наук, здійснює їх подальшу інтеграцію і конвергенцію в інтересах синтезу найбільш ефективного правового регулювання суспільних відносин в конкретній сфері активної соціальної діяльності, створюючи в свою чергу певне джерело впливу на розвиток інших наук.

Таким чином, напрацювання дефініції терміну «цифрова економіка» в рамках правової науки є важливим і актуальним завданням не тільки для розвитку положень правової доктрини системи національного права, а й для розвитку інших суспільних наук.

Вважаємо найбільш вдалим першим історичним визначенням терміну «цифрова економіка» те, що було запропоновано Д. Танскоттом у своїй праці «Електронно-цифрове суспільство: Плюси і мінуси епохи мережевого інтелекту» [4]. Цифрова економіка по Танскотту – це економіка, яка базується на використанні інформаційних комп'ютерних технологій. При дослідженні впливу використання цифрових технологій на економіку він спирався на положення теорії транзакційних витрат в економіці, які, зокрема, знайшли також відображення в теорії економіки права. В основу теорії транзакційних витрат і прав власності в інституційній структурі та функціонуванні економіки було покладено результати досліджень нобелівського лауреата з економіки Р. Коуза, початок яким поклала широко відома його стаття «Природа фірми» [5]. В якості основної переваги цифрової економіки Д. Танскотт справедливо бачив можливість радикального зниження транзакційних витрат в площині інформаційних взаємовідносин, що часто потребувало проведення певної трансформації форм ведення бізнесу.

На основі порівняльного аналізу численних дефініцій різних авторів Г. Головенчик [1,6] сформулювала власне бачення дефініції терміну «цифрова економіка», яку вона розуміє як:

- тип економіки, що характеризується активним впровадженням і практичним використанням цифрових технологій збору, зберігання, обробки, перетворення і передачі інформації в усіх сферах людської діяльності;
- сукупність видів економічної діяльності як галузі національної економіки з виробництва і торгівлі цифровими товарами і послугами в віртуальному середовищі;

- систему соціально-економічних і організаційно-технічних відносин, заснованих на використанні цифрових інформаційно-телекомунікаційних технологій та мереж в режимі реального часу;
- складне поєднання різних елементів (технічних, інфраструктурних, організаційних, програмних, нормативних, законодавчих та ін.), що представляє собою доповнення до реальної економіки, орієнтоване на сталий економічний розвиток.

Проаналізуємо саме цю дефініцію тому, що з позиції правової науки в цьому варіанті знайшли відображення характерні недоліки, притаманні іншим визначенням терміну «цифрова економіка».

1. Цифрова економіка – це коли в усіх сферах людської діяльності активно використовуються цифрові технології для реалізації виключно інформаційних відносин.

Автором ігнорується факт того, що на сучасному етапі цифрові комп'ютерні технології є основою соціальної трансформації і реалізації основних економічних процесів та їх складових: виробництва, розподілу, збуту, реалізації, споживання тощо. Тобто відбувається штучне зменшення переліку економічних систем з реально цифровізованими економічними процесами, які охоплюються поняттям «цифрова економіка».

2. Цифрова економіка – це всього лише окрема галузь економіки з виробництва і торгівлі цифровими товарами і послугами в віртуальному середовищі.

Практика проведення економічних трансформацій в останні кілька десятиліть свідчить про те, що практично всі основні економічні процеси та їх складові в будь-яких сегментах активної соціальної діяльності з метою збільшення ефективності стають «цифровими» завдяки впровадженню широкого спектру технологій виробництва, розподілу, збуту, реалізації і споживання, які базуються на використанні цифрових ІКТ. Тобто відбувається штучне зменшення переліку реальних цифровізованих економічних систем які охоплюються поняттям «цифрова економіка».

3. Цифрова економіка – лише та частина суспільних відносин в економіці, для яких тільки в режимі реального часу використовуються цифрові інформаційно-телекомунікаційні технології та мережі.

Дійсно, в останній час спостерігається зростання обсягу суспільних відносин в економіці, які реалізується в режимі онлайн, тобто в режимі реального часу. Але природа великої частині економічних процесів обумовлює необхідність витратити якийсь час на їх реалізацію. При цьому продовжують функціонувати власні технології, які працюють на основі використання цифрових ІКТ, але співпраця із зовнішніми системами за допомогою ІКТ тимчасово припиняється до отримання результату пев-

ного економічного процесу. Саме така особливість стає формальною підставою виведення сукупності суспільних відносин, які є дотичними до таких цифровізованих економічних процесів, з класу тих, в яких цифрові інформаційно-телекомунікаційні технології та мережі використовуються лише в режимі реального часу. Тобто відбувається штучне зменшення обсягу реальних цифровізованих суспільних економічних відносин які охоплюються поняттям «цифрова економіка».

4. Цифрова економіка – це всього лише складне поєднання різних елементів (технічних, інфраструктурних, організаційних, програмних, нормативних, законодавчих та ін.) як доповнення до реальної економіки.

Представлення цифрової економіки лише як доповнення до реальної економіки створює методичні бар'єри для можливості її дослідження як нового етапу розвитку економіки у всьому різноманітті масштабів її впливу на соціум: загальносвітовому, міжнародному, макроекономічному, регіональному, локальному, мікроекономічному.

Крім того, слід звернути увагу на те, що з початком XXI століття сучасна цивілізація усвідомила наявність цілого комплексу викликів, що створюють загрозу існуванню людства. Реакцією на загострення сучасних цивілізаційних викликів стала четверта промислова (технологічна) революція, до основних досягнень якої слід віднести технології Інтернету речей, Індустрії 4.0, штучного інтелекту, робототехніки, великих даних, хмарних обчислень, а також нано- та біотехнології, генної інженерії, електронних комунікацій і тощо. Технологічні революції сприймаються як революційні зміни в продуктивних силах суспільства і в організації його діяльності в найширшому сенсі [7], і, перш за все, в економіці. Тому широке використання різноманітних досягнень 4-ї технологічної революції стало потужним каталізатором перегляду парадигми економічної діяльності.

Для мінімізації негативних наслідків цивілізаційних викликів в світовій економіці реалізується безліч проектів соціальної трансформації різного рівня і масштабності. Левова частка цих проектів базується на широкому використанні досягнень четвертої технологічної революції, в тому числі, базується на всеосяжному застосуванні інформаційних комп'ютерних технологій (цифрових технологій). Процес використання цифрових технологій в ході соціальних трансформацій отримав назву цифрових трансформацій.

На основі визначення термінів «соціальна трансформація» та «цифрова трансформація», наведені в роботі [1], сформулюємо такі терміни:

трансформація економіки – це перетворення, зміна або корекція мети функціонування, структури і функцій економічної системи суспіль-

ства, в тому числі, методів, способів і механізмів реалізації цих функцій, для нейтралізації або сприяння впливу зовнішніх і внутрішніх впливів на подальший розвиток суспільства;

цифрова трансформація економіки – це трансформація економіки, яка відбувається на основі максимального використання цифрових технологій таких як: Інтернет речей, Індустрія 4.0, штучний інтелект, робототехніка, обробка великих даних, хмарні обчислення, електронні комунікації, а також, нано- та біотехнологій, генної інженерії та багатьох інших.

Таким чином, пропонуємо авторське визначення:

цифрова економіка – це економіка трансформована на основі максимального використання цифрових технологій таких як: Інтернет речей, Індустрія 4.0, штучний інтелект, робототехніка, обробка великих даних, хмарні обчислення, електронні комунікації, а також, нано- та біотехнологій, генної інженерії та багатьох інших.

Висновки.

Запропонована дефініція терміну «цифрова економіка» дозволяє припустити наступне:

- визначення охоплює будь-які економічні процеси у всьому різноманітті масштабів її впливу на соціум: загальносвітовому, міжнародному, макроекономічному, регіональному, локальному, мікроекономічному загальносвітовому, міжнародному, макроекономічному, регіональному, локальному, мікроекономічному;
- цифрові технології, що використовують в межах «цифрової економіки» не мають обмежень як за своїм змістом, так і за місцем застосування в будь-яких економічних процесах або їх складових;
- напрацьовані правові механізми регулювання суспільних відносин та досвід їх застосування можуть бути використані також і в трансформованій економіці, але за умови здійснення їх відповідного вдосконалення (модернізації) внаслідок певних особливостей в реалізації деякої частки суспільних відносин, поява яких обумовлена застосуванням досягнень четвертої технологічної революції, а саме застосування цифрових технологій таких як: Інтернет речей, Індустрія 4.0, штучний інтелект, робототехніка, обробка великих даних, хмарні обчислення, електронні комунікації тощо.

Література.

1. Головенчик, Г. Г. Теоретические подходы к определению понятия «цифровая экономика» / Г. Г. Головенчик // Наука и инновации. – 2019. – № 2 (192). – С. 40-45.

2. Батракова Т. І. Особливості та принципи цифрової економіки в Україні /Т. І. Батракова, В. Ю. Линовецька // Економічні студії. – 2018. – №2. – С. 94-96.

3. Пуцентейло П. Р. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки / П. Р. Пуцентейло, О. О. Гуменюк // Інноваційна економіка. – 2018. – № 5-6. – С. 131-143.

4. Танскотт Д. Электронно-цифровое общество. Плюсы и минусы сетевого интеллекта / Д. Транскотт. – К.: INT Пресс: М.: Рефл. Бук, 1999. – 432 с.

5. Coase, R. H. (1937), The Nature of the Firm. *Economica*, 4: 386-405. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x>

6. Головенчик, Г. Г. Цифровая экономика / Г. Г. Головенчик, М. М. Ковалев. – Минск: Изд. центр БГУ, 2019. – 395 с.

7. Булдыгин С. С. Концепция промышленной революции: от появления до наших дней. Вестник Томского государственного университета. – 2017. – № 420. – С. 91–95. <<https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsiya-promyshlennoy-revolyutsii-ot-poyavleniya-do-nashih-dney>>

8. Баранов О. А. Економіка результату та право / «Економічні свободи та інституції: правове регулювання та ефективність», збір. мат. між. науково-практич. конф. (22-23 жовтня 2020 р., м. Ужгород). – Ужгород: РІК-У, 2020. С. 23-29.

Ланде Д. В.

*доктор технічних наук, професор,
завідувач відділу спеціалізованих засобів
моделювання Інституту проблем
реєстрації інформації НАН України
Дмитренко О. О.*

*аспірант Інституту проблем
реєстрації інформації НАН України*

ФОРМАЛІЗАЦІЯ ЗНАНЬ ТА ПОБУДОВА ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОНТОЛОГІЙ У ПРАВОВІЙ ГАЛУЗІ

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології та загалом інформаційний простір розвиваються швидше, ніж коли-небудь раніше. Такий процес характеризується відповідно стрімким збільшенням об'ємів даних [1], які продукуються елементами інформаційного простору, зокрема, документами та найрізноманітнішими джерелами даних – файлами,

електронними листами, веб сторінками та іншими джерелами не залежно від форматів їх подання. Важливо зазначити й той факт, що обсяг вищезгаданих даних подвоюється приблизно кожні 18 місяців [2]. Унаслідок цього за п'ять попередніх років людством було вироблено інформації більше, ніж за всю попередню історію. Та такий інформаційний сплеск, або так званий інформаційний вибух, супроводжується не лише припливом нових цінних знань. Основну частину накопичених даних складають неструктуровані дані (близько 95%), в тому числі й непотрібні та шумові, і лише зовсім мала частина представляє собою певну інформацію, яка може бути використана під час прийняття рішень.

Тож в результаті критичної невідповідності між розвитком сучасних інформаційних систем і збільшенням динамічних інформаційних потоків у глобальних комп'ютерних мережах перед інформаційним суспільством постає ряд проблем. Одна із них полягає у відсутності підходящих технологічних рішень та у неспроможності наявних систем обробляти величезні об'єми неструктурованих даних, зокрема текстових, й виокремлювати з них знання з тією ж самою швидкістю, з якою відповідні дані продукуються та накопичуються.

Тож величезні об'єми інформаційних потоків та динамічних текстових даних, що накопичуються у глобальних комп'ютерних мережах обумовлюють актуальність процесу концептуалізації цих даних та їх подальшої формалізації у вигляді певної онтологічної моделі [3].

Оскільки науково-технічний прогрес вплинув і на правову галузь, то кількість нормативно-правових документів поданих у електронній формі, а отже, і кількість інформації, з якою доводиться мати справу експерту у цій сфері, теж постійно зростає. І для прийняття законних рішень інколи необхідно ознайомлюватися з тисячами документів, свідомо відкидаючи інформаційний шум. Тож отримання коротких і водночас найважливіших відомостей чи викладок з одного або з декількох текстових документів, у вигляді так званих рефератів, а також генерація лаконічних інформаційно-насичених звітів на основі коротких анотацій або дайджестів є актуальним заданням. А отже, проблема комп'ютеризованої обробки правової інформації та удосконалення або розробка нових систем автоматичного реферування, які могли б прийнятною продуктивністю і якістю обробляти великі об'єми правових документів й надавати спрощений доступ до головного змісту правового тексту, виокремлювали з нього найважливіші відомості чи викладки, ідеї та заздалегідь заявлені змістові аспекти без необхідності опрацьовувати великий за обсягом текстовий документ або текстовий корпус є також актуальною. Також не менш важливим є завдання

виявлення дублюючої інформації та протиріч у нормативно-правових документах.

Визначальною особливістю правової інформації є те, що пов'язані з нею тексти не у повній мірі вільнодоступні та неструктуровані. Наявна структура окремих видів документів і застосування найкращих універсальних систем реферування [4, 5] не дає задовільних результатів. Це важливо враховувати під час вибору потрібного методу чи підходу для вирішення вищезгаданої проблеми у галузі права.

Той факт, що під час комп'ютеризованої обробки текстових даних багато задач лежать на перетині між математичними науками та лінгвістикою, відкриває широкі можливості для застосування потужного математичного апарату (такого, як теорія графів та складних мереж) та лінгвістичної теорії (що враховує семантичну та синтаксичну структуру тексту).

У цій роботі для побудови термінологічної онтології, придатної для автоматизованої обробки, застосовується лінгвомережева модель представлення текстових даних. Одним із видів такої мережевої моделі є мережа, що побудована із ключових слів та словосполучень (або просто – мережа термінів). В ній вузли відповідають окремим ключовим поняттям предметної галузі, а ребра – семантико-семантичним зв'язкам між ними.

Для виокремлення ключових термінів застосовується комп'ютерна обробка природномовних текстів, що включає автоматичну сегментацію на окремі речення, розбиття на токени та розмічування частин мови й присвоєння тегів кожному слову (Part-of-Speech tagging) [6]. Оскільки запропоновані у цій роботі методи орієнтовані на роботу з англійськими правовими текстами, то відповідно використовується класичний набір тегів, що сформований на основі Brown Corpus (стандартний корпус університету Брауна) та має назву »The Penn Treebank» [7].

Використовуючи шаблони ключових слів та словосполучень, що представлені у роботі [6], формується послідовність термінів. Далі здійснюється видалення одиничних стоп-слів (окремих артиклів, прийменників, сполучників, деяких дієслів, прислівників та займенників), які не несуть ніякого інформативного навантаження.

На наступному етапі для кожного сформованого терміна у порядку його зустрічання у тексті формується так званий кортеж. Кожен елемент кортежу складається з трьох значень: перше – термін (слово або словосполучення, що отримане за одним із шаблонів); наступне – тег, який присвоюється слову в залежності від його приналежності до певної частини мови; останній елемент такого набору – числове значення GTF [8] (глобальна частота терміна, що використовується для статистичного

зважування слів та словосполучень, що входять у сформовану на попередньому етапі послідовність). Важливо зазначити, що GTF обчислюється з урахуванням двох попередніх значень кортежу – терміна та частини мови, до якої він належить. Кількість таких однакових кортежів у всьому тексті, що нормована на загальну кількість сформованих термінів, і визначає значення третього елемента.

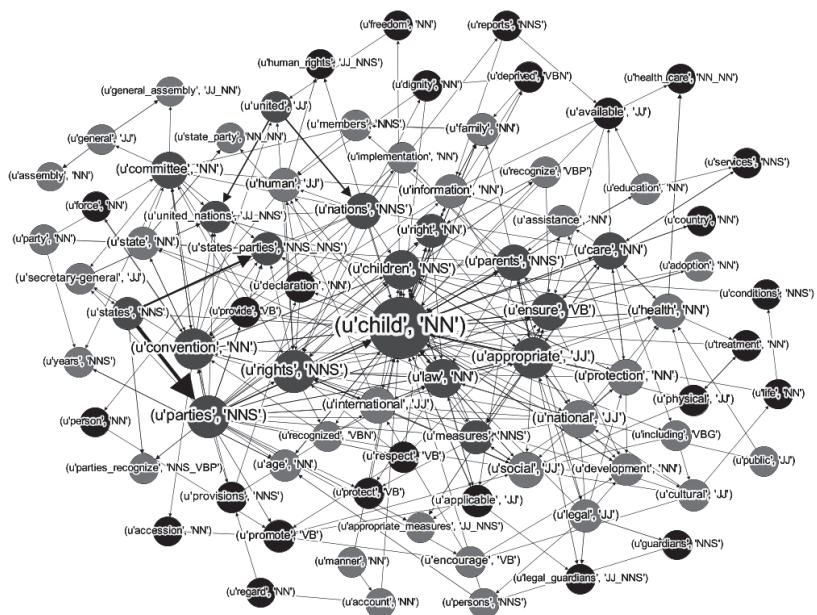
Для встановлення ненаправлених зв'язків між ключовими термінами в межах кожного окремого речення застосовується алгоритм графа горизонтальної видимості для часових рядів (Horizontal Visibility Graph algorithm – HVG) [9]. Сформована на попередньому етапі послідовність числових значень GTF, які відповідають окремим кортежам, є тим часовим рядом, який завдяки алгоритму HVG трансформується у ненаправлену мережу.

Для встановлення напрямків зв'язків враховувались правила, представлені у роботі [6]. Після об'єднання однакових вузлів сумарна кількість однаково-направлених зв'язків між цими вузлами визначала вагове значення зв'язку.

Для апробації представленої у цій роботі методики побудови мережі термінів було використано вільнодоступний правовий документ «Convention on the Rights of the Child», поданий англійською мовою [10]. В результаті було отримано онтологічну модель у вигляді мережі із ключових термінів (рис. 1).

Література

1. Mayer-Schönberger V., Cukier K. Big data: A revolution that will transform how we live, work, and think. Houghton Mifflin Harcourt, 2013.
2. Humanity Doubles Its Data Creation Every 18 Months, And It Has Powerful Implications. URL: <https://www.fluxmagazine.com/data-creation-powerful-implications/> (дата звернення: 21.03.2021).
3. Lande D. V., Radziievska O. H. Subject Domain Models of Jurisprudence According to Google Scholar Scientometrics Data // Proceedings of the 4th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems (COLINS 2020). Volume I: Main Conference. Lviv, Ukraine, April 23-24, 2020. CEUR Workshop Proceedings (ceur-ws.org). 2020. Vol-2604. pp. 32-43.
4. Best Text Summarizing Tool for Academic Writing [For Free]. URL: <https://ivypanada.com/online-text-summarizer> (дата звернення: 21.03.2021).
5. Ланде Д. В., Яньцін Чжао, Моцзі Вей, Шівей Чжу, Цзяньпін Го Система анотування китайської правової інформації // Інформація і право. 2018. № 3(26). С. 66-71.

Брайчевський С. М.

*кандидат фізико-математичних наук,
старший науковий співробітник*

УНІФІКАЦІЯ СТРУКТУРИ ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Швидкий розвиток сучасного суспільства супроводжується зростанням обсягів правової інформації, а також ускладненням її структури. І цей процес в умовах проведення реформи децентралізації [1] набуває низку характерних особливостей, які суттєво впливають на ефективність реформ, що проводяться в Україні. Важливу роль в цьому плані відіграє комплекс проблем, пов'язаних з питаннями розвитку системи нормативно-правової інформації та парламентського контролю. Актуальність цих проблем значною мірою викликана тим, що децентралізація відбувається в контексті цифрової трансформації [2] українського суспільства. Це означає постійне зростання впливу використання цифрових технологій в різноманітних сферах суспільного життя, в тому числі в усьому, що так чи інакше пов'язане з генерацією, обробкою та зберіганням інформації. Складність зокрема полягає в тому, що комп'ютерні системи вимагають, щоб інформація, з якою вони працюють, була належним чином формалізована. А цю вимогу важко реалізувати в умовах несинхронізованої діяльності багатьох незалежних агентів інформаційних процесів (термін «агент» в нашому випадку використовується в широкому розумінні, і ми не будемо наводити його строге визначення). Маємо на увазі організації та фізичні особи, які приймають участь в формуванні правової інформації.

Закон України «Про інформацію» [3] визначає її як «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді». Для нас важливим є те, що інформація визначається як відомості або дані. Зупинімось на цьому моменті детальніше. Поняття «відомості» має різні значення [4], але в будь-якому разі вони є чимось таким, що виникає в людській свідомості і тому не може сприйматися то оброблятися машиною, в тому числі зберігатися на матеріальних носіях та відображатися на електронних пристроях. Навпаки, поняття «дані» визначається як «формалізоване подання інформації, придатне для інтерпретування, пересилання чи оброблення за участю людини або автоматичними засобами» [5], тобто мають суто об'єктивну природу. Але саме відомості сприймає кінцевий споживач. Тому актуальною є проблема відношення між відомостями та даними. Зберігаються та обробляються машиною дані, а людиною сприймаються відомості.

І це є надзвичайно важливим в галузі правової інформації, оскільки в правовій сфері потрібні не загальні враження та уявлення, а чіткі формулювання. Нагадаємо, що правова інформація – це «будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо» [3].

Із наведеного визначення видно, що правова інформація як така має досить складну структуру. Ця складність посилюється неоднорідністю її джерел, до яких відносяться [3]: «Конституція України (254к/96-ВР), інші законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань». Отже, машинна обробка таких складних за своєю структурою масивів даних, яка забезпечує правильне інтерпретування [5], є непростотою та відповідальною справою, що породжує низку проблем як теоретичного, так і технічного характеру.

Очевидно, що в умовах цифрової трансформації [2] зростає і надалі зростатиме рівень автоматизації відповідних процесів. При цьому зазначимо, що про повний перехід до автоматичних систем обробки змістовної інформації в найближчому історичному майбутньому не йдеться, оскільки для цього необхідно достатньою мірою вирішити проблему створення штучного інтелекту. Тому на даному етапі технологічного розвитку актуальним є використання автоматизованих систем. Нагадаємо, що автоматизована система (на відміну від автоматичної) не заміняє людину, а спрощує її працю шляхом передачі певної кількості функціональних можливостей машині. Тому автоматизація виробничих процесів за своєю метою передбачає зменшення обсягів людської (ручної) праці. Але людську працю можна умовно розділити на дві категорії. Перша – це власне виконання виробничих операцій. А друга – підготовчі операції, необхідні для функціонування апаратно-програмного комплексу. До цієї категорії відноситься підготовка вхідних даних відповідно до вимог комп'ютерної системи (агрегування, редагування, форматування тощо). Такі операції можуть бути достатньо трудомісткими і потребувати багато часу та ресурсів, включно з робочою силою. Тому здійснення ефективної автоматизації вимагає максимального скорочення підготовчих робіт.

В умовах децентралізації [6] одним з ключових чинників є відсутність достатньої синхронізації в процесах генерації правової інформації на різних рівнях адміністративно-територіального устрою України внаслідок суттєвого перерозподілу повноважень між центром і регіонами, а

також між різними органами місцевого самоврядування [7-9]. Як приклад можемо навести дві форми діяльності, що супроводжуються генерацією правової інформації: звітність органів місцевого самоврядування та державний нагляд за законністю рішень органів місцевого самоврядування.

Тому особливої актуальності в першу чергу набуває проблема забезпечення належної уніфікації [10] структури правової інформації, яка може бути визначена як «процес приведення чинного права до єдиної системи, усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин» [11]. Уніфікація потрібна в першу чергу для того, щоб надати, наскільки це можливо, технології обробки та зберігання правової інформації універсального характеру. Це дозволить максимально автоматизувати процедури підготовки текстів до завантаження в апаратно-програмні комплекси всіх організацій, які задіяні в загальному процесі. Універсальність також гарантує правильність інтерпретування даних, що підлягають обробці і використанню.

Практично, уніфікація містить такі основні компоненти:

- мінімізація передбачених вихідних форм документів;
- відповідність документів визначеним правилам оформлення;
- зберігання документів у відповідності з узгодженим переліком визначених типів даних, структур інформаційних одиниць та системи зв'язків між ними;
- використання єдиного комплексу класифікаторів, рубрикаторів, тезаурусів, довідників;
- використання єдиного набору реквізитів документів для кожного передбаченого типу;
- стандартизація наборів метаданих документів для кожного передбаченого типу;
- введення даних з використанням єдиного комплексу спеціалізованих технічних засобів;
- здійснення модифікації та видалення документів в рамках єдиного комплексу технічних умов;
- виведення вихідної інформації у формі, прийнятній для непідготовлених користувачів;
- можливість обміну даними через локальні, корпоративні та глобальні мережі.

Реалізація цих компонентів передбачає принаймні три основні напрями:

- напрацювання нормативної бази (посадові інструкції тощо);

- створення інформаційної бази (розробка класифікаторів тощо);
- розробка технічних засобів (конвертори тощо).

Уніфікація структури правової інформації має стати невід’ємною складовою комплексної програми розвитку системи нормативно-правової інформації та парламентського контролю.

Література

1. Реформа децентралізації. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi> (дата звернення 21.03.2021)
2. Цифрова трансформація. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/mizhnarodna-dopomoga/coordination/cifrova-transformaciya> (дата звернення 21.03.2021)
3. ЗАКОН УКРАЇНИ Про інформацію. (<https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2938-17#Text>) (дата звернення 22.03.2021)
4. Словник української мови. <http://sum.in.ua/s/vidomosti> (дата звернення 22.03.2021)
5. ISO/IEC 2382:2015, Information technology. Vocabulary. Part 1: Terms and definitions <https://www.iso.org/standard/63598.html> (дата звернення 22.03.2021)
6. Офіційний український державний сайт «Децентралізація влади». <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення 23.03.2021)
7. КОНЦЕПЦІЯ реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення 23.03.2021)
8. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70293 (дата звернення 23.03.2021)
9. Нестерович В. Ф. Децентралізація як конституційний принцип здійснення публічної влади на регіональному та місцевому рівнях. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 47–54. <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2019/12/3-19-ua/10.pdf> (дата звернення 23.03.2021)
10. Опришко В. Ф. Міжнародне економічне право і процес. К., Парламентське вид-во, 2014. 518 с.
11. Уніфікація в праві. *Юридична енциклопедія* https://leksika.com.ua/15731028/legal/unifikatsiya_v_pravi (дата звернення 23.03.2021)

Богуцький П. П.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач науково-дослідної
лабораторії регіональної безпеки та
військового права НДІ інформатики і
права НАПрН України*

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ОСНОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОНТРОЛЮ ЗА СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Парламентський контроль відноситься до важливих повноважень Верховної Ради України, передбачених Конституцією України. Такі повноваження здійснюються виключно у межах, визначених Конституцією України та законом.

Можна розглядати контрольну функцію парламенту, що реалізується через парламентський контроль, який натомість не може бути всеосяжним. Парламент (Верховна Рада України) є органом законодавчої влади, діяльність парламенту в демократичній державі будується та здійснюється відповідно до принципу поділу влади.

Важливе значення, як відомо, має форма державного правління, зокрема за парламентської форми правління парламентський контроль має більш широкий зміст внаслідок консолідації значних повноважень саме у парламенті.

Політична система України зазнавала змін упродовж десятиліть і наразі існуючу форму правління вітчизняні науковці та політики характеризують як парламентсько-президентську, хоча безпосередньо відповідний термін у Конституції України не застосовується. Однак повноваження Верховної Ради України є достатніми для здійснення контролю за діяльністю Уряду, що безпосередньо виходить із положень ст.85 Конституції України [1], а також – за президентською вертикаллю влади, з урахуванням задекларованих конституційних повноважень щодо можливості оголошення імпідменту Президенту держави.

Визначальним все ж залишається положення Конституції України стосовно меж парламентського контролю, які містить сама Конституція та закони, де йдеться про парламентський контроль у певній сфері, що своєю чергою має відповідати вимогам Конституції. Саме на такий відповідності, узгоджений з принципом поділу влади, зосереджує увагу у своїх висновках Конституційний Суд України [2].

Досить важливими є повноваження щодо здійснення парламентського контролю за сектором безпеки і оборони, які необхідно розмежовувати з відповідними повноваженнями Президента держави.

Керівництво сектором безпеки і оборони відповідно до вимог Конституції України та Закону України «Про національну безпеку України» [3] здійснює Президент держави. Адже саме на Президента законом покладається керівництво у сферах національної безпеки і оборони, забезпечення державної незалежності та національної безпеки.

Управлінська функція щодо сектору безпеки і оборони, належить не лише до повноважень Президента, але й до повноважень Уряду в частині, що стосується насамперед забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони [4]. Управління передбачає у тому числі контроль за діяльністю сил безпеки і сил оборони, що визначено законом та відповідає конституційним повноваженням Президента. Контрольні повноваження Кабінету Міністрів за сектором безпеки і оборони обмежені відповідними повноваженнями Президента держави.

Президентський контроль за діяльністю сектора безпеки і оборони розглядається як форма демократичного цивільного контролю з урахуванням особливостей, які стосуються управління сферами національної безпеки і оборони.

Парламентський контроль за сектором безпеки і оборони позбавлений будь-якого безпосереднього зв'язку з управлінням сферами національної безпеки і оборони. Призначення або ж згода на призначення визначених законодавством керівників державних органів, що утворюють сили безпеки і сили оборони, заслуховування звітів про діяльність таких державних інститутів, а також заслуховування керівників органів сектору безпеки і оборони на пленарних засіданнях Верховної Ради України тощо неможливо розглядати як управління, тобто спрямування діяльності органів сектору безпеки і оборони для досягнення визначеної мети, якою є забезпечення національної безпеки, захист національних інтересів від реальних і потенційних загроз.

Парламентський контроль як певна система перевірки, зовнішнього оцінювання відповідності дій, рішень та загалом діяльності сектору безпеки і оборони вимогам Конституції України, законодавству щодо захисту національних інтересів безумовно сприяє реалізації управлінської функції, проте не отожднюється з нею, не утворює складової цієї функції. Важливо, що парламентський контроль поєднується із законодавчою діяльністю парламенту та сприяє удосконаленню законодавчого урегулювання соціальних комунікацій у сферах національної безпеки і оборони.

Основною ознакою парламентського контролю за сектором безпеки і оборони необхідно розглядати незалежність Верховної Ради України від посадових і службових осіб органів сектору безпеки і оборони, невтору-

чання у безпосередню діяльність щодо забезпечення національної безпеки. Реалізація визначених законом меж і можливостей здійснення парламентського контролю за сектором безпеки і оборони передбачає аналіз, вивчення стану діяльності сил безпеки, сил оборони і оборонно-промислового комплексу, отримання пояснень, здійснення об'єктивної оцінки та надання обґрунтованих рекомендацій щодо ефективної реалізації визначених законом повноважень органами сектору безпеки і оборони.

Парламентський контроль за сектором безпеки і оборони не зводиться до контролю за дотриманням державними органами спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронними органами спеціального призначення та розвідувальними органами вимог Конституції України стосовно забезпечення національної безпеки. Вказаний напрямок, де обов'язково здійснюється парламентський контроль, є чи найбільш відповідальним з огляду на важливість, специфіку і відверту закритість діяльності державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронних органів спеціального призначення та розвідувальних органів. Очевидно саме цей фактор позначився на виокремленні парламентського контролю за названими органами сектора безпеки і оборони у законі та орієнтування на створення спеціального Комітету Верховної Ради України для здійснення парламентського контролю[3].

Наразі функції щодо контролю за діяльністю сектора безпеки і оборони здійснює Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки. Повноваження цього Комітету певним чином обмежені віднесенням контролю за здійсненням безпосередньо правоохоронної діяльності до відання Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності. Подібне розмежування повноважень стосовно контролю за діяльністю державних органів, що входять до сектора безпеки і оборони, не сприяє якості та ефективності контролю та, дійсно, потребує відповідного рішення, узгодженості дій.

Певним чином удосконаленню діяльності стосовно організації та здійснення парламентського контролю буде сприяти прийняття змін до законодавчих актів, які запропоновані та перебувають на розгляді парламенту [5]. Проте подальший розвиток парламентського контролю за сектором безпеки і оборони вбачається у спеціалізації діяльності відповідного комітету, у застосуванні комплексного, системного підходу до розгляду і вирішення питань, які стосуються усіх складових сектора безпеки і оборони.

На сьогодні не використовуються у Верховній Раді України повною мірою можливості аналітичної роботи щодо вивчення стану діяльно-

сті сектора безпеки і оборони, визначення проблемних питань та надання необхідних і дієвих рекомендацій стосовно вирішення існуючих проблемних питань. Така робота проводиться Радою національної безпеки і оборони України в межах президентського контролю та координації діяльності органів сектора безпеки і оборони. Проте очевидно, що парламентський контроль за сектором безпеки і оборони повинен отримувати відповідні інформаційне, наукове, соціологічне та статистичне, тощо забезпечення. Відтак актуальним потрібно розглядати питання створення з числа досвідчених фахівців, науковців постійної Комісії при профільному Комітеті Верховної Ради України (Комісії), склад якої не зазнаватиме швидкоплинних змін та не залежатиме від певних політичних уподобань, а зможе ефективно та послідовно забезпечувати підготовку і розгляд питань на засіданні Комітету. Подібна практика має місце у багатьох європейських парламентах [6, с.81-84] і в цілому засвідчує про її ефективність. Безумовно укомплектування зазначеної Комісії, а також укомплектування Комітету передбачають проведення спеціальних перевірок, у тому числі – для вирішення питання про допуск і доступ до державної таємниці, а також передбачає відповідну підготовку членів Комісії. Зрештою висловлена вимога стосується також народних депутатів.

За умов вчинення порушень законодавства про національну безпеку і оборону, або ж – наявності відповідних матеріалів, інформації, звернень тощо Верховна Рада України може утворювати тимчасові слідчі комісії [7]. Такі слідчі комісії можуть бути утворені парламентом за відповідної ініціативи народних депутатів. Важливо щоб діяльність слідчих комісій проходила у визначеному законом спеціальному форматі, який передбачає певний рівень та якість відносин з державними органами сектору безпеки і оборони, їхніми посадовими й службовими особами. Результати роботи і висновки тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України розглядаються на пленарному засіданні парламенту, можуть бути підставою для реєстрації кримінальних проваджень і проведення досудового розслідування, а також можуть бути використані для вжиття певних заходів, прийняття відповідних рішень як Президентом держави, так і Урядом.

Передбачені Законом тимчасові спеціальні комісії [7], до відання яких належить підготовка і попередній розгляд питань, а також підготовка і доопрацювання проєктів законів та інших актів Верховної Ради України на правах головного комітету, якщо предмет правового регулювання таких проєктів не належить до предметів відання комітетів, утворених Верховною Радою України, також мають відігравати помітну роль

у здійсненні парламентського контролю за сектором безпеки і оборони. Проте у даному випадку йдеться більше про законодавчу діяльність.

Не менш важливою для ефективної діяльності сектора безпеки і оборони є безумовне дотримання прав, свобод людини, громадянина, що віднесено до контрольних повноважень спеціального інституту, яким є інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Використання бюджетних коштів, спрямованих для забезпечення національної безпеки і оборони, зазнає контролю у процесі діяльності іншого парламентського органу – Рахункової палати.

Діяльність Комітетів Верховної Ради, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Рахункової палати не повинні дублюватися, вказані форми парламентського контролю доповнюють один одного, стають достатніми для адекватної оцінки стану діяльності сектора безпеки і оборони, вжиття необхідних заходів для усунення існуючих порушень, недоліків, ініціювання рішень стосовно притягнення винних осіб до передбаченої законом відповідальності, а також щодо попередження порушень законодавства про національну безпеку і оборону.

Особливою формою парламентського контролю є підготовка і проведення парламентських слухань з проблемних питань національної безпеки і оборони. Такі слухання проводяться у спеціальному режимі, що має забезпечувати інформаційну безпеку. Саме з цих міркувань парламентські слухання з розгляду проблемних питань національної безпеки і оборони можуть не бути настільки публічними, як розгляд у парламенті інших питань, що не стосуються забезпечення безпеки і обороноздатності держави. Ефективність парламентських слухань залежить від багатьох чинників, адже у цих випадках переважне значення має елемент конкретності у постановці проблеми, у підготовці відповідних рішень, рекомендацій, а також – забезпечення контролю за їх реальним виконанням.

Значення ефективного парламентського контролю за сектором безпеки і оборони суттєво актуалізовано в умовах децентралізації влади. Безумовно, що процес децентралізації владних повноважень – шлях до якісного перетворення у напрямі демократичного розвитку. Проте неможливо ігнорувати ризики децентралізації, які пов'язуються із забезпеченням єдності соціального, економічного та політичного простору України. Очевидно, що рівень діяльності державних інститутів, які належать до сил безпеки, має суттєво підвищуватися, можливості взаємодії державних органів центральної влади і влади на місцях, органів місцевого самоврядування також мають посилюватися для успішного вирішення питань зміцнення обороноздатності держави. За таких обставин парла-

ментський контроль має бути найбільш дієвим, актуальним за змістом і призначенням.

Отже, значущість парламентського контролю найбільш відчутно виявляється у сферах національної безпеки і оборони, у реалізації контрольних повноважень парламенту у цих сферах, що внаслідок комплексності та багатогранності утворює основу демократичного цивільного контролю за сектором безпеки і оборони держави.

Список використаної літератури:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Висновок Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статей 85 та 101 Конституції України (щодо уповноважених Верховної Ради України) (реєстр. № 1016) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 20 листопада 2019 року № 6-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006v710-19#Text>.

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

4. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2018 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>

5. Проект Закону України №4131 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення ефективної реалізації парламентського контролю». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69998

6. Демократичний цивільний контроль над сектором безпеки і оборони: теорія і практика: навчальний посібник / В. А. Яценко, В. Г. Пилипчук, П. П. Богуцький, О. Д. Довгань, І. М. Доронін, О. В. Петришин; за заг. ред. В. Г. Пилипчука; Науково-дослідний інститут інформатики і права НАПрН України. – Київ; Одеса : Фенікс, 2020. – 224 с.

7. Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України: Закон України від 19.12.2019 р. № 400-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-20#Text>.

Жиляєв І. Б.

*доктор економічних наук, старший
науковий співробітник, головний
науковий співробітник Інституту
вищої освіти НАПедН України*

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ: РОЛЬ ТА МІСЦЕ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ КОМІТЕТІВ (НА ПРИКЛАДІ НАУКИ ТА ВИЩОЇ ОСВІТИ)

Актуальність. Від того, як організований парламентський контроль (ПК), залежить реальність змісту компетенції (прав та обов'язків) парламенту, його справжнього місця в системі органів державної влади. У різних країнах по-різному законодавчо закріплена роль контрольних функцій парламенту. Порівняльний аналіз показує, що правові норми, що регулюють ПК в різних країнах, не однакові за своїм змістом, різноманітні як в плані фіксації складу підконтрольних суб'єктів, так й контрольних повноважень.

Питання парламентського контролю в Україні протягом останніх років актуалізуються. Зазначене пов'язано з: 1) реформуванням діяльності українського парламенту, перш за все пов'язаного з курсом на євроінтеграцію; 2) збільшенням кількості законів: у 2020 році схвалена чверть законів, що були прийнято протягом 2016-2020 рр.; 3) прийняттям у 2019 р. двох спеціальних законів: а) про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення ефективної реалізації парламентського контролю (03.12.2020 № 1052-IX); б) про внесення змін до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» щодо парламентського контролю за приватизацією державного майна (02.09.2020 № 853-IX), якими дещо розширено сферу ПК тощо; 4) практикою формування у структурі органів виконавчої влади інститутів позапарламентського державного контролю: освітнього омбудсмена (2018), уповноваженого із захисту державної мови (2019), бізнес-омбудсмена (2014).

Актуальність проблеми підкреслюють висновки, надані у пояснювальній записці до законопроекту № 4131: «законодавче поле, що регулює питання здійснення функції парламентського контролю, містить низку неузгодженостей, колізій та прогалин» [4].

Контрольні функції парламенту.

1) Основні функції парламенту: представницька, законодавча, контрольна закріплені конституційно. Однак, важко відокремити одну функцію від іншої – разом вони формують єдиний інститут, в якому кожна функція включає певні елементи іншої.

2) Парламентський контроль є одним із важливіших елементів державного контролю, він має бути тісно пов'язаним із системою державного контролю, застосовуючи свій оригінальний інструментарій (механізми та інструменти) контролю відповідно до загальних завдань розвитку українського парламентаризму.

3) Правового визначення терміну «парламентський контроль» немає, що негативно впливає на детермінацію ПК. Використовується термін «контрольні функції парламенту», конкретного визначення змісту якого українським законодавством також не надано. Наукові дослідження використовують ці терміни у достатньо широкому змісті.

4) Основні елементи системи ПК відображені фрагментарно в окремих законах України. Комплексного уявлення про систему ПК, відповідної концепції розвитку української системи ПК не сформовано.

5) Функціональна система ПК побудована за принципами централізації – децентралізації, за якими кожний суб'єкт ПК має власні повноваження, що формують складну ієрархію суспільних відносин.

Сутнісні основи парламентського контролю відображені в Резолюції Парламентської асамблеї EURONEST від 09.12.2019. Відповідно до п. «А» преамбули даної Резолюції і відповідно до принципу верховенства права, ефективний ПК є стовпом добре функціонуючої демократії і грає найважливішу роль в демократичному управлінні шляхом сприяння підвищенню якості політики, програм і практик виконавчої влади та надання більшості легітимності цієї політики [6]. При цьому, повноваження з ПК спрямовуються на всю політику і політичні дії уряду, його органів і не повинні обмежуватися реалізацією законів і бюджету виконавчої владою. Тобто, незалежний, необмежений і добре функціонуючий парламент, який володіє своїми конституційними повноваженнями, в тому числі свободою здійснення реального контролю над урядом і його органами, стає головною інституцією зміцнення принципу верховенства права. Неодмінною умовою ефективності ПК виступають оцінки, розслідування та спостереження за державними установами і їх діями з боку організацій громадянського суспільства, ЗМІ та правозахисних установ.

Відповідно до зазначеної Резолюції, при виконанні повноважень ПК в державах-учасниках мають бути розв'язано проблеми: підтримки і розвитку постійної комунікації між урядом і парламентом і готовності уряду бути підзвітним парламенту; зміцнення ПК за допомогою поліпшення координації та співпраці між державними відомствами, парламентом і організаціями громадянського суспільства; зміцнення механізмів звітності для систематичного діалогу між виконавчою владою та парламентом; забезпечення синхронізації між функціями

всієї парламентської інфраструктури, оперативними потребами і очікуваннями депутатів, які мають гарантувати повноцінний належний законодавчий та репрезентативний контроль; сприяння підвищенню якості ПК як важливої передумови належного функціонування державного управління та соціально-економічного розвитку; визнання особливої ролі опозиції в здійсненні ПК, забезпечення законодавчо гарантованих прав для депутатів, які не належить до коаліції або більшості; внесення процедурних змін, що дозволяють проведення розширених дебатів про зміст і деталі послідовних конституційних і адміністративних реформ з опозицією та іншими зацікавленими суб'єктами; здійснення ПК за виборчим законодавством; зміцнення свободи слова, незалежності ЗМІ і академічної сфери як головного пріоритету для кращого ПК; посилення ПК над сектором безпеки як сфери особливої уваги тощо [6].

На жаль, є певні зволікання із запровадженням сучасних найкращих практик європейського парламентаризму. Саме тому, актуалізується завдання бенчмаркінгу (Benchmarking) виявлення таких практик, проведення їх аналізу та, у випадку їх сприйняття розробка механізмів трансформації / адаптації для використання в українській практиці.

Джерела права парламентського контролю. Сформована законодавча база із здійснення ПК, яка включає, зокрема: Конституцію України (1996); закони України: «Про статус народного депутата України» (1993), «Про Регламент Верховної Ради України» (2010), «Про комітети Верховної Ради України» (2006), «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» (2020), «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (1998), «Про Рахункову палату» (2015) тощо, спеціальні закони, а також постанови Верховної Ради України: «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» (2019), «Про структуру Апарату Верховної Ради України» тощо.

Разом з тим, варто звернути увагу на висновки доповіді «Оцінка реалізації внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України» щодо вдосконалення законодавчого забезпечення парламентських реформ: «з 50-ти зареєстрованих законопроектів, які так чи інакше спрямовані на впровадження окремих рекомендацій або стосуються парламентської реформи в ширшому значенні, жоден не був ухвалений в цілому, а лише два пройшли процедуру першого читання» [7; с. 10].

Система ПК. Аналіз теорії та практики ПК дозволяє сформувати уявлення про систему ПК у складі: мети та функцій політики ПК та меж

здійснення цього виду контролю, суб'єктів ПК та їх повноважень, об'єктів ПК, інструментарію ПК та його методів.

Суб'єктний склад ПК сформований ієрархічно та включає саму Верховну Раду України (ВРУ), її комітети і тимчасові спеціальні та слідчі комісії, народних депутатів, а також інших фізичних та юридичних осіб, спеціально уповноважених законом здійснювати окремі повноваження ПК.

Об'єкти контролю – підконтрольні органи публічної влади (центральні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи).

Предмет контролю – дотримання об'єктом контролю відповідних правових норм: «Комітети з питань, віднесених до предметів їх відання, здійснюють аналіз практики застосування державними органами, органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами Конституції та законів України, аналіз відповідності закону прийнятих ними підзаконних нормативно-правових актів, своєчасності їх прийняття» [1].

Інструментарій ПК – сукупність механізмів і інструментів, застосування яких дозволяє виявляти відхилення в поведінці об'єкту контролю від законодавчо встановлених правових приписів. Так, Закон України «Про комітети Верховної Ради України» виділяє наступні механізми ПК: 1) аналізу практики застосування органами публічної влади законодавчих актів (ст. 24); та участі у: 2) підготовці питань на розгляд ВРУ у зв'язку з виконанням нею контрольних повноважень відповідно до Конституції України (ст. 25); 3) розгляді ВРУ звіту Кабінету Міністрів України (КМУ) про хід і результати виконання схваленої Програми діяльності КМУ (ст. 25-1); 4) розгляді звітів, доповідей та іншої інформації державних органів та посадових осіб (ст. 25-2); 5) проведенні «години запитань до Уряду» у ВРУ (ст. 26); 6) контрольна діяльність у бюджетному процесі (ст. 27); 7) проведенні парламентських слухань у ВРУ (ст. 28); 8) підготовці і проведенні слухань у комітетах (ст. 29); 9) направленні від комітетів запитів до Президента України (ст. 30); 10) відносінах з Рахунковою палатою (ст. 31); 11) відносінах з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини (ст. 32); 12) реагуванні на порушення законності (ст. 33); 13) здійсненні передбачених законами погоджень і консультацій, зокрема – щодо призначення на посади та звільнення з посад керівників відповідних державних органів (ст. 33-1); 14) здійснення спеціальної функції комітету ВРУ, до предмета відання якого віднесено питання забезпечення контрольних функцій ВРУ за діяльністю органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронних органів спеціального призначення та розвідувальних органів (ст. 33-2) [1].

Варто зазначити певну неузгодженість з регулювання інструментарію ПК. Так, ст. 223-1 Регламенту ВРУ формує інструментарій розгляду електронної петиції, визначаючи певні дії відповідального головного комітету: порядок розгляду на засіданні, списку запрошених, затвердження висновку про результати розгляду питань, порушених в електронній петиції тощо [2]. Однак, зазначені норми не відображено у Законі України «Про комітети Верховної Ради України».

Законодавча база. Вибір для проведення аналізу законотворчої діяльності у сферах освіти і науки пов'язаний із форсованим розвитком системи законів України, що здійснювалась протягом часу проведення суттєвих реформ у цих сферах (2014-2021 рр.).

Зазначимо, що сфери освіти та науки займають вагоме місце в українській законотворчій діяльності. Сучасний стан та тенденції формування законодавчої бази освіти і науки можна проаналізувати двома методами. По-перше за допомогою розподілу законодавчих документів, згідно юридичної класифікації (або – розподілу нормативно-правових актів згідно класифікатора галузей законодавства України (2004 р.). По-друге, за ключовими словами. Так, в базі даних «Законодавство України», яка станом на 27.03.2021 р. складала більш ніж 251 тис. документів, в розділі 10040 «Вища освіта. Вищі навчальні заклади. Студентські олімпіади та конкурси» було 2365 документів (з них – 107 законів або 4,7%), в розділі 10150 «Наука і наукові заклади» – 3416 документів (з них – 232 закони або 6,9%). Використання пошуку за ключовими словами надає можливість побачити тенденцію збільшення уваги протягом останніх років до формування бази законів України в сферах освіти і науки. Протягом 2014-2021 рр. було прийнято 1588 законів України – майже 23% всіх законів. З них у сфері освіти з ключовим словом «Освіта»: у назві 38 (2,4% законів, прийнятих за період); у тексті – 281 (17,7%). У сфері науки з ключовим словом «Наука» відповідно – 15 (0,9%) та 244 (15,3%).

Фактично з вищенаведеного можна зазначити, по-перше, значну увагу парламенту із розвитку законів України у сферах освіти і науки, по-друге, пов'язане з ним – збільшення потреб ПК за виконанням прийнятих законів.

Регламентація здійснення функцій ПК комітетами ВРУ.

ПК – складний і кропіткий процес, який вимагає участі значної кількості учасників, зокрема – експертів, вивчення матеріалів нормативно правового, інформаційно-довідкового і науково-аналітичного характеру, статистичних та інших даних. Підсумкові рішення з ПК формуються і реалізуються парламентом на публічних засіданнях, але їх підготовка забезпечується кропіткою роботою значної кількості суб'єктів ПК, саме

тому існують різні організаційні форми його діяльності, однією з основних є комітети і комісії.

Частина 1 статті 1 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» визначає: «Комітет Верховної Ради України – орган Верховної Ради України, який утворюється з числа народних депутатів України для здійснення за окремими напрямками законопроектної роботи, підготовки і попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень Верховної Ради України, виконання контрольних функцій» [1]. Законом встановлюються три функції комітетів: 1) законопроектна, 2) організаційна, 3) контрольна.

Правова природа комітетів [і комісій] ВРУ характеризується тим, що вони: 1) є складовою ієрархічної структури парламенту і обов’язковою ознакою парламентаризму; 2) є внутрішніми допоміжними органами ВРУ; 3) визнаються суб’єктами контрольної діяльності парламенту; 4) їх членами можуть бути виключно народні депутати; 5) є колегіальними органами.

Аналіз практики роботи комітетів і комісій ВРУ дозволяє виявити тенденцію до розширення їх функцій взагалі, зокрема – функцій ПК, появи нових функцій, які часто не мають внутрішньо парламентського характеру.

Можна погодитись із висновками згідно з якими доцільно розглядати реформу ПК разом із загальною реформою публічного управління.

Проблема також лежить і у сфері розробки та затвердження річних робочих планів здійснення нагляду (контролю) за виконавчою гілкою влади. «Системна робота в цьому напрямку відсутня. Лише окремі комітети самостійно намагаються вдосконалити механізм здійснення нагляду за виконавчою гілкою влади, у тому числі, шляхом розробки типової для конкретного міністерства (або ЦОВВ) форми надання запитуваної інформації».

Особливості діяльності Комітету ВРУ, за яким закріплено повноваження у сферах освіти і науки (у ВРУ VIII скликання (2014-2019 рр.) – Комітет з питань науки і освіти; у ВРУ IX скликання (2019-по цей час) – Комітет з питань освіти, науки та інновацій).

Статистичні дані демонструють достатньо напружену діяльність Комітету (таблиця 1).

Узагальнена інформація із звітів комітету надає можливість зробити висновок, що основна увага комітетів приділялася законопроектній діяльності. Разом з тим, комітети приділяли значну увагу контрольній діяльності: у 2014-2019 рр. контрольним було більш ніж кожне десяте засідання, то у 2019-2021 рр. – майже кожне 12-те.

Таблиця 1

Показники діяльності Комітету ВРУ VIII скликання з питань науки і освіти та Комітету ВРУ IX скликання (II-IV сесії) з питань освіти, науки та інновацій, 2014-2021 рр.

	Комітету ВРУ з питань науки і освіти (VIII скликання)	Комітету ВРУ з питань освіти, науки та інновацій (II-IV сесії IX скликання)
Кількість засідань	111	53
Розглянуто питань	649	319
З них:		
розгляд законопроектів	325	163
контрольних питань	55	22
Парламентських слухань	5	-
Слухань в комітеті	3	4

Джерело: [5]

Однак, варто серйозно сприйняти проблеми, пов'язані із якістю законопроектів та так званим «законодавчим спамом»: ВРУ та її комітети перевантажені надмірною кількістю законопроектів [4].

Окрім того, виконання комітетами контрольних функцій заважає проблема з «розробки та затвердження річних робочих планів здійснення нагляду (контролю) за виконавчою гілкою влади. Системна робота в цьому напрямку відсутня. Лише окремі комітети самостійно намагаються вдосконалити механізм здійснення нагляду за виконавчою гілкою влади, у тому числі, шляхом розробки типової для конкретного міністерства (або ЦОВВ) форми надання запитуваної інформації» [7].

Як приклад складнощів, пов'язаних з виконанням комітетами контрольних функцій можна навести проведення слухань в Комітеті на тему: «Рік акредитації освітніх програм за новою процедурою: підсумки, проблеми, перспективи» 11.03.2021 р. Одним з розглянутих питань, яке викликало значний суспільний інтерес було урегулювання економічної складової процедури акредитації освітніх програм. Як зазначав на слуханнях заступник Міністра освіти і науки України Андрій Вітренко зміна порядку акредитації освітніх програм (ОП) призвела до суттєвого збільшення видатків закладів вищої освіти (ЗВО): за старими правилами загальна сума, необхідна на акредитацію ОП в МОН, становила 2 млн. грн. на рік, за новою процедурою – загальна

сума, необхідна на однократну акредитацію всіх ОП вищої освіти в НАЗЯВО складає понад 1 млрд грн на 5 років. При цьому є значні розбіжності в розрахунках вартості цієї адміністративної послуги: згідно обґрунтування НАЗЯВО – 50–62 тис грн/одну ОП, за підрахунками ЗВО – 18–20 тис грн/одну ОП (найбільша кількість ОП, акредитованих одним ЗВО за новою процедурою – 68, що потребує від ЗВО на цю процедуру понад 4 млн. грн. витрат) [5].

Особливості здійснення ПК у сфері науки та освіти.

За Комітетом ВРУ з питань освіти, науки та інновацій було закріплено наступні предмети: освіта; наука, науково-технічна діяльність та наукові парки; правовий статус та соціальний захист наукових, педагогічних і науково-педагогічних працівників; інноваційна діяльність, розвиток високих технологій (крім питань, які віднесені до предметів відання інших комітетів); засади здійснення наукових і науково-технічних експертиз [3].

Рекомендації.

1. Розробити концепцію розвитку ПК ВРУ, узгодженої із сучасними практиками європейського парламентаризму.

2. Забезпечити вдосконалення законодавчого забезпечення ПК шляхом приведення у відповідність Закону України «Про комітети Верховної Ради України» чинній редакції Регламенту ВРУ, розробка законопроекту про парламентський контроль.

3. Провести аналіз дієвості / результативності існуючих правових механізмів здійснення ПК та практики застосування існуючого інструментарію ПК.

4. Розглянути можливість проведення відповідних парламентських слухань та інших заходів із проблем реформування ПК, осучаснення його інструментарію.

Література

1. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 № 116/95-ВР (Редакція від 01.01.2021) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI (Редакція від 01.01.2021) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>

3. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання : постанова Верховної Ради України від 29.08.2019 № 19-IX (Редакція від 18.12.2020) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-20#Text>

4. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення ефективної реалізації парламентського контролю, реєстр. № 4131 від 18.09.2020, поданий н.д. Д. Разумковим та іншими <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc41?pf3511=69998>

5. Офіційний веб-сайт Комітету ВРУ з питань освіти, науки та інновацій <http://kno.rada.gov.ua/>

6. Euronest (2019), Resolution by the Euronest Parliamentary Assembly on Parliamentary oversight as a tool to strengthen democracy, accountability and effectiveness of state institutions in the Eastern Partner countries 09.12.2019 № AP102.659v03-00 http://www.epgncms.europarl.europa.eu/cmsdata/upload/bc023780-624a-4f8e-b523-cd54bc3855c0/NEST_8th_resolution_POL_EN.pdf

7. Заславський О., Іерусалимов В., Соколова М. Оцінка реалізації внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. Київ. Лабораторія законодавчих ініціатив. 2019. 114 с. https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/parliament_roadmap_report_ukr.pdf

Дорогих С. О.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник НДІ інформатики і права НАПрН України; старший викладач КПП імені Ігоря Сікорського

ОСОБЛИВОСТІ ДОСТУПУ ГРОМАДЯН ДО ЗАПИТІВ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ

Одним з шляхів реалізації Парламентського контролю в Україні є направлення депутатами депутатських запитів.

Депутатський запит – це вимога народного депутата України, народних депутатів України чи комітету Верховної Ради України, яка заявляється на сесії Верховної Ради України до Президента України, до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності, дати офіційну відповідь з питань, віднесених до їх компетенції [1].

Окрім безпосереднього вирішення державних питань інформація щодо депутатських запитів є важливим індикатором за яким громадські установи та окремі громадяни можуть відслідковувати діяльність народного депутата. Відповідно, така інформація повинна бути максимально прозора доступна й зручна у використанні. Розглянемо окремі питання представлення інформації щодо депутатських запитів.

Згідно ч. 4 ст. 224 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» тексти депутатських запитів розміщуються на офіційному веб-сайті Верховної Ради протягом п'яти робочих днів після їх направлення. Тексти відповідей на депутатські запити розміщуються на офіційному веб-сайті Верховної Ради протягом п'яти робочих днів після їх одержання. [2].

І дійсно, на офіційному веб-порталі Верховної Ради України громадянин може отримати доступ до депутатських запитів. Реалізована така функція у двох режимах. Перший – це перехід до депутатських запитів конкретного депутата з його особистої сторінки (тобто сторінки, яка містить базову інформацію щодо кожного депутата). Другий – пошук запиту народного депутата у базі даних за порядковим номером скликання та сесії, номером і датою запиту, назвою запиту, автором запиту і типом виконавця.

Окрім цього, на сторінці народного депутата можна побачити певну статистику щодо поданих запитів: кількість поданих та розглянутих запитів, кількість запитів у стадії розвитку та тип виконавця до якого був адресований запит.

Тобто формально вимога щодо надання доступу до депутатських запитів згідно Регламенту Верховної Ради України виконана, проте є ціла низка питань, які остаються невирішеними або потребують вдосконалення.

По-перше, на нашу думку, це формат збереження запитів. На сьогодні, як сам запит, так і відповідь на нього зберігаються у форматі фотокопій (графічних, а не текстових документів), що не дає можливості підхопити такі документи алгоритмами пошукових машин, а тому обмежує можливість пошуку депутатських запитів за допомогою пошукових систем Google та подібних.

Відповідно масиви депутатських запитів не можуть бути включені до системи обробки великих даних (big data) для аналізу депутатської діяльності у цьому напрямі з боку громадянського суспільства та громадських організацій.

По-друге, на нашу думку, сама система пошуку потребує вдосконалення. Так, наприклад, для пошуку конкретного депутатського запиту

потрібно знати номер скликання Верховної Ради. У системі пошуку є поле «Тип виконавця», але, наприклад, відсутня можливість шукати запит, який стосується конкретного міністерства чи органу державної влади. Окремо виділені тільки Президент України, Кабінет Міністрів та Генеральний прокурор.

По-третє, на нашу думку, вдосконалення потребує вся система представлення інформації, її групування та статистика. Як ми вже зазначали, при переході зі сторінки народного депутата, можна побачити до яких типів виконавців він подавав запити, на які запити вони відповіли, а які знаходяться у стадії підготовки. Але ми не можемо побачити жодної статистики чи згрупувати інформацію по окремим виконавцям, по темах чи актуальним питанням, які турбують громадськість, не можна структурувати депутатські запити, надані депутатами, які працюють у конкретному комітеті чи належать до певної фракції. Відсутність індексації та системи рубрикації, яка розвинена у базі даних нормативно-правових актів значно обмежує можливість для аналізу масиву депутатських запитів.

Окремим напрямом, яке потребує подальшого дослідження, є питання публікації депутатських звернень та відповідей на них.

Отже, підсумовуючи зауважимо, що хоча формальна вимога що надання громадянам доступу до депутатських запитів й реалізована, але, на нашу думку, формат реалізації такого доступу потребує вдосконалення, зокрема у частинах можливості пошуку депутатських запитів через пошукові системи, покращення систем пошуку та аналізу наявних запитів.

Використані джерела

1. Про деякі заходи щодо забезпечення відкритості процесу роботи Верховної Ради України, її органів, народних депутатів України та Апарату Верховної Ради України : Розпорядження Голови Верховної Ради України від 05.02.2016 № 47. Законодавство України : база даних / Верхов. Рада України. URL: <http://rada.gov.ua>.

2. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. Законодавство України : база даних / Верхов. Рада України. URL: <http://rada.gov.ua>.

Чеховська М. М.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри національної
безпеки Національної академії Служби
безпеки України*

ГЕНДЕРНИЙ МЕЙНСТРИМІНГ В СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Дослідники гендерної проблематики, аналізуючи гендерний мейнстрімінг, здебільшого спираються на концепцію, викладену у звіті вересня 1997 року Економічної та соціальної ради Генеральної асамблеї ООН (Report of the UN Economic and Social Council for 1997). Так, дослідниця гендерних проблем у складових сектору безпеки і оборони М. Бестік, посилаючись на зазначений документ наголошує, що «комплексний гендерний підхід» («гендерний мейнстиримінг», «гендерне інтегрування») – це стратегія, спрямована на те, щоб зробити проблеми та досвід жінок і чоловіків складовою частиною розробки, впровадження, контролю та оцінки будь-якої ініціативи, з тим, щоб жінки та чоловіки змогли отримати рівні переваги, та з метою уникнення нерівності», що у подальшому слугуватиме досягненню гендерної рівності [1, с. 4]. Іншими словами, гендерний мейнстрімінг має стати елементом усієї архітектури управління державою.

Зважаючи на ратифікацію Україною рішення Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», реформування складових сектору безпеки і оборони України із врахуванням забезпечення рівних прав і можливостей жінок й чоловіків та необхідністю підвищення ефективності парламентського контролю, вважаємо за доцільне акцентувати увагу саме на активізації впровадження гендерного мейнстрімінгу в сфері здійснення парламентського контролю за сектором безпеки і оборони.

Серед інституціональних чинників зазначеного процесу безумовно виділяється законодавча основа. Так, участь жінок у виборчому процесі та, відповідно, їх представництво у Верховній Раді, ґрунтується на основних положеннях Конституції України, Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Виборчого кодексу України тощо. Зазначимо, що саме Виборчим кодексом України регламентовано так звані гендерні квоти, зокрема пунктом 12 статті 154. «Порядок висування кандидатів у народні депутати України», в якому зазначено, що «під час формування загальнодержавного та регіональних виборчих списків партія повинна забезпечити присутність у

кожній п'ятірці (місцях з першого по п'яте, з шостого по десяте і так далі) кожного виборчого списку чоловіків і жінок (не менше двох кандидатів кожної статі), а у разі формування партією загальнодержавного та регіональних виборчих списків з кількістю кандидатів у депутати, яка не є кратною п'яти, до останніх у списку кандидатів (від 1 до 4) застосовується вимога щодо почергового включення кандидатів різної статі до списку [2].

Так, до теперішнього складу Верховної Ради України IX скликання увійшло 87 жінок, що складає 20,6 % від загальної чисельності депутатів, кількість яких складає 423 особи. Варто зазначити, що це найбільший показник за часів незалежної України, адже у першому скликанні було лише 12 жінок з-поміж 475 народних депутатів, що складало 2,5 % [3].

Цікавим є дослідження, метою якого був аналіз кількості та успішності законопроектів, у склад авторського колективу яких увійшли жінки-депутатки. Відповідно до результатів цього дослідження, протягом часу з початку роботи Верховної Ради України IX скликання до 6 березня 2020 року у жінок-депутаток відсоток зареєстрованих законопроектів, враховуючи середню кількість законодавчих актів на одну людину, становив 16,8 %, з яких 10,4 % було прийнято, у той же час чоловіками-депутатами було зареєстровано у середньому 15,2 % законопроектів на одного депутата, з яких 8 % було ухвалено [4].

Стосовно представництва жінок-депутаток у парламентських комітетах, що здійснюють контроль за діяльністю складових сектору безпеки і оборони, то можна зазначити, що до складу Комітету з питань національної безпеки, оборони та розвідки, який складається з 17 осіб, входять 2 жінки [5]. Варто зазначити, що обидві депутатки обіймають високі посади, зокрема заступника голови Комітету, голови підкомітету запровадження цінностей і стандартів НАТО, міжнародного військового співробітництва та миротворчості, а також голови підкомітету з державної безпеки та оборони.

В Комітеті з питань правоохоронної діяльності налічується 25 депутатів, з яких 3 – жінки, одна з них обіймає посаду заступника голови Комітету, а друга – голови підкомітету з питань кримінального процесуального законодавства та оперативно-розшукової діяльності [5].

Не можна обійти увагою склад Комітету з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин, у складі якого 17 депутатів, серед яких 1 жінка, що є заступником голови Комітету, головою підкомітету з питань гендерної рівності і недискримінації [5].

Більш гендернозбалансованим є Комітет з питань антикорупційної політики, з 18 членів якого 6 є жінками. Крім того, саме жінки представляють голову Комітету Верховної Ради України з питань антикорупційної політики, двох заступників голови комітету та голову підкомітету з питань дотримання законодавства у сфері запобігання і протидії корупції органами державної влади та місцевого самоврядування [5].

Таким чином, наша країна поступово виконує взяті на себе зобов'язання щодо забезпечення рівної участі як жінок, так і чоловіків, в розробці та ухваленні на політичному рівні важливих рішень, у тому числі у сфері забезпечення національної безпеки шляхом здійснення парламентського контролю за сектором безпеки і оборони України.

Список використаної літератури

1. Бестік М. Посібник щодо самооцінки з гендерних питань для поліції, збройних сил та сектора правосуддя / М. Бестік. Женева: ЦКЗС, 2011. 52 с.
2. Виборчий кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n4128> (дата звернення 23.03.2021).
3. Як змінювався гендерний склад Ради останні 30 років. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/06/infografika/polityka/yak-zminyuvavsyahendernyj-sklad-rady-ostanni-30-rokiv> (дата звернення 23.03.2021).
4. У Раді чинного скликання жінки ефективніші за чоловіків – ОПОРА. URL : <https://hromadske.ua/posts/zhinki-v-comu-parlamentiefektivnishi-za-cholovikiv-opora> (дата звернення 23.03.2021).
5. Комітети Верховної Ради України IX скликання. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_komitis (дата звернення 23.03.2021).

Корж І. Ф.

*доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник, завідувач
науково-дослідною лабораторією НДІ
інформатики і права НАПрН України*

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ: ЗДОБУТКИ І НЕДООПРАЦЮВАННЯ

Децентралізація влади як складова державної політики регіонального розвитку є однією з визначальних у порядку денному реформ в Україні. Вона створила підґрунтя для укорінення кардинальних інституційних перетворень, підвищення якості життя громадян та має велике значення

для продовження секторальних реформ. Завдяки створенню нової системи розподілу владних повноважень між центральними та місцевими органами влади в Україні сьогодні фактично формується нова система взаємовідносин між різними гілками влади та новий баланс стримувань і противаг.

На думку А. Умланд, саме децентралізацію слід розглядати як процес, що зміцнює країну, протидіє федералізації та сепаратистським тенденціям [1, с.6]. Як показав світовий досвід, значний ефект для розвитку економіки регіону та згуртованості країни в цілому має успішна реалізація проектів територіального розвитку, які здійснюються та втілюються територіальними громадами.

Децентралізація формує нової якості зв'язки між регіонами внаслідок вбудовування в систему адміністративно-територіального устрою нових одиниць – об'єднаних територіальних громад, що по-новому визначають координацію та підпорядкованість суб'єктів адміністративного устрою.

Нині, після п'яти років активного впровадження реформи децентралізації, її справедливо вважають однією з найуспішніших реформ в Україні за період з 2014 року. Основою успіху стали чіткість намірів, проголошених владою, та зацікавленість з боку громад в отриманні більших повноважень, ресурсів та спроможності реалізовувати власні ініціативи самоврядного розвитку. Зміна системи управління територіями, децентралізація у сферах медицини, освіти, надання послуг демонструють значні темпи та головне – реальні позитивні зрушення.

На сучасному етапі очевидним є те, що децентралізація із проривного харизматичного добровільного процесу неминуче переходить до етапу рутинної директивної реалізації, причому цей етап конче необхідний, оскільки лише завершеність адміністративно-територіальної перебудови дозволить повною мірою досягти якісних зрушень, заради яких децентралізація, власне, задумувалася, перетворити розрізнені позитивні зрушення на довгоочікувані якісні зміни у вигляді системного поліпшення якості життя громадян та повноцінного використання ресурсів розвитку країни.

Успішність реформи має бути закріплена розширенням дієвості громад шляхом поглиблення децентралізації на секторальному рівні: у сферах соціального захисту, енергетики, транспорту, участі у забезпеченні безпеки, охорони правопорядку тощо.

Зміцнення спроможності регіональних спільнот ефективно вирішувати значну частину проблем територіального розвитку посилює інклюзивність локальних економік (задіяність у формуванні та отриманні результату всіх членів спільноти та відчуття відповідальності за цей

результат). У свою чергу, це посилює згуртованість спільноти й формує консолідовані інтереси територій.

Тому поняття дієздатності громад, яке у стандартних адміністративних процедурах традиційно описується забезпеченістю відповідними ресурсами та здатністю ефективно використовувати публічні кошти, має бути розширене до масштабів інтегральної характеристики спроможності громади до стратегічного розвитку на основі задіяння усіх доступних (централізованих та децентралізованих, публічних та приватних) ресурсів.

Серед основних джерел ризиків – ускладнення проведення макроекономічної політики, особливо щодо фіскальної координації, загострення успадкованих територіальних диспаратів, проблеми інституційної досконалості децентралізованих одиниць, які отримують делеговані повноваження [1, с.10]. Протидія цим ризикам має перебувати у центрі уваги продовження політики децентралізації в Україні.

Водночас, незважаючи на певні здобутки у питанні здійснення реформи децентралізації, не можна обійти і недоліки та проблеми, які виникли у процесі здійснення реформи, які умовно можна поділити на законодавчі та внутрішні. Серед перешкод внутрішнього характеру домінують: нестача фінансових ресурсів, брак кваліфікованих кадрів, міграція мешканців територіальних громад за її межі, неофіційна зайнятість, низька активність жителів у вирішенні питань функціонування громади та інше.

Для повноцінного функціонування місцевого самоврядування в об'єднаних територіальних громадах необхідно належно вирішити два вкрай важливих і пов'язаних між собою питання. Перше стосується передачі органам місцевого самоврядування належного обсягу повноважень у сфері управління земельним ресурсами, а друге – належні повноваження у сфері планування територій та містобудівної діяльності. Також слід врахувати недореформований освітній сектор та сектор охорони здоров'я – багато нагальних проблем в цих сферах лягли на плечі ОТГ.

В ході процесу децентралізації спроможні громади отримали більш широкі повноваження, ресурси і відповідальність. Перелік послуг, які можуть надаватися на місцях, постійно розширюється. Мешканці об'єднаних громад очікують від місцевої влади зручних та якісних адміністративних послуг. Саме тому важливо, щоб кожна об'єднана громада якнайшвидше вирішила, у який спосіб швидко та доступно надавати ці послуги мешканцям.

Очевидно, що в об'єднаних громадах мають бути сучасні Центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) – єдине місце (приміщення), де

можна отримати найнеобхідніші адміністративні послуги у комфортних умовах. 87 ЦНАП було створено або модернізовано за підтримки Програми «U-LEAD з Європою» [2], завдяки якій 1,2 мільйони мешканців громад та міст України отримали доступ до якісних адміністративних послуг.

Децентралізація адміністративних послуг, підвищення їх якості, наближення адміністративних послуг до громадян та бізнесу, а також подальша розбудова мережі центрів надання адміністративних послуг визначені пріоритетними напрямками реформування системи надання адміністративних послуг в Україні.

Що ж є головними перепонами для делегування повноважень з надання адмінпослуг на місцевий рівень? Як вияснилося, це:

- зволікання прийняття законів – 51% опитуваних;
- небажання центральних органів виконавчої влади передавати такі повноваження – 47%;
- небажання органів місцевого самоврядування отримувати такі повноваження – 8%;
- відсутність коштів – 5%.

Проблеми із наданням ЦНАП повного обсягу найбільш затребуваних громадянами адміністративних послуг обумовлені незадовільним виконанням положень чинного законодавства щодо передачі повноважень окремими центральними органами виконавчої влади та неготовністю органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій до виконання делегованих ним повноважень.

Серед чинників, які мають важливе значення для вирішення вказаних проблем у короткостроковій перспективі, варто згадати такі: підвищення професійного рівня та політичної відповідальності голів місцевих державних адміністрацій та голів органів місцевого самоврядування, здійснення моніторингу ефективності надання адміністративних послуг, пристосування мережі ЦНАП до потреб об'єднаних територіальних громад тощо.

Необхідно зазначити, що Верховна Рада України 17 березня 2020 року ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19)» [3 38]. Прикінцевими положеннями Закону визначено, зокрема, що з дня оголошення карантину зупиняється перебіг строків звернення за отриманням адміністративних та інших публічних послуг та строків їх надання. Від дня припинення карантину перебіг цих строків продовжується з урахуванням часу, що минув до його зупинення.

Задля запобігання виникненню та поширенню COVID-19 рекомендується:

- відкласти (перенести) звернення до суб'єкта надання послуг у разі не терміновості (не нагальності) отримання ними послуги;
- перебувати одночасно у приміщенні де надаються послуги такою кількістю громадян, яка не перевищує кількості робочих місць для обслуговування;
- по можливості очікувати своєї черги поза межами приміщення (будівлі) суб'єкта надання послуг (на вулиці) з дотриманням відстані між громадянами не менше ніж 1 метр;
- дотримуватись під час обслуговування відстані не менше 1 метра з працівником, який надає послуги;
- максимально використовувати дистанційні форми комунікації – телефон, електронну пошту, веб-сайти;
- по можливості отримувати послуги в електронній формі через відповідні інформаційні системи державних органів та органів місцевого самоврядування тощо.

Таким чином в ході децентралізації спроможні громади отримали більш широкі повноваження, ресурси і відповідальність. Перелік послуг, які можуть надаватися на місцях, постійно розширюється. Мешканці об'єднаних громад очікують від місцевої влади зручних та якісних адміністративних послуг. Саме тому важливо, щоб кожна об'єднана громада якнайшвидше вирішила, у який спосіб швидко та доступно надавати ці послуги мешканцям.

Література:

1. МЕМОРАНДУМ про взаєморозуміння між Верховною Радою України та Європейським Парламентом про спільні рамки парламентської підтримки та підвищення інституційної спроможності. Голос України. 2015. 04 лип. (№ 118).

2. Програма U-LEAD. URL : <https://donors.decentralization.gov.ua/project/u-lead>. (дата звернення: 27.02.2021).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 17.03.2020 р. № 530-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 16. Ст. 100.

Антонюк О. М.

*аспірантка кафедри господарського
та адміністративного права
факультету соціології і права КПІ
імені Ігоря Сікорського*

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Реформа децентралізації влади, що наразі триває в Україні, спрямована на реалізацію певних завдань та вирішення деяких проблемних питань, які виникли у сфері функціонування системи місцевого самоврядування та здійснення повноважень органами місцевого самоврядування. При цьому ефективність такої реформи залежить від правильного визначення її завдань та ключових проблем, на вирішення яких спрямована реформа децентралізації.

Характерно, що більшість сучасних науковців, визначаючи завдання здійснення реформи децентралізації влади, в основу своїх досліджень ставлять розвиток та удосконалення системи місцевого самоврядування. Такий підхід є частково виправданим, оскільки гарантоване Конституцією України [1] та Європейською хартією місцевого самоврядування [2] місцеве самоврядування є основною формою участі членів територіальної громади у реалізації місцевої влади.

Водночас, було б помилковим зводити процес децентралізації виключно до питання розвитку та укріплення системи місцевого самоврядування. Насправді необхідно враховувати, що реформа децентралізації є більш складною в організаційному, правовому, фінансовому відношенні, оскільки передбачає системне перетворення у багатьох сферах суспільного та державного життя, переорієнтацію суспільства на самостійне прийняття рішень місцевого та у визначених випадках загальнодержавного значення, тобто прийняття відповідальності за прийняття відповідних рішень.

Як справедливо зазначає з цього приводу І. М. Архипенко, децентралізація влади – одна із найскладніших реформ, оскільки вона охоплює всі сфери: адміністративно-територіальний устрій, територіальну основу організації влади, зміну повноважень органів державної влади й органів місцевого самоврядування, бюджетної та податкової систем, земельних відносин, гуманітарної й соціальної сфери тощо [3, с. 9].

Визначаючи найбільш важливі завдання реформи децентралізації виконавчої влади, необхідно вказати на тісний зв'язок між процесом децентралізації влади та формуванням громадянського суспільства. Саме кон-

цепція громадянського суспільства є доктринальною основою реформи децентралізації, адже має аналогічні пріоритети та завдання.

З цього приводу слушною видається думка С. В. Глизнер з приводу того, що метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація в повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування [4, с. 39].

Інші науковці обґрунтовано стверджують, що децентралізація у процесах розвитку громадянського суспільства слугує своєрідною виміральною лінійкою для демократизації системи державного управління, створюючи своєрідний технологічний базис для становлення громадянського суспільства. Науковці також зауважують, що чим більш сформованим є громадянське суспільство, тим більше держава «відцентровує» йому свої функції, чим більше держава впливала на суспільство, запроваджувала відповідні регламентації, тим більше централізувалась сама влада, тим декларативнішими були імпульси для розвитку громадянського суспільства [5, с. 228].

Можна погодитись з думкою науковців про те, що децентралізація влади є однією з умов формування громадянського суспільства та одночасно виступає її детермінантом.

Крім того, слушною видається думка Т. Крушельницької, яка зауважує, що інституційним втіленням народовладдя в Україні має стати місцеве самоврядування, яке виступає, насамперед, як вираження самоорганізації, самодіяльності та самодисципліни громадян (мешканців певної території), його формування як цілісної системи в межах усього суспільства, починаючи від первинних осередків і завершуючи державними інститутами [6, с. 39].

Отже, за наслідками здійснення реформи децентралізації влади відбувається оформлення особливої спільноти – територіальної громади, яка за своїми характеристиками є нічим іншим як інститутом громадянського суспільства. Такі якості наділяють територіальну громаду спроможністю самостійно та незалежно від держави та її органів вирішувати питання місцевого значення та приймати активну участь у формуванні та реалізації державної політики в усіх сферах, які так чи інакше стосуються розвитку відповідних територій. Це і виступає головною метою реформи децентралізації влади в Україні на сучасному етапі.

Ще одним важливим завданням у сфері здійснення згаданої реформи є демократизація державної влади, зокрема, шляхом наближення такої

влади до громадян, забезпечення більш широкої можливості участі кожного громадянина у здійсненні управління.

З приводу цього у науковій літературі висловлюється думка про те, що ця реформа неминуче призведе до подальшої демократизації суспільних відносин, тому що вона передбачає не розділення країни, а створення можливостей для розвитку всього державного простору на основі пріоритету повноважень територіальних громад як джерела муніципальної, незалежної від держави влади, врешті-решт, це дасть можливість проводити демократизацію знизу догори [7, с. 125].

Отже, у глобальному відношенні, основними завданнями реформи децентралізації влади є наділення органів місцевого самоврядування широким колом адміністративно-владних повноважень, які ґрунтуються на засадах безпосереднього народовладдя. Реалізація таких повноважень у значній мірі залежить від рівня спроможності відповідної територіальної громади, в чому не останню роль відіграє можливість накопичувати та розпоряджатися фінансовими ресурсами самостійно, без втручання та допомоги центральної влади.

У науковій літературі підкреслюється, що процеси, пов'язані з розвитком прав у територіальних громадах чи інших територіальних утвореннях, починаються саме з фінансової децентралізації, коли держава частину своїх функцій передає громадам. Важливо, що ознакою того, що реформа децентралізації влади вже відбулась, на думку вчених, є: по-перше, якщо місцеве самоврядування вже існує; по-друге, якщо законодавство про бюджет передбачає відповідні надходження до бюджетів різних рівнів; по-третє, народна воля виконується в територіальній громаді (шляхом виборів, референдумів) [8, с. 356].

При цьому, мотивами адміністративно-фінансової децентралізації в Україні одночасно є і необхідність розбудови демократії та місцевого самоврядування в державі, і раціоналізація фінансових відносин та розподілу обов'язків між різними рівнями управління [9, с. 18].

Таким чином, головним завданням реформи децентралізації влади в Україні на сучасному етапі є демократизація публічної влади та її інститутів, зокрема, шляхом наближення її до громадян, надання останнім можливості безпосередньо здійснювати участь у здійсненні публічної влади за допомогою інститутів прямої демократії – референдуми, вибори, громадські слухання, громадські обговорення та ініціативи тощо. З метою реалізації цього завдання необхідно також: визначити правові засади функціонування деяких інститутів прямої демократії на місцях (наприклад, прийняти Закон про місцеві референдуми); здійснити чіткий розподіл повноважень між органами виконавчої влади на державному,

регіональному та місцевому рівнях; запровадити інститут відповідальності органів влади на місцях тощо.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. . URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Європейська хартія місцевого самоврядування: міжнародний документ від 15.10.1985. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.

3. Архипенко І. М. Зарубіжний досвід децентралізації влади: уроки для України. Державне управління та місцеве самоврядування. 2018. Вип. 4(39). С. 7-15.

4. Глизнер С. В. Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні. Політикус. 2019. Вип. 1. С. 36-40.

5. Гройсман В. Структурно-функціональна роль децентралізації влади у процесах становлення громадянського суспільства. Збірник наукових праць «Ефективність державного управління», 2015. Вип. 44. С. 221-229.

6. Крушельницька Т. Становлення інституту народовладдя в процесі реформування місцевого самоврядування в Україні. Економічний розвиток в процесі децентралізації: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. С. М. Серьогіна. Д. : ДРІДУ НАДУ. 2015. 112 с.

7. Василенко Л., Добровінський М. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 123-126.

8. Muzyka-Stefanchuk O. A., Otradnova O. O., Huberska N. L., Borsuk N. Ya., Savenkova V. G. Decentralization of power in Ukraine and Europe: security and finance issues. Financial and credit activity: problems of theory and practice. 2020. Vol. 1 No. 32. P. 351-359.

9. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія; за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.

Корж Т. І.

*Аспірант НДІ інформатики і права
НАПрН України*

ВЗАЄМОДІЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Парламентський контроль є одною із функцій Верховної Ради України, яка відповідно до п. 33 ч. 1 ст. 85 Конституції України здійснюється у межах визначених Конституцією України та законом [1]. Наведена конституційна норма є базовою для законодавчого унормування взаємодії Верховної Ради України та Конституційного Суду України у процесі здійснення парламентського контролю. На законодавчому рівні порядок здійснення контрольних функцій Верховної Ради України регулюється положеннями законів України «Про Регламент Верховної Ради України» (далі – Регламент) [2] та «Про комітети Верховної Ради України» [3]. Особливості здійснення контрольних функцій Верховної Ради у сферах національної безпеки і оборони визначаються Законом України «Про національну безпеку України» [4].

У процесі здійснення парламентського контролю Верховна Рада України здійснює взаємодію з Конституційним Судом у формі направлення конституційного звернення до Суду. Механізм та порядок розгляду зазначеного звернення Конституційним Судом України регулюється положеннями Регламенту [2] та Закону України «Про Конституційний Суд України» [5]. Відповідно до Закону [5], Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні завданням якого є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України шляхом прийняття рішень і надання висновків.

Як зазначають науковці Конституційний Суд України об'єктивно виступає одночасно і важелем збалансування системи державної влади і захисником від будь-яких законодавчих спотворень тих фундаментальних норм і принципів, які встановлюються Конституцією України [6, с. 51-52]. Про це ж саме пишуть такі учені, як В. Тацій та Ю. Тодика, на думку яких, в процесі забезпечення верховенства Конституції України саме Суду належить одна з провідних ролей [7, с. 60-61].

Зі змісту п. 28 ч. 1 ст. 85 та ст.ст. 151, 159 Конституції України [1] випливає, що Верховна Рада України може звернутися до Конституційного Суду України з письмовим клопотанням про надання висновку щодо:

- додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту;
- відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст.ст. 157 і 158 Конституції України;
- порушення Верховною Радою України Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України.

Порядок розгляду законопроектів про внесення змін до Конституції України відбувається за спеціальною процедурою, яка передбачає, зокрема, прийняття Верховною Радою України постанови про звернення до Конституційного Суду України про надання висновку щодо відповідності законопроекту (законопроектів, якщо їх декілька) вимогам ст. ст. 157 і 158 Конституції України.

При цьому зазначимо, що висновок Конституційного Суду України щодо законопроекту про внесення змін до Конституції України є обов'язковим для розгляду Верховною Радою України.

Верховна Рада України має розглядати законопроект про внесення змін до Конституції України у порядку, передбаченому ст. 155 Конституції України, за умови, що законопроект, згідно з висновком Конституційного Суду України, визнаний таким, що відповідає вимогам ст.ст. 157, 158 Конституції України, та Конституційний Суд України не висловив щодо нього застережень. Зазначений законопроект, згідно з положенням ст. 155 Конституції України має бути попередньо схвалений Верховною Радою цього ж скликання на наступній черговій сесії Верховної Ради.

Якщо ж у висновку Конституційного Суду України законопроект про внесення змін до Конституції України в цілому або його окремі положення визнано такими, що не відповідають вимогам ст.ст. 157 і 158 Конституції України, а також у разі якщо у висновку Конституційного Суду України є застереження до положень такого законопроекту, Верховна Рада має вирішувати питання про подальшу роботу над законопроектом.

Наступним напрямком згаданої вище взаємодії є вирішення питання щодо порядку дострокового припинення повноважень Президента України у разі усунення Президента України з поста в порядку імпічменту, що визначається Конституцією України [1], Законом України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» [6], іншими законами України та Регламентом [2]. Відповідно до ч.1 ст. 3 Закону [6] підставою для ініціювання імпічменту є письмове подання, підписане більшістю народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, підписи яких не відкликаються. У разі прийняття постанови Верховної Ради України про звинувачення Прези-

дента України, Верховна Рада України більшістю голосів народних депутатів України від її конституційного складу також приймає постанову про звернення до:

1) Конституційного Суду України для перевірки справи та отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпідмент;

2) Верховного Суду для отримання його висновку про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину (ч. 3 ст. 19 Закону [6]).

Якщо у висновку Конституційного Суду України містяться положення про порушення конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпідмент, то відповідно до положення ч.6 ст.20 Закону [6] Верховна Рада України приймає відповідні рішення, спрямовані на усунення виявлених порушень.

Необхідно зазначити, що лише за умов отримання висновку Конституційного Суду України про додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпідмент, а також підтвердження Верховним Судом того, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину, Верховна Рада України приймає постанову про усунення Президента України з поста в порядку імпідменту.

Відповідно до положень п. 28 ч. 1 ст. 85 Конституції України [1] Верховна Рада України уповноважена достроково припиняти повноваження Верховної Ради Автономної Республіки Крим за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України або законів України. Порядок розгляду Верховною Радою України питання про дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим регулюється положеннями Глави 40 Регламенту [2].

Відповідно до ч.1 ст. 237 Регламенту [2] пропозиція про дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим може бути внесена Головою Верховної Ради України або народними депутатами у кількості не менше 45 осіб. Внесення пропозиції до сесійної зали про дострокове припинення повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим допускається лише за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення нею Конституції України [1] або законів України (текст висновку додається до пропозиції) (ч. 2 ст. 237 Регламенту [2]).

Виходячи з положень Основного Закону України [1] для дострокового припинення повноважень Верховної Ради Автономної Респу-

бліки Крим має аналізуватися діяльність цього органу, прийняті нею акти, які можуть свідчити про порушення Конституції України або законів України.

Окрім того, народні депутати України у кількості 45 осіб можуть звертатися до Конституційного Суду України із клопотанням про відповідність Конституції України (конституційність) окремих актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, які на їх думку можуть порушувати приписи Конституції України або законів України. У даному випадку Конституційний Суд України за результатами розгляду таких справ приймає рішення.

Таким чином, зазначене вище вказує на те, що у процесі здійснення парламентського контролю парламент України активно взаємодіє з Конституційним Судом України, який виступає свого роду «охоронцем» Конституції України і, акти якого мають виконуватися парламентом. Водночас зазначимо, що найбільш ефективно конституційно-правова взаємодія Конституційного Суду України та Верховної Ради України буде реалізовуватися лише при чіткому дотриманні ними Конституції України та нормативно-правової бази, що регулює їхню діяльність. Зазначене досягається шляхом усунення існуючих нині передумов для політичного втручання у діяльність Конституційного Суду України.

Використана література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст.133.

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст.241.

4. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст.376.

5. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент): Закон України від 10 вересня 2019 р. № 39-IX. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 40. Ст.212.

6. Цвік М.. Про офіційне тлумачення законів України // Вісник Академії правових наук України. – 1997. – №4. – С.51-52.

7. Тацій В., Тодика Ю. Межі тлумачення Конституційним Судом Конституції і законів України // Вісник Конституційного суду України. – 2002. – №2. – С.60-61.

8. Венеційська Комісія: «Парламент та виконавча влада мають по-важати роль Конституційного Суду України як «охоронця» Конституції України і його рішення мають виконуватися». Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. // URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/veneciyska-komisiya-parlament-ta-vykonavcha-vlada-mayut-povazhaty-rol-konstytuciynogo-sudu> (дата звернення: 15.03.2021)

Мягка Т. Г.

студентка Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Лесик М. О.

студентка Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Науковий керівник:

Яременко О. І.

кандидат наук з державного управління, доцент, магістр права, завідувач кафедри права і публічного управління Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Одним із пріоритетних напрямків поточної державної політики є спрямування діяльності органів місцевого самоврядування в умовах формування інформаційного суспільства та активного впровадження інформаційних технологій. Позиція Ради та її виконавчих органів у використанні новітніх інструментів для обробки інформації відображається в її інформаційному забезпеченні. Проблема вдосконалення та уніфікації процесу прийому, використання, передачі та зберігання інформації набула дуже важливого значення, що є основою інформаційних взаємовідносин між органами місцевого самоврядування та населенням адміністративної територіальної одиниці.

Висуваються нові вимоги до пошуку та аналізу інформації для прийняття управлінських рішень, спрямованих на вирішення проблем місцевої громади та реалізацію їх переваг. Процес оприлюднення інформації про діяльність місцевого самоврядування оновлюється, особливо процес оприлюднення інформації через веб-сайт, з метою забезпечення прозорості та відкритості ради та її виконавчих органів, а також для підвищення ефективності та результативності її поточної роботи. Децентралізація відкриває значні перспективи для забезпечення спроможності місцевого самоврядування самостійно вирішувати питання місцевого життя, зокрема підвищення ролі громадян, їх впливу на процес прийняття й утілення рішень щодо забезпечення умов соціального та економічного розвитку суспільства, саме тому інформаційні технології мають бути на високому рівні [1].

У сучасній раді та її виконавчих органах організації інформаційної підтримки не вистачає сильного центру, тобто основні завдання та функції у цій галузі розподіляються між різними відомствами. Зазвичай цей список включає: Департамент загальних справ, Департамент служби новин, Департамент обробки звернень громадян, Департамент контролю, Організаційний департамент. Крім того, майже всі структурні підрозділи органів місцевого самоврядування проводять обшуки, аналіз інформації та підготовку матеріалів, необхідних для прийняття управлінських рішень.

Дослідження показали, що безпосередньо у сфері місцевого самоврядування основні сучасні інформаційні технології отримали такі конфігурації:

1. Технологія подання інформації (веб-сторінки) забезпечує широкий спектр можливостей розповсюдження інформації за допомогою простої навігації, пошуку та масового безкоштовного копіювання. Ця інформація з'явиться швидко і може відображатися цілодобово. Це ідеальне середовище для моніторингу законодавства, прийняття рішень автономними відомствами та надання людям чи спеціальним відомствам швидкого доступу до різної статистичної, аналітичної чи методологічної інформації. З цією метою Національна комісія зв'язку України затвердила спеціальний «Процедурний посібник з публікації, надання та оновлення інформації на веб-сервері Виконавчого агентства Української території».

2. Технології розповсюдження (групи новин, списки розсилки) дозволяють швидко і за найменшими витратами розповсюджувати конкретну інформацію серед широкої аудиторії – ідеальне середовище, де рішення місцевого самоврядування можуть бути доставлені громадянам для ознайомлення.

3. Технологія обміну інформацією (електронна пошта, форум, чат, відео- та аудіоконференція) забезпечує постійний високошвидкісний інформаційний канал, що дозволяє двосторонній обмін інформацією між більшою кількістю учасників. Це ідеальне середовище для міжвідомчих дискусій на місцевому та всебічному рівні[2].

Практика використання більшості органів місцевого самоврядування інформаційних технологій для зміцнення зв'язків з громадськістю показує, що інформаційні платформи Смарт-Сіті стали особливо важливими.

Практика показала, що сьогодні всі сучасні інформаційні технології об'єднані за єдиною концепцією електронного урядування. Поява електронного урядування є закономірним результатом розвитку сучасних інформаційних технологій у сфері державного та місцевого самоврядування.

У класичному вигляді модель побудови Електронного уряду можна представити у вигляді чотирьох послідовних етапів:

1. Створення єдиного порталу, який містить різні інформаційні ресурси, доступні на певному сервері для цілодобового ознайомлення громадян.

2. Забезпечення зворотного зв'язку у формі надання громадянам можливостей отримати різні сертифікати та інформацію, а також досліджувати різні аналітичні матеріали та новини про діяльність конкретних контролюючих органів. На цьому етапі передбачається надання громадянам можливості заповнювати різні електронні документи з метою полегшення сплати податків, обробки дозволів, реєстрації та інших процедур.

3. Налагодження взаємодії в режимі реального часу між представниками держави та місцевого самоврядування та громадянами, з'явилася служба, яка оплачує різні послуги державним установам та регіональним порталам, що поєднують державні та недержавні послуги.

4. Трансформація уряду – це процес створення державної адміністративної електронної інфраструктури на основі загальних стандартів і надання урядовим порталам статусу єдиної точки доступу до всіх послуг (громадян та підприємств). На цьому етапі передбачається значно збільшити інтерактивність інформаційних ресурсів, що дозволить громадянам брати більш широку участь у процесі прийняття рішень[3].

Потік інформації в основному складається з інформації про політику. Хоча слід зазначити, що в останні роки спостерігається зростаюча тенденція до отримання інформації у вигляді звернень громадян.

Робота електронного приймача сприяє цьому. Сьогодні на законодавчому рівні відсутні процедури прийому та обробки електронних заяв громадян.

Аналізуючи все вищесказане, варто зробити висновок, що:

1. В умовах переходу до інформаційного суспільства місцеві органи влади повинні активно використовувати новітні технології. Рада директорів та виконавчі агенції повинні комп'ютеризувати робоче місце, постійно оновлювати інформацію, що відображається на їх веб-сайті, діяльність електронного прийому та запровадження системи електронного розповсюдження документів як обов'язкове виконання поточних завдань.

2. Підвищення відкритості та прозорості органів місцевого самоврядування може надавати електронні адміністративні послуги через власні веб-сайти, організацію та проведення Інтернет-конференцій, онлайн-форумів та онлайн-опитувань для встановлення зв'язків з місцевими громадами. Успішне виконання цих завдань вимагає певного рівня комп'ютерної та інформаційної грамотності у виконавчому органі ради. У цьому напрямку важливо брати участь у курсах підвищення кваліфікації та організовувати семінари, практичні курси, пов'язані з інформатизацією в органах місцевого самоврядування.

Тому реалізація певних заходів підвищить рівень інформаційної підтримки місцевих органів влади, що в свою чергу вплине на тиражування більш гнучких та ефективних систем управління та сприятиме розвитку органів місцевого самоврядування.

Основні аспекти організації відділу інформаційного забезпечення повинні бути викладені в розпорядженні департаменту. У зв'язку з цим, ми вважаємо, що доцільно сформулювати та прийняти типові положення про автономні державні агенції інформаційної підтримки на національному рівні.

Основні проблеми, які можна вирішити шляхом реалізації запропонованих заходів, такі:

1. Спрощення процедур звернення громадян.
2. Забезпечення обробки великого потоку скарг і пропозицій органів місцевого самоврядування.
3. Створити інформаційну основу для прийняття управлінських рішень.
4. Налагодження ефективного зворотного зв'язку – органи місцевого самоврядування-громадян.
5. Інформаційна підтримка управлінських рішень, оскільки існуюча технологія, що використовується для надання інформації керівникам, може не справитись з масштабним потоком інформації від громадян, яку може надати сучасні інформаційні технології.

Перелік використаних джерел:

1. Василенко Л., Добровольський М. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування. Підприємництво, господарство та право. 2017. №3 123-126 с.
2. Павлюк А. П. Інституційно-правове забезпечення реформи територіальної організації влади в Україні. Стратегічна панорама. 2016. №2. 113-120 с.
3. Гнидюк І. В., Гороховська Ю. І. Децентралізація в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Молодий вчений. 2015. №5 (20) ч. 1. 108-111 с.

Данильян О. Г.

*доктор філософських наук,
професор, завідувач кафедри
філософії Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
Дзьобань О. П.*

*доктор філософських наук, професор,
головний науковий співробітник НДІ
інформатики і права НАПрН України»*

МЕРЕЖЕВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ДОМІНАНТА СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Сучасне суспільство характеризується радикальним збільшенням впливу інформаційної складової на соціально-політичні, зокрема парламентські, процеси. Виробляючи нормативні визначення дійсності, формуючи потреби, погляди, оцінки й переваги, інформаційна діяльність є однією з конститутивних складових соціально-політичної реальності. Поява нових інформаційних, зокрема мережевих, технологій закладає міцну основу для розвитку нових напрямків парламентаризму в умовах децентралізації державної влади.

Мережеві практики здійснення парламентського контролю в Україні мають низку особливостей, які задаються характером соціальних практик у кіберпросторі і мережевою, потоковою організацією віртуального простору.

Сучасне суспільство поступово стає все більш інформаційним, не лише через те, що воно насичується інформацією та інформаційними технологіями, а й тому, що його соціально-політичний розвиток залежить

від володіння адекватною інформацією та від уміння правильно користуватися нею. Головну роль у цій царині відіграє інформація, причому точна, доступна і своєчасна. На цій підставі інформація перетворюється на третій вид ресурсів, поряд з речовиною й енергією.

У міру освоєння і всебічного розвитку інформаційної сфери, суспільство й держава на своєму шляху зустрічають цілу низку труднощів, що призводить до проблеми формування у політичній еліті інформаційної культури, від рівня якої залежить спроможність законодавця адекватно реагувати на зміни, що відбуваються в адміністративно-територіальній царині.

Мережеві практики забезпечення парламентського контролю визначаються функціональним призначенням, а не місцем, у якому знаходяться об'єкти такого контролю. Місця (території) тепер визначаються похідними від функціональних вузлів інформаційної мережі. Іншими словами, рішення приймаються в мережі, але здійснюються локально й територіально. Подія «на місці» стає похідною від події у мережевому вузлі. Ця особливість лежить в основі сутності практик забезпечення парламентського контролю.

Основоположною якістю кіберпростору є залежність його формальних характеристик від уявлень і схильностей його творців (їх знань та умінь, професійних навичок і звичок, рівня інтелектуального розвитку, етичних поглядів і естетичних потреб, форм і способів взаємного спілкування в рамках спільноти професіоналів-кібернетиків і за її межами). При цьому він має абсолютно особливі якості: безпросторовість (існування ніде) і припинення дії фізичних законів. Такі спостереження залежності якостей мережі від особливостей її творців і її безпросторовості також важливо брати до уваги при аналізі мережевих практик, застосовуваних у соціально-політичній діяльності.

У пошуках особливостей практик забезпечення парламентського контролю важливо звернути увагу на те, що в кіберпросторі відбувається дестабілізація соціального нормативного регулювання. Усе частіше регулятором відносин стає не норма, а цінність. Нормативне регулювання опирається на багатофакторну регуляцію, воно не може без неї обійтися, а змушене сприймати і продовжувати вироблені в ній тенденції, йти тим же курсом. Однак такі види нормативного регулювання, як правове, моральне й релігійне, мають високу здатність чинити опір «диктатурі інтересів і цінностей». Це особливо важливо, коли інтереси стрімко оновлюються, а цінності відзначаються консервативністю, що спостерігається у сучасній вітчизняній соціально-політичній реальності практично повсюдно.

Ускладнення соціальних взаємодій і зростання їх інтенсивності в умовах кіберпростору обумовлені матричною природою мережевого простору, що призводить до високої варіативності соціально-політичних практик. Мережевий комунікативний простір виробляє свою упорядкованість, представлену новою системою соціальних обмежень комунікацій. Інтереси суб'єктів залишаються, розвиваються і примножуються, а значить, зберігається і примножується необхідність деякої упорядкованості як гаранта безпечної взаємодії в мережі. Такому стану властивий високий ступінь спонтанності, випадковості, неорганізованості соціально-політичних взаємодій.

У даний час активно формується нова глобальна соціально-політична реальність, яка діалектично поєднується з локальною соціально-політичною реальністю. Світ на глобальному й на локальному рівнях стикається з ускладненням соціокультурної динаміки суспільства, небаченими раніше біфуркаціями. В умовах глобалізації конкретні культури, піддаючись змінам, починають не тільки активно протидіяти, але й рефлексувати, прагнучи підтримувати свою ідентичність. Зі свого боку місцеві, культурні особливості, представлені, у тому числі, у персональних, локальних мережах, впливають на характер рефлексії самої глобалізації, того соціуму, який продукує глобальні віртуальні мережі або прагне долучитися до вже наявних.

Нові соціально-політичні реалії несуть політичну невизначеність і ризики. Сучасному соціальному суб'єктові доводиться жити без стійких орієнтирів, довготривалих чинників порядку, загальноновизнаних авторитетів. Зростає обізнаність про те, що нові політичні реалії перестають бути однозначно «хорошими» або «ворожими»; вони амбівалентні, оскільки несуть у собі не лише очевидні блага, але й часом приховані небезпеки і напaки.

Крім того, у соціально-політичному житті суспільства зароджується більш складне, рефлексивне осмислення свободи – «парадоксальна свобода». Її сутнісними характеристиками є неминуче нав'язування і прийняття на себе відповідальності за явні та латентні наслідки ризиків: соціальний суб'єкт виявляється поставленим у такі умови життя, коли необхідно постійно вибирати, просто не можна не вибирати щось або когось з урахуванням фактора негайного або відкладеного, явного або латентного ризиків. Оцінки зробленого вибору у соціально-політичному просторі активно варіюються і змінюються у часі. Вибір, який виявився функціональним, ефективним для одного локалізованого простору, не є універсальним для інших. Девіація в одному ціннісно-нормативному просторі стає інновацією в іншому. Нормою практик забезпечення пере-

важної більшості соціально-політичних, зокрема парламентських, процесів стає «свобода ризику».

Новий порядок веде до появи принципово нових форм соціального протесту, що мають своєрідний глобальний дискурс. Якщо раніше основу протесту складали інституціалізовані колективні актори, то тепер їм на зміну приходить так звана «конвергенція різних типів акторів». В умовах мережевого суспільства значно складніше впливати на край радикальні, неінституціалізовані форми протесту, нові форми яких сьогодні зароджуються й реалізуються насамперед у мережевому просторі Інтернету.

Мережа Інтернет становить простір найбільшої щільності та інтенсивності комунікації. Різні типи соціальних структур, що задаються спрямованістю, щільністю й інтенсивністю інформаційних потоків, зумовлюють різні форми координації у соціумі, які суттєво відрізняються за рівнем традиційної соціальності – на тлі абсолютної соціальності інститутів, приватної та ситуативної соціальності інтеракцій, відносної соціальності мереж потоки постають як феномени антисоціальні або альтерсоціальні. Саме у соціально-політичному просторі мережі тиск з боку девіацій посилюється і трансформується все швидше. Тому, є усі підстави стверджувати, що мережевий кіберпростір є епіцентром зростання різних інформаційних загроз для реалізації адекватного сучасним потребам в умовах децентралізації державної влади парламентського контролю.

Таким чином, традиційні соціально-політичні практики ускладнюються через розвиток віртуальної соціальної реальності кіберпростору. Сучасні комунікаційні процеси ведуть до інформаційної надмірності й посилення «розлому» між віртуальним і реальним світами, що позначається на зростанні умовності мережевих соціально-політичних практик.

Мережеві технології – одна з гострих соціокультурних проблем сучасного суспільства, яка має системний характер і торкається діяльності практично усіх політичних інститутів і підсистем; у контекст її впливу потрапляють ключові соціально-політичні процеси, що відбуваються у суспільстві.

Ключовим фактором ризику для політичної системи соціуму виступають масштабні соціокомунікативні та соціокультурні трансформації, що несуть у собі низку негативних наслідків. В останні роки чітко фіксуються дезорганізаційно-дисфункційні тенденції, безпосередньо пов'язані з високими швидкостями інформаційних змін.

Надлишок низькоякісної інформації, який спостерігається на даному етапі розвитку суспільства, є не єдиною проблемою у даному контексті.

У дану проблематику також входить проблема формування відповідного рівня політичної й інформаційної культури, який перешкоджав би виникненню стресових ситуацій при «зануренні» у новітні інформаційні технології.

Мережеві технології в умовах сучасного суспільства – це необхідність, яка стає атрибутом сучасного соціально-політичного життя і вимагає невинної роботи з інформацією, взаємодії з різними експертними системами, делокалізації дій, забезпечення свободи та мінімізації ризиків.

Калиновський Ю. Ю.

*доктор філософських наук,
професор, професор кафедри
філософії Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОЕКТУВАННІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Соціокультурний розвиток країни є важливою складовою збереження та відтворення неповторних рис національного буття. Тенденції та напрями соціокультурного розвитку мають як «природне» походження, так і спрямовуються відповідною політикою держави щодо стимулювання науки, мистецтва, освіти, підтримання традицій народу, збереження культурної спадщини тощо. У сучасних умовах важливо не тільки визначати пріоритети соціокультурного розвитку країни, а й спрямовувати зусилля на його проектування (моделювання). Відповідно, використання інформаційних технологій дозволяє підвищити якісні показники соціокультурного проектування, осучаснити підходи до його здійснення.

Визначаючись термінологічно, зазначимо, що соціокультурне проектування – це специфічна технологія, діяльність, сутність якої виявляється в аналізі проблем і виявленні причин їх виникнення, виробленні цілей і завдань, що характеризують стан об'єкта (чи сфери проектної діяльності), розробці шляхів та засобів для досягнення визначених цілей. Об'єктом соціокультурного проектування є поєднання двох підсистем: соціуму та культури. Проект у такому разі являє собою засіб збереження чи відтворення соціальних явищ і культурних феноменів, що відповідають конкретним історичним обставинам. У сфері культури основними цільовими орієнтаціями проектування є:

- створення умов розвитку соціокультурного суб'єкта, самореалізації людини в основних сферах його життєдіяльності завдяки оптимізації зв'язку із соціокультурним середовищем, активізації спільної прикладної діяльності людей з підтримки культурного середовища або участі в ньому безпосередньо;
- забезпечення сприятливих умов саморозвитку культурного життя за допомогою стимулювання механізмів самоорганізації, осмисленого поєднання й підтримки історично сформованих і нових соціокультурних технологій, елементів, явищ [1, с. 207-208].

Сучасні інформаційні технології мають стати дієвим засобом стратегічного проектування (моделювання) розвитку соціокультурної сфери України як цілісної системи з урахуванням низки як відносно статичних, так і динамічних чинників. Також новітні інформаційно-комунікаційні технології є ефективними для вирішення поточних (тактичних) завдань соціокультурного розвитку України, її окремих територій, громад, населених пунктів.

Завдання соціокультурного проектування на основі інформаційних технологій реалізуються за такими напрямками:

- визначення варіантів вирішення соціокультурних проблем сучасної України на регіональному й загальнодержавному рівнях, спираючись на об'єктивні дані й оцінки;
- виявлення можливих ризиків та небезпек у разі реалізації певних рішень та проєктів у соціокультурній сфері нашої країни;
- обґрунтування найоптимальніших шляхів розвитку соціокультурного простору України та створення загальнонаціональної моделі трансформації цієї підсистеми, виходячи зі стратегії вітчизняного державотворення;
- розробка організаційних форм впровадження соціокультурних проєктів у соціальну практику з урахуванням глобальних та локальних тенденцій;
- визначення кола суб'єктів та об'єктів в межах конкретного соціокультурного проєкту.

Соціокультурне проектування є невід'ємною складовою культурної політики держави і має здійснюватись як на рівні всієї країни, так і на рівні окремих регіонів та громад. Як стверджує Н. Головач, саме на регіональному рівні простежується органічний зв'язок соціокультурного проектування та культурної політики, оскільки соціокультурне проектування виступає як інструмент реалізації культурної політики, формулює цілі соціокультурного розвитку регіону тощо. Тобто соціокультурне проектування виконує функцію реалізації культурної політики. Нині важли-

вим завданням сучасної культурної політики є співвіднесення місцевих культурних процесів зі світовим культурним контекстом, а тому проектування, керівництво місцевими культурними подіями необхідно порівнювати з міжнародним рівнем проблем і викликів та поєднувати концепції організації і керівництва культурними процесами зі світовими стратегіями та програмами [2, с. 29].

Вочевидь, соціокультурне проектування потребує комплексного підходу з урахуванням взаємодії локальних, національних, регіональних та глобальних систем. Для вирішення цього завдання сучасні інформаційні технології є найбільш прийнятним інструментарієм, оскільки здатні забезпечувати врахування низки факторів, оперативно реагувати на їх зміни, швидко обробляти різноманітну інформацію, здійснюючи прогнозування за допомогою штучного інтелекту.

Використання можливостей інформаційних технологій у культурній політиці України, на думку С. Горової, сприяло б вирішенню наступних проблеми:

- забезпечення національної єдності на основі вибору оптимального для нації шляху розвитку, що об'єднував би різні за соціально-культурним, економічним рівнем розвитку регіони країни;
- забезпечення національного, культурного розвитку в умовах посилення процесів культурної уніфікації [3, с. 117-118].

Соціокультурне проектування та культурна політика на теренах України мають здійснюватись з урахуванням етнонаціональної, релігійної, ментально-історичної специфіки. Загалом, соціокультурне проектування сприятиме подоланню проблем в українській кінематографії, книговидаванні, системі захисту національних пам'яток культури. Воно може бути дієвим інструментом щодо збереження національної культурної спадщини у таких її сегментах як галерейно-виставкова та музейна справа, концертно-гастрольна й фестивальна діяльність.

Використання інформаційних технологій є доцільним як для моделювання розвитку всієї соціокультурної сфери України, так і для осучаснення діяльності окремих підсистем та об'єктів культурно-просвітницького спрямування. Зокрема, мова йде про створення сучасного культурного ландшафту України основою якого є бібліотеки, музеї, виставкові центри, окремі арт-об'єкти тощо.

Так, з переходом постіндустріального суспільства до інформаційного та його вищого рівня – суспільства знань істотно трансформується діяльність бібліотеки. Її пріоритетами стають: автоматизація, загальна автоматизація професійно-діяльнісного середовища, розвиток інформаційно-комунікативних технологій, упровадження інновацій, що призво-

дить до медіатизації середовища книгозбірні. Розміщення електронних баз даних, репозитаріїв та інших інформаційних ресурсів бібліотеки у глобальному інформаційному просторі, які можна формально вважати її елементами і навіть структурними підрозділами, значно розширюють наше розуміння сучасної бібліотечної діяльності. Організований доступ до електронних ресурсів бібліотеки з будь-якого автоматизованного робочого місця через Інтернет створює глобальну бібліотеку без кордонів. На шляху до суспільства знань бібліотека стає підструктурою глобальної світової бібліотеки [4, с. 6].

Отже, для популяризації культурних надбань вкрай важливо осучаснити їх репрезентацію у соціальному просторі на основі інформаційно-комунікаційних технологій, зробити привабливими, в першу чергу для молоді, здобутки мистецтва, літератури, музики та ін.

Зокрема, фахівці констатують, що «цифрова революція», що виникла на Заході, привнесла в роботу українських музеїв новий зміст – почали активно впроваджуватися комп'ютерні технології (у першу чергу такі, які дають змогу отримати інформацію для відвідувачів, переглянути постійну експозицію та ознайомитися з розкладом виставок). Технологічні досягнення останніх п'яти-десяти років призвели до розробки та здійснення безлічі проектів з дослідження, збереження, інтерпретації та подання різних елементів культурної спадщини з використанням комп'ютерної візуалізації. Ця технологія визначила сучасним музеям (як й іншим культурним інституціям) три основні цілі присутності в мережі Інтернет: забезпечення доступу до культурної спадщини, що поєднує музей зі суспільством; просування культури в суспільстві (поєднання культури/освітньої інформації з суспільством); застосування інформаційних технологій для збереження культурної спадщини (у поєднанні технологій з музейною практикою). Унаслідок упровадження комп'ютерної візуалізації музеї стали створювати свої «віртуальні» версії у вигляді інтерактивних 3D-будівель, експозицій і галерей (таке позиціонування, зокрема, можна спостерігати на веб-сайтах Лувру в Парижі, Музею Метрополітен в Нью-Йорку та ін.). Зокрема, Google Ukraine в партнерстві з Міністерством культури України оцифрували сім музеїв урізних регіонах України і створили спеціальний сайт «Музеї України просто неба», де можна здійснити віртуальну подорож, дізнатися більше про народну архітектуру і побут, відчувати всю самотність української культури. 3D-тури всіх музеїв також доступні в режимі Street View на Картах Google. Проект є частиною кампанії «Автентична Україна» (Музеї України просто неба, 2020) [5, с. 125-126].

Таким чином, соціокультурне проектування на основі сучасних інформаційних технологій є важливим засобом зміцнення духовної безпеки держави, важливою технологією прогнозованого розвитку культурного простору країни у XXI сторіччі. Інформаційні технології у соціокультурному проектуванні забезпечують комплексність, полівекторність, багатофакторність та структурність для побудови динамічних моделей функціонування соціокультурного простору країни. Соціокультурне проектування у новому інформаційно-технологічному форматі сприятиме збереженню духовної та матеріальної спадщини як на регіональному, так і на загальнодержавному рівнях.

Список використаної літератури

1. Яковлев О. В. Зміст соціокультурного проектування в інформаційну добу: досвід національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. *Культура України. Серія: Культурологія*. 2016. Вип. 52. С. 201-211.
2. Головач Н. М. Пріоритетні напрями соціокультурного проектування в сучасному українському суспільстві. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2017. Вип. 39. С. 26-33.
3. Горова С. В. Новітні інформаційні технології в суспільних та культурних процесах сучасної України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 1. С. 116-120.
4. Жукова В. Трансформація бібліотеки в інфраструктурі глобального інформаційного суспільства. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 3. С. 3-6.
5. Волинець В. Новий зміст і потенціал віртуального музею. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2020. 3(2). С. 122-133.

Андрощук Г. О.

кандидат економічних наук, доцент,
головний науковий співробітник НДІ
інтелектуальної власності НАПрН
України

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ: АНАЛІЗ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТРЕНДІВ

За даними Всесвітнього економічного форуму частка цифрової економіки у загальносвітовій економіці перевищує 20% і стрімко зростає, більше 60% світових компаній працює над впровадженням своєї страте-

гії digital-трансформації, оскільки цифрова економіка має включати три основні компоненти, серед яких підтримуюча інфраструктура (цифрова інфраструктура, апаратне та програмне забезпечення, телекомунікації та мережі), e-business (ведення господарської діяльності та будь-яких інших процесів через комп'ютерні мережі) та e-commerce (дистрибуція товарів через Інтернет). Цифрова економіка – віртуальне економічне середовище, що за допомогою ІКТ здійснює трансформацію традиційних економічних взаємовідносин, що складаються у системі виробництва, розподілу, обміну та споживання. Попри рецесії світової економіки, зменшення частки ІКТ у темпах приросту ВВП (цей макроекономічний показник є мірилом економічного розвитку країни), доданої вартості, створеної за допомогою ІКТ, та частки персоналу, задіяного в секторах ІКТ, скорочення цього сектору є значно меншим порівняно з традиційними секторами економіки. Це створює широкі перспективи отримання максимальної віддачі від цифрових перетворень (цифрові дивіденди). Згідно доповіді ООН про можливості майбутнього (Future possibilities report 2020) у найближчі п'ять років, найкращі ринкові ніші створить ексабайтова економіка, у якій до 2025 року буде створено ринки обсягом понад \$8 трлн. Ексабайтова економіка (Exabyte Economy): гіперпідключені люди і пристрої. Нині дві третини світового населення мають мобільні телефони і понад половина людства – доступ в Інтернет. Щороку число людей, що виходять в онлайн, збільшується на 7%. Режим самоізоляції під час пандемії COVID-19 робить світ більш підключеним, і цей процес найближчими роками динамічно зростатиме за рахунок смарт-пристроїв. До 2023 р. кількість пристроїв, підключених до Інтернету речей, збільшиться до 3,5 млрд з 1 млрд у 2018 році. З впровадженням технології 5G цей тренд посилюватиметься. Генерування великих обсягів даних дозволить поліпшити машинне навчання, удосконалити системи штучного інтелекту (AI) і програмне забезпечення. Ці технології зі свого боку допоможуть оптимізувати процеси і послуги в багатьох секторах економіки. Підключені медичні пристрої поліпшать здоров'я людей, які живуть із хронічними хворобами, і це до 2025 року створюватиме позитивний економічний ефект обсягом \$1,1 трлн на рік. Глобальний ринок автономного транспорту зростатиме зі швидкістю 40% на рік і сягне \$557 млрд до 2026-го. Ринок великих даних подвоїться в розмірах і перевищить \$90 млрд до 2025 року. Сектор когнітивних обчислень, що включає машинне навчання та AI-системи, у найближчі п'ять років перетвориться в \$49-мільярдну індустрію [1]. Останнім часом важливим інструментом прогнозно-аналітичних досліджень, стратегічного планування стає аналітика інтелектуальної власності (Intellectual property analytics (IPA)). Вона доз-

воляє на основі прогнозу тенденцій розвитку науково-технічних областей та об'єктів техніки обґрунтовувати цільові критерії ефективності та вимоги до продукції, оцінювати її технічний рівень. Прогнозні патентні дослідження також підтримують генерування конкурентоспроможних об'єктів інтелектуальної власності, що безпосередньо впливає на економічну ефективність результатів НДДКР, оскільки інтелектуальна власність формує більшу частину додаткової вартості наукоємної продукції, і забезпечує дохід від продажу патентів і ліцензій [2].

Індекс цифрової економіки і суспільства 2020 (DESI 2020). Європейська комісія (ЕК) опублікувала Індекс цифрової економіки і суспільства 2020 (DESI 2020) (Digital Economy and Society Index, DESI 2020) [3]. Його мета – оцінка прогресу в досягненні цілей цифрової економіки в Європейському Союзі (ЄС) і моніторинг стану цифрового розвитку окремих держав-членів. Щорічно ЕК аналізує 34 показника з 5 основних категорій і на їх основі публікує звіт про прогрес цифрової трансформації в ЄС. Більша частина даних, що використовуються для аналізу, надходить з обстежень Євростату. Комісія порівнює результати країн-членів з результатами 17 інших країн за межами ЄС (Австралія, Бразилія, Канада, Чилі, Китай, Ісландія, Ізраїль, Японія, Південна Корея, Мексика, Нова Зеландія, Норвегія, Росія, Сербія, Швейцарія, Туреччина і США). Для порівняння з країнами за межами ЄС був розроблений I-DESI (Міжнародний індекс цифрової економіки і суспільства). В усіх державах-членах ЄС відмічено зростання оцифрування. Лідерами розвитку є: Фінляндія, Швеція і Данія. ЕК зазначає, що для того, щоб ЄС міг конкурувати на міжнародній арені, держави-члени повинні обов'язково прагнути до розвитку оцифрування. ЕК відстежує також рівень розвитку цифрових технологій в ЄС. Аналіз даних Євростату дозволяє визначити пріоритетні галузі цифрової економіки в державах-членах, які вимагають конкретних дій та інвестицій. У звіті DESI описані 34 показника, які поділяються на 5 основних категорій: зв'язок; людський капітал; використання Інтернет-сервісів; інтеграція цифрових технологій; цифрові державні послуги. Проаналізуємо ці показники. **Зв'язок.** Покриття мережі наступного покоління (NGA) в домашніх господарствах збільшилася з 83% до 86%. Крім того, за останні 2 роки доступ домашніх господарств до фіксованих широкосмужових мереж, що пропонують пропускну здатність не менше 100 Мбіт / с, збільшився з 15% до 26%. Охоплення мережею 4G становить майже все населення ЄС (96%), але охоплення мережею 5G все ще залишається низьким (25%). Згідно з доповіддю, 17 держав-членів розподілили спектр в смугах 5G. Найбільш розвиненими країнами щодо готовності до впровадження мереж 5G є:

Фінляндія, Німеччина, Угорщина та Італія. **Людський капітал.** Частка людей, що володіють базовими цифровими навичками, збільшилася з 55% до 58%. Проте значна частина громадян ЄС не має базових навичок роботи з цифровими технологіями, хоча більшість робочих місць вимагають таких навичок. На ринку праці відчувається брак фахівців у сфері ІКТ. У минулому році 64% великих підприємств і 56% МСП зіткнулися з труднощами при наборі фахівців з ІКТ. ЄК фіксує незначне збільшення числа фахівців у сфері ІКТ з 3,7% в 2016 р. до 3,9% нині. **Використання Інтернет-послуг.** Кількість людей, що регулярно користуються Інтернетом, збільшується. 85% громадян ЄС користуються Інтернетом не рідше ніж один раз на тиждень – значне збільшення порівняно з даними за 2014 рік (75%). Найбільше збільшення зафіксовано в Інтернет-сервісах, що пропонують відеодзвінки (49% в 2018 р. і 60% в 2019 р.). Водночас, понад 35% громадян ЄС віком 65-74 роки ніколи не користувалися Інтернетом. Громадяни ЄС, що користуються Інтернетом: 81% слухають музику, дивляться відео і грають онлайн; 72% читають новинні сайти; 69% роблять покупки в Інтернеті; 65% використовують соціальні мережі; 64% використовують електронний банкінг, 49% роблять відеодзвінки. **Інтеграція цифрових технологій.** Дані про інтеграцію цифрових технологій підприємствами значно різняться залежно від розміру компанії, сектора і держави-члена. У 2019 р. 38,5% великих компаній покладалися на сучасні сервіси хмарних обчислень, а 32,7% використовували рішення Big Data. Більшість МСП заявили, що вони не використовували ці рішення – 17% МСП використовують хмарні сервіси і 12% використовують великі дані. Тільки 17,5% МСП продали свою продукцію онлайн (зростання на 1,4%). **Цифрові державні послуги.** Динамічний розвиток цифрових технологій ставить нові завдання. Е-електронний уряд може значно спростити і прискорити процедури. Кількість людей, що користувалися послугами е-уряду в 2019 р., збільшилось з 58% до 67%. За минулий рік у всіх державах-членах ЄС зріс рівень оцифрування. Лідерами є: Фінляндія, Швеція і Данія. Останні місця в рейтингу займають: Румунія, Греція, Болгарія. ЄК звертає увагу на необхідність активізації зусиль з оцифрування, щоб ЄС міг конкурувати на міжнародній арені. Зазначимо, що чотири найбільш просунутих в цифровому відношенні держави-члена ЄС (Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Данія) знаходяться на передньому краї світу після Південної Кореї, за якими слідують Японія і США. Одне з найважливіших завдань – надати громадянам ЄС доступ до цифрових компетенцій, які відкривають можливості розвитку цифрової Європи.

Цифрова трансформація в Україні. В країні відбувається процес становлення інституційного механізму розвитку цього процесу. Роботу з

розвитку цифрової економіки та суспільства Уряд розпочав у січні 2018 р. зі схвалення однойменної Концепції на 2018–2020 роки та затвердження Плану заходів щодо її реалізації. У січні 2019 р. відбулося чергове засідання Координаційної ради, до порядку денного якого були включені актуальні питання: Концепція та структура проекту закону «Про цифрову економіку України»; Цифрова інфраструктура (Широкосмуговий доступ до Інтернету); Концепція розвитку безготівкових розрахунків в Україні (Програма «Cashless Economy»); Цифровий розвиток регіонів (Програми «Smart City»); Програма Європейського Союзу – EU4Digital. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки передбачає здійснення заходів щодо впровадження відповідних стимулів для цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, визначає критичні сфери та проекти цифровізації, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій

Декілька років тому Україна входила до 20 країн-лідерів за кількістю патентів у сфері революційних технологічних інновацій: 3-D друку (11 місце) і робототехніки (17 місце), блокчейн-технологій, але непродумані дії Міністерства економіки зводять нанівець ці досягнення. Постановою Кабінету Міністрів України № 496 від 12 червня 2019 р. в черговий раз збільшено збори за подання заявок та підтримання чинності об'єктів інтелектуальної власності. За подання заявки на винахід/корисну модель (формула до трьох пунктів) плату збільшено з 800,00 грн. до 1600,00 грн, для винаходів до 2400,00 грн. на корисну модель. Раніше збір за підтримання дійсності патенту починався від 300 гривень і досягав 3800 після п'ятнадцятого року, а нині ця сума починається від 600 і доходить до 30 400 гривень на 25-й рік володіння патентом. За підсумками 2019 р. зменшилась загальна кількість заявок винаходи і корисні моделі. Співвідношення між заявками на винаходи, поданими національними та іноземними юридичними й фізичними особами кричить: серед національних заявників частка юридичних осіб перевищує 56 % (майже половина заявок оформляється на фізичних осіб), серед іноземних є більшою ніж 95%. Можна прогнозувати подальше падіння рівня винахідницької активності національних заявників та негативний вплив на інноваційний розвиток економіки. Це вже підтверджується статистичними показниками.

Кабінет Міністрів ухвалив оновлену програму діяльності, в якій цифровізація країни визначена, як один із пріоритетів Уряду. Цифрова трансформація країни є одним із ключових завдань, поставлених Президентом України В. Зеленським, в якому Міністерство цифрової тран-

сформації (Мінцифри) має сьогодні результати найбільш відчутні для громадян – мобільний застосунок Дія та портал державних послуг із кабінетом громадянина. Послуги, пов'язані зі створенням ФОП, на порталі Дія є доступними для всіх українців. Ще на початку створення Мінцифри було поставлено цілі: оцифрувати усі державні послуги, навчити щонайменше 6 млн українців цифрової грамотності та залучати до 10% ІТ у ВВП України. Мінцифри презентувало соціологічне дослідження 97 цифрових навичок громадян. Згідно з даними, 37,9% українців віком 18–70 років мають цифрові навички на рівні нижчому за середній, ще 15,1% узагалі їх не мають. Отже, 53% населення України за методологією оцінювання цифрових навичок, яку застосовує ЄК, перебувають нижче від позначки «середній рівень». Мінцифри запустив онлайн-платформу з цифрової грамотності, яка доступна в мережі Інтернет. Кожен громадянин зможе безкоштовно опанувати цифрові навички. Принципово важливим завданням також є покриття 95% транспортної інфраструктури, населених пунктів та їхніх соціальних об'єктів високошвидкісним якісним Інтернетом. Пріоритетною є цифровізація галузей митниці, податкової, містобудування, земельних відносин, охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та пенсійного забезпечення, судочинства та захисту інформації. Ці галузі мають найвищий ризик корупції та водночас є найбільш затребуваними. Мінцифри працює над централізацією та взаємодією державних реєстрів, створює надійні системи захисту інформації. Для громадян трансформують електронні послуги, пов'язані із народженням дитини, записом до дитячого садочка, школи, зміною місця проживання, вступу та навчання у ВЗО, реалізацією виборчих прав, шлюбу, працевлаштування та призначення пенсії. Ці послуги мають надаватися онлайн без жодних довідок, черг та інших незручностей. Для бізнесу запроваджується отримання ліцензій та дозволів онлайн. В міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади, обласних держадміністраціях створено посади CDTO (Chief Digital Transformation Officer) – відповідальних за цифровізацію, електронні реєстри, процеси та послуги. Мінцифри розробило Концепцію розвитку сфери штучного інтелекту в Україні. Концепція передбачає: розвиток людського капіталу та акцент на освіті розробників у сфері ШІ (їхні зарплати на ринку вдвічі вищі, ніж звичайних програмістів); розвиток підприємництва з використанням ШІ; активне впровадження технологій ШІ в державному секторі та основних індустріях країни; необхідність дотримання права на конфіденційність і приватності людини (з врахуванням європейського досвіду планується розробити Етичний Кодекс використання ШІ). Особливу увагу приділено використанню ШІ у сфері кібербезпеки та оборони. Завдяки розвитку ШІ

в Україні та його інтеграції в економічно важливі сектори передбачається збільшити частку інтелектуально містких продуктів і увійти в топ-10 рейтингу розвитку ІІІ у світі (AI Readiness Index by Oxford Insights, AI Index by Stanford University). Проте концепція, це не стратегія розвитку ІІІ, які вже прийняли близько 40 країн світу. За даними звіту «Information technology industry in Ukraine» Україна на 7 місці за якістю та ефективністю фріланс-працівників у діджитал-середовищі та на 24 місці у топ-55 найбільш привабливих країн для аутсорсингу. Тринадцять українських ІТ-компаній потрапили у топ-100 постачальників послуг з аутсорсингу: EPAM, Ciklum, ELEKS, Luxoft, N-iX, Miratech, Intetics, SoftServe, Softjourn, SigmaSoftware, TEAM InternationalServices, Program-Ace і Softengi; посідає 11 місце у топ-50 розробників світу. В 2019 р. інвестори вклали в український ІТ-сектор \$ 544 млн, що є рекордною сумою і на \$ 188 млн більше показника 2018 року. Згідно платіжного балансу України, експорт комп'ютерних послуг у 2019 р. зріс на 30,2% порівняно з попереднім і склав 4,17 млрд дол. Водночас забезпечення поточних темпів росту на тлі гострої світової конкуренції за таланти, потребує перегляду існуючих податкових моделей оподаткування, що будуть адаптовані під потреби ІТ-індустрії. Довготривале існування складних умови ведення бізнесу для української ІТ-індустрії, розвитку інноваційного і технологічного бізнесу, знижує конкурентоспроможність України порівняно з іншими державами. Внесений до Верховної Ради України проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України (щодо заходів стимулювання розвитку індустрії інформаційних технологій в Україні)» (№3933-1 від 10.08.2020) передбачає досягнення Україною протягом найближчих років лідерства в ІКТ та зростання частки ІТ-індустрії у ВВП до 10%. Законопроект спрямований на надання податкових стимулів ІТ-індустрії за рахунок запровадження низки податкових пільг, та разом з проектом Закону України «Про заходи стимулювання розвитку ІТ-індустрії в Україні» встановлюють комплексну систему заходів, необхідну для розвитку ІТ-індустрії в Україні. В 2021 р. завдяки запровадженню стимулюючих заходів для ІТ-індустрії, очікується створення близько 80 000 нових робочих місць; до 2025 р. – зростання ринку креативної індустрії до \$11,8 млрд. В умовах переходу до цифрової трансформації соціально-економічного розвитку органи державного управління стикаються з новими викликами, серед яких: експоненціальне зростання інформації; стрімкий науково-технологічний розвиток виробництва й управління; формування цифрових компетенцій для творчості, інноваційної діяльності в новому інформаційному і технологічному середовищі; пошук найкоротшого шляху постачання нових знань; ризики

цифрового суспільства і глобалізація, що посилюється; зміна поколінь та ін. Ігнорування цих викликів означає втрачені можливості щодо розвитку інтелектуального потенціалу країни та формування її людського капіталу, а також втрату контролю над власною ІТ-інфраструктурою й відставання (назавжди) в цифровому розвитку. Створення цифрової держави – потреба часу, яка має вивести Україну у світові лідери із залучення інвестицій, протидії корупції та зайвої бюрократії, а найголовніше – зручності та комфорту взаємодії людини із державою.

Список використаної літератури

1. Future possibilities report 2020. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/20200720_un75_uae_futurepossibilitiesreport.pdf
2. Андрощук Г. О., Кваша Т. К. Патентний ландшафт як інструмент прогнозування світових технологічних трендів: сфера озброєння та військової техніки // Наука, технології, інновації №4(12)-2019.- С.28-40.
3. The Digital Economy and Society Index (DESI). URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/desi>

Сергєєв Д. В.

студент КПП імені Ігоря Сікорського

Науковий керівник:

Радзієвська О. Г.

кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник НДІ інформатики і права НАПрН України

ПРОБЛЕМИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Економічна і соціальна розбудова держави вимагає створення та запровадження інформаційно-комунікативних технологій в державному управлінні. Сучасне українське інформаційне суспільство формується і розвивається. В сучасній Україні є розуміння необхідності змін та модернізації системи управління. Сьогодні керівництво країни підтримує діджиталізацію. Наприклад, 17 лютого цього року Кабінет Міністрів України затвердив перелік 94 проектів цифрової трансформації. Серед проектів цифрової трансформації на наступні три роки: е-нотаріат, е-майно, е-містобудування, е-школа, е-соцзахист, е-міграція, е-лікарня, е-дозвіл тощо [1].

Це є позитивним зрушенням у розбудові інформаційного суспільства в Україні. Наприклад, е-дозвіл є дуже гарним проектом, який демонструє переваги впровадження цифрових технологій. Він зможе зробити процедуру отримання будь-якого дозволу більш прозорими, збільшити ефективність роботи органу. Нововведення зможуть прискорити та полегшити операції аналізу, змін, пошуку та видачі дозволів.

Проект цифрової трансформації – це дуже актуальний проект для України. Однак стан впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних можливостей в роботу системи державного та місцевого управління в Україні все ще є досить низьким та не відповідає запитам. Рівень економічного розвитку та забезпечення невеликих населених пунктів, а також фінансове становище та інформаційно-технологічне оснащення місцевого населення не завжди дає можливість застосовувати сучасне обладнання для управління і комунікації. Вкрай низьким все ще залишається рівень інформаційної грамотності громадян. Наприклад, у селах більшість населення – це пенсіонери та люди, для яких комп'ютерні технології невідомі. Тому для ефективного впровадження цифрових технологій у систему державного управління на всіх рівнях необхідним є концентрація уваги у новій Стратегії на діджиталізацію малих населених пунктів.

Величезну роль у запуску цифрової трансформації в Україні повинна відіграти цифрова безпека. Чим вищий рівень цифровізації суспільства, тим вищий рівень небезпеки в інформаційній сфері, і тим важливішими є питання забезпечення інформаційної та кібербезпеки держави. Я вважаю це головним базисом, оскільки це стосується напряду державної безпеки. Якщо зловмисники здійснять втручання в цілісність наших цифрових систем – це пряма загроза стабільності та устрою нашої держави.

Розбудова національної системи кіберзахисту триває від створення незалежної держави Україна, хоча слова «кібербезпека» та «кібертероризм» з'явилися набагато пізніше. У своїй публікації Ю. М. Берездецький та М. Л. Пальчик «Окремі аспекти забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури: досвід для України» наголошують як стрімко та масштабно змінюється сфера інформаційних технологій та як цей розвиток створює виклики та загрози для цифрового простору нашої держави. Україна відчула на собі загрози та небезпеки кібератак, які у більшості вмотивовані інтересами окремих держав. У наслідок такого втручання Україна зазнала численні збитки та пошкодження у цифровій інфраструктурі [2].

Остання з найвідоміших успішних кібератак направлених проти України за даними Агентства з кібербезпеки та безпеки інфраструктури

США, це – кібератака на енергетичні компанії «Прикарпаттяобленерго» та «Київобленерго» здійснена 23 грудня 2015 року [3].

Атака була виконана за допомогою бекдору BlackEnergy. В результаті атаки, було знеструмлено споживачів північної частини правого берега м. Києва та підпорядкованих районів області, протягом декількох годин. Також було знеструмлено близько 230 тисяч мешканців Прикарпаття майже на 6 годин.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [4], на виконання завдання кібербезпеки покликані такі служби:

- Служба Безпеки України – для здійснення негласної перевірки спроможності оборони від кібератак;
- Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України – організовує технічні заходи для захисту, виявленню, усуненню наслідків та реагування на кібератаки та кіберінциденти, інформування про наявні загрози та створення методів захисту. Служба повинна забезпечувати кібербезпеку на критичних та стратегічних об'єктах цифрової інфраструктури.

Отже, СБУ та Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації – повинні діяти разом, перші здійснюють негласну перевірку, коли відповідно другі – фактично здійснюють гласну перевірку на уразливість та готовість об'єктів до кібератак.

Найголовніший недолік Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [4] – відсутність у ньому формулювання власне його цілей, так вважає Л. Олексюк. Якщо чітко проаналізувати її попередній аналітичний звіт про контроль за виконанням закону України «Про основні засади кібербезпеки в Україні» датований березнем 2020 року [5] – ми можемо погодитись, адже велика кількість завдань цього закону полягає у вирішенні питань кібербезпеки в державному секторі, в той час, як великий відсоток критичних та уразливих об'єктів – це приватний сектор. Від більшості таких приватних підприємств напряму залежить населення, та стан нашої держави, наприклад, це – енергетичні підприємства, промислові гіганти з видобування ресурсів, та інші [6].

Підсумовуючи, хотілось би зазначити, що Україна рухається в правильному напрямі у побудові та розвитку сучасного інформаційного суспільства, однак мусить більше уваги приділяти питанням кібербезпеки та кіберзахисту.

Використана література:

1. Електронні лікарняні, нотаріат та соціальні послуги онлайн – Михайло Федоров презентував 94 проекти цифрової трансформації /

Новина сайту Міністерства та Комітету цифрової трансформації України / URL : <https://thedigital.gov.ua/news/elektronni-likarnyani-notariat-ta-sotsialni-poslugi-onlayn-mikhaylo-fedorov-prezentuvav-94-proekti-tsifrovoi-transformatsii>

2. Берездецький Ю. М., Пальчик М. Л. «Окремі аспекти забезпечення кібербезпеки об'єктів критичної інфраструктури: досвід для України – URL : http://academy.ssu.gov.ua/ua/page/page_1581426264.htm

3. Cyber-Attack Against Ukrainian Critical Infrastructure / доповідь Cybersecurity and Infrastructure Security Agency / URL : <https://us-cert.cisa.gov/ics/alerts/IR-ALERT-H-16-056-01>

4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2163-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 45. – ст. 403 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

5. Про контроль за виконанням Закону України «Про основні засади кібербезпеки в Україні» / Аналітичний звіт / Олексюк Л. – Київ : Комітет з питань цифрової трансформації, 2020. – 41 с. / URL: https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/img/demgov/Rada%20for%20Europe/Report_on_Cybersecurity_02.pdf

6. Державно-приватне партнерство у сфері кібербезпеки: міжнародний досвід та можливості для України : аналіт. доп. / за заг. ред. Д. Дубова. – Київ : НІСД, 2018. – 84 с. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopovid_Derzhavn-pryvatn_partnerstvo_Ciberbezpeka.pdf

Радзієвська О. Г.

кандидат юридичних наук, старший дослідник, провідний науковий співробітник НДІ інформатики і права НАПрН України

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПРОЦЕС ЦИФРОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

Цифрові трансформації в Україні, що обумовлені впровадження нових інформаційних технологій у функціонування всіх сфер життя та діяльності сучасного українського суспільства, супроводжуються значними змінами у житті держави. Цифровізація системи державного управління та комунікації з суспільством, модернізація систем функці-

онування об'єктів, що мають критичне значення для життєдіяльності суспільства, є необхідною умовою розвитку відповідно до тенденцій в інформаційному суспільстві.

Домінування інформаційної складової у забезпеченні функціонування усіх сфер життя та діяльності сучасної людини і суспільства потребує додаткових зусиль у забезпеченні інформаційної безпеки. Саме інформаційна сфера стає ареною протиборства, а інформаційна безпека набуває дедалі вагомішого значення у забезпеченні національної та міжнародної безпеки.

Процес цифровізації суспільства та держави в Україні, як і в цілому світі, супроводжуються виникненням низки нових викликів та загроз, які становлять суттєву небезпеку. Сервери та інформаційно-комунікаційна інфраструктура державних і фінансових установ, суб'єктів господарювання різних форм власності, воєнних та інших критично важливих для держави об'єктів все частіше стають об'єктами зовнішнього втручання з використанням інформаційних технологій. Наприклад, найбільш масштабну успішну атаку на енергетичні системи України було скоєно в 2015 р., коли зловмисникам вдалося успішно атакувати комп'ютерні системи управління трьох енергопостачальних компаній з використанням троянської програми BlackEnergy. Не менш масштабною була кібератака з використанням вірусу Petya на сервери державних установ та приватних компаній у 2017 році. У США зафіксовано втручання у виборчий процес з використанням інформаційних технологій.

Інформаційні та психологічні операції, які ще недавно розглядалися як допоміжні складові у військовому протистоянні, нині займають одне з основних місць у системі стратегічних комунікацій держави, а протидія їм є значимим елементом у забезпеченні інформаційної та національної безпеки.

З розвитком технологій інформаційні та психологічні операції стають дедалі складнішими, багаторівневими. Сфера їх застосування урізноманітнювалась, а інструментарій – значно розширився. Інтенсивність застосування інформаційних і психологічних операцій в суспільно-політичній, економічній, військовій та інших сферах нині набуває таких масштабів, що становить загрозу існування самої держави та її інститутів.

Очевидно, що система протидії подібним загрозам повинна виходити із наявних викликів, застосовувати відповідні засоби і трансформувати методи своїх дій у відповідності до рівня та сутності небезпеки. Однак на сьогодні жодна держава світу не є повністю убезпечена в інформаційній сфері. Проблеми організаційно-правового та техніко-технологічного забезпечення інформаційної безпеки пов'язані перш за все з надзвичай-

но інтенсивними трансформаціями суспільних відносин та інформаційно-комунікаційних технологій.

Серед основних системних проблем у формуванні ефективної системи інформаційної безпеки є, перш за все, відсутність системного моніторингу та аналізу застосування багаторівневих інформаційних та психологічних операцій довготермінової дії. Це пов'язано зі складністю процесу виявлення, аналізу та нейтралізації довготривалих, суспільно небезпечних інформаційних впливів, які через свою емоційну забарвленість та «розмитість» у часі помилково ідентифікують як пропаганду і не визначають як операцію, яка має діаметрально протилежні характеристики.

Другою суттєвою проблемою інформаційної безпеки та ефективної протидії інформаційним та психологічним операціям є відсутність системи моніторингу загроз на нових інформаційних платформах, зокрема, у соціальних мережах. Надзвичайно небезпечними є інформаційні операції щодо формування політичних вподобань та нових наративів. Серед основних чинників, які створюють можливість для ефективного проведення інформаційних та психологічних операцій слід відзначити недосконалість системи формування запиту на інформацію, а також широке використання систем з елементами штучного інтелекту, зокрема інтернет-ботів, під час комунікації користувачів.

Наприклад, одним із чинників, які створюють умови для успішного проведення спеціальних інформаційних та психологічних операцій проти суспільства та держави, є притаманна мережі Інтернет система «запит-відповідь». Технологічно система «запит-відповідь» у мережі налаштована так, що на запит інформації отримується найбільш популярна відповідь, яка може бути згенерована штучно, тоді як отримана відповідь не верифікується і не модерується.

Значна частина інформації у мережі продукується інтернет-ботами, тобто створена автономними програмами, здатними виконувати прості одноманітні завдання. До такого висновку прийшли фахівці з Оксфордського інституту інтернету (Oxford Internet Institute) проаналізувавши політичний контент мереж Facebook і Twitter. Тому інтернет-боти стають сьогодні суттєвим інструментом впливу на формування політичної думки, культури, цінностей та основою для трансформацій у політико-правовій системі держави, однак все ще залишаються поза її нормативно-правовою базою та системним моніторингом.

Надзвичайна популярність сучасних інформаційних платформ здатна формувати нові суспільні наративи. Наративність є системотворчим елементом самого суспільства, людини та впорядкованості навколишнього

світу. Привнесення наративу допомагає узгодити та стабілізувати будь-яку соціальну систему, а його відсутність, або невизначеність створює хаос в індивідуальному і суспільному світосприйнятті та дезорієнтацію у суспільстві. Дестабілізація у суспільстві становить загрозу національним інтересам, національним цінностям та існуванню самої держави.

Підсумовуючи, слід зазначити, що система забезпечення протидії інформаційним і психологічним операціям наразі є недостатньо сформованою через відсутність системного бачення у забезпеченні інформаційної безпеки та у виявленні й нейтралізації існуючих загроз у коротко- та довготривалій перспективі. Швидкість впровадження нових технологій при інтенсифікації інформаційного протистояння на всіх рівнях і в усіх сферах суспільного життя не дозволяє нині ефективно протистояти інформаційно-психологічним операціям, інформаційній експансії та інформаційній агресії загалом. Правові механізми протидії інформаційним і психологічним операціям у сучасній державі повинні будуватися, трансформуватися і оновлюватися разом із процесами що відбуваються у суспільстві та державі у відповідності до реальних загроз в інформаційній сфері, працювати на випередження та ґрунтуватися на принципах верховенства права, дотримання прав, свобод та безпеки людини і громадянина, суспільства і держави.

Карєв І. Ю.

магістр права

ЗМІНА ЗАКОНУ ПРО ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ЯК МАРКЕР РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Ідея цифрової трансформації в Україні має на меті одночасний розвиток держави у кількох аспектах – технічному та соціальному. Технічна частина пов'язана зі створенням умов для отримання доступу до комп'ютерної мережі інтернет на всій території країни. Соціальна частина має на меті оцифрування майже усіх сфер життєдіяльності країни – митна справа, податкова взаємодія, містобудівна галузь, охорона здоров'я, освіта, судочинство. Але разом із розвитком апаратно-технічного та програмного забезпечення необхідне розвиток і законодавчого підґрунтя. Для роботи у режимі онлайн усіх оцифрованих галузей життєдіяльності країни необхідно стійке широкосмугове з'єднання з комп'ютерною мережею інтернет. Але на законодавчому рівні досі не прописані основні

моменти роботи сервісів та їх доступність з кожного із куточків держави. Тобто, якщо інтернет-провайдер береться за обслуговування певної державної інфраструктури в окремій області, то законодавчо необхідно визначити основні технічні параметри зв'язку, які повинен забезпечити інтернет-провайдер. Мають бути прописані технічні умови, серед яких зазначено тип інтернет з'єднання, граничні швидкості (мінімальна швидкість, прийнятна до роботи усіх програмних продуктів, нижче якої вона не має опускатися), необхідність створення аварійного каналу передачі даних за умов відсутності основного та його технічні характеристики.

У сучасному кіберсвіті постійно з'являються нові варіанти кібератак та кіберзагроз, тому необхідність створення оновлень для систем безпеки програмно-апаратних комплексів з системами життєдіяльності країни, повинна бути регламентована, а саме:

1. Визначено, як часто повинно виходити оновлення програмно-апаратного комплексу у плані робочих моментів та як часто повинні виходити постійні оновлення програмно-апаратних комплексів безпеки.

2. Законодавчо зробити неможливим передачу права створювачем програмного забезпечення на виконання будь-яких робіт у програмно-апаратному забезпеченні третім особам, щоб мінімізувати можливість витоку інформації стосовно стану, виду, типу та інших технічних параметрів захисного програмно-апаратного забезпечення.

3. Визначення посадових осіб, відповідальних за постійне оновлення програмного та програмно-апаратного комплексу безпеки та програмного забезпечення.

4. Визначити юридичну відповідальність за свою вільну відмову від оновлення програмно-апаратного комплексу системи безпеки.

За недотримання регламенту оновлення програмно-апаратного комплексу систем безпеки необхідно накладання штрафу рівня GDPR та настання юридичної відповідальності. [1][2]

У зв'язку з появою величезної кількості різноманітних реєстрів, де можливо виявити всю необхідну інформацію, постає питання модернізації закону про персональні дані. Для прикладу у реєстрі ЄДР-ПОУ паспортні дані – місце реєстрації фізичної особи, знаходиться у відкритому та оприлюдненому доступі, тобто при бажанні можливо виявити інформацію про будь-якого бенефіціара або суб'єкта підприємницької діяльності. Така умова прописана у законі, але у сучасному світі такий вид оприлюднення персональних даних полегшує для кримінальних структур процес пошуку місця перебування особи, завдяки чому спрощується процес відслідковування особи та настання небажаних наслідків як пограбування, незаконне проникнення до житла або

навіть вбивства, а також інших правопорушень вказаних у кримінальному кодексі.[3] [4]

В сучасних умовах цифрового розвитку та законодавства поняття як «персональні дані» та «конфіденційна інформація» стають дедалі «розмитими» та неоднозначними. Немає чіткої юридичної відповідальності за недбале поводження з персональними даними на всіх етапах роботи з ними – збору, обробки, поширення, збереження та знищення.[5] Саме такі сприятливі умови породили розквіт інсайдерів та торгівлю персональними даними, за яку важко притягнути до відповідальності. Досить легко знайти канали у месенджерах, де продаються майже усі відомості про громадян. Безконтрольність людей, які мають доступ до реєстрів, дає їм можливість зловживати службовим становищем у плані отримання будь-яких даних про фізичну або юридичну особу без службової необхідності. Тому необхідність модернізувати контроль за кожним запитом у будь-які реєстри від посадових осіб та можливість бачити усі запити по кожній посадовій особі, що дасть можливість мінімізувати виток інформації з державних реєстрів.

Але слабка законодавча база та неоднозначність поняття «персональні дані» надає можливість не тільки державним структурам, але й банківській сфері вийти на ринок продажу персональних даних українців.[6] Проблематика такого «товару» є те, що дані продаються з сканами документів фізичної особи, зловмиснику не стане важко взяти кредит або використати персональні дані за власним розсудом. Також слід зазначити, що податкова також може запросити та отримати персональні дані, а саме інформацію надану банку так і інформація про розрахункові рахунки як фізичної, так і юридичної особи, не маючи на це дозволу суду. Саме у такій ситуації за GDPR служба соціального страхування міністерства праці на Кіпрі, була оштрафована на 9000 євро.[7]

Проблематика захисту персональних даних розглядається вже давно та кожен вчений має певний погляд на розв'язання даного питання, наприклад Камінська Н. В. вважає, що необхідно виділити усі терміни, які можуть бути приблизно схожі за значенням та розтлумачити на законодавчому рівні, уніфікувати у один термін.[8] Але проаналізувавши GDPR та чинний закон «Про захист персональних даних», Гронь О. В та Погореленко А. К. вважають, що необхідно зробити імплементацію європейського закону до українського та розробити механізм, який мав би змогу захистити персональні дані, спираючись на новий закон.[9] Вчені впевнені у тому, що необхідно вносити зміни у вже існуючі нормативні документи, але я вважаю, що необхідно створювати новий проєкт закону «Про персональні дані» спираючись на вже діючий GDPR:

1. Закон роз'яснює кожен термін, уникаючи подвійного тлумачення.
2. Закон ефективно працює та змушує переробити закони, що залежать від нього.
3. Країни Євросоюзу вимагають співпрацю з ними у форматі GDPR.
4. Ефективно створений механізм що виключає уникання настання відповідальності за порушення законодавства.

Необхідність модернізації законодавства про персональні дані – необхідність, яка надасть можливість не тільки поповнити бюджет країни новими штрафами, але й захистити персональні дані громадян на новому рівні. Як показує приклад GDPR – завдяки настанню юридичної відповідальності для бізнесу та державних структур, спонукає розвивати інформаційну безпеку та кібербезпеку. Величезні штрафи та зобов'язання виправити прогалини у інформаційній та кібербезпеці надають рушійну силу розвитку кібербезпеки у країнах Євросоюзу. Таким чином йде створення нових робочих місць та наповнення ВВП кожної країни, але слід враховувати, що зниження випадків витоку персональних даних зменшує кількість випадків шахрайства та знижує криміногенну ситуацію у країні у цілому.

Для закордонних компаній, що хочуть працювати з компаніями з Євросоюзу, необхідно виконати певні умови, тобто відповідати за нормами GDPR.

Для цифрової трансформації в Україні, прийняття GDPR за основу нового закону про персональні дані, зможе принести кілька корисних моментів для держави:

1. Наповнення бюджету за допомогою штрафів.
  2. Наповнення бюджету, створивши нові робочі місця у сфері кіберзахисту.
  3. Створення полегшеного методу роботи з країнами Євросоюзу, адже законодавство буде дуже схоже.
  4. Надасть більшої захищеності державним реєстрам, тим самим перекривши канали продажу персональних даних з державних реєстрів.
  5. Банківські установи будуть ретельніше зберігати персональні дані клієнтів.
  6. Зменшиться кількість злочинів з персональними даними громадян.
- Що призведе до збільшення довіри західних інвесторів, зміцнення фінансового благополуччя та збільшення ВВП країни.

Список використаних джерел

1. GDPR. General Data Protection Regulator від 25 травня 2016 року / офіційний переклад.URL:

https://gdpr-text.com/ru/read/article-4/#para_gdpr-a-004_1-01 (Дата звернення 18.03.21)

2. Список штрафів GDPR у період з січня по травень 2020. 10guard ltd. URL: <https://10guards.com/ua/articles/list-of-gdpr-fines-2020-from-january-to-may/> (дата звернення 18.03.2021)

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Дата звернення 18.03.20)

4. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15 травня 2003 року № 755-IV/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15/conv#n160> (Дата звернення 18.03.21)

5. Закон України »Про захист персональних даних” від 01 червня 2010 року №2297-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (Дата звернення 18.03.21)

6. Мошенники скупают базы данных и массово оформляют кредиты. Platoon payment service blog. URL: <https://platoon.ua/news/shahra%d1%97-skupovuyut-bazi-danih-i-masovo-oformlyayut-krediti.html> (Дата звернення 22.03.21)

7. Служба соціального страхування Міністерства праці, соціального забезпечення і соціального страхування була оштрафована на EUR 9, 000 за те, що надала поліції доступ до персональних даних і не вжила достатніх заходів щодо їх збереження. The Commissioner for personal data protection. URL: <http://www.dataprotection.gov.cy/dataprotection/dataprotection.nsf/All/ACDFDC478581BEE1C22584EE002EE9C2?OpenDocument> (Дата звернення 22.03.21)

8. Камінська Н. В. Захист персональних даних: проблеми внутрішньодержавного, наднаціонального і міжнародно-правового регулювання. Науковий вісник академії внутрішніх справ № 3 2015 рік. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/download/262/262/> (Дата звернення 22.03.21)

9. Гронь О. В., Погореленко А. К. Проблеми захисту персональних даних у контексті сучасної комунікації. Науковий вісник Ужгородського національного університету, випуск 19, 2018 року. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/19_1_2018ua/25.pdf (Дата звернення 22.03.21)

Кородзієвська С. О.

*студентка Вінницького державного
педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського*

РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Слід зазначити, що наразі, питання цифровізації стали по-справжньому міжнародними і вийшли на глобальний рівень і торкаються сьогодні більшою мірою не технологічної складової, а культурної та соціальної трансформації суспільства.

Активне впровадження процесів автоматизації в сучасну економіку на основі інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернет вивели комунікації на новий рівень і привели до прискорення глобалізаційних процесів. У зв'язку з цим можна стверджувати, що основним трендом розвитку глобальної економіки є цифровізація, що являє собою процес поширення цифрових технологій в усіх аспектах бізнесу [1].

Вироблення єдиних цифрових стандартів, регуляторів, підходів до розуміння кіберпростору, захисту персональних даних та інформаційної безпеки вимагають спільного обговорення і скоординованих дій усіх суб'єктів суспільного життя.

Тобто, цифровізація і цифрова трансформація сьогодні стали загальносвітовим трендом і є підставою широкомасштабних перетворень практично у всіх галузях і сферах діяльності. Топ-менеджмент приватних організацій постійно стикається зі стратегічними наслідками цих трансформацій для бізнесу, галузевих екосистем, суспільства і держави. Крім того, в цьому контексті відбувається оновлення національних цілей і завдань стратегічного розвитку України, як державного утворення.

Зазначимо, що економічні та соціальні наслідки цифровізації неоднозначні і піднімають серйозні питання про більш широке і глибоке розуміння процесів цифрової трансформації. Не зважаючи на те, що очевидним є той факт, що цифрові технології перетворюють більшість галузей і мають додаткові конкурентні переваги, існує цілий ряд проблем (ризиків), які необхідно розуміти, прогнозувати і по можливості не допускати. Серед них особливо варто відзначити питання інформаційної безпеки та необхідності усунення цифрової нерівності, а також соціальні ризики, пов'язані з роботизацією (наслідком чого є втрата робочих місць, складність отримання необхідних професійних навичок і цифрових компетенцій).

Промислова революція і розвиток цифрових технологій стали невід'ємною частиною людського існування, зруйнувавши деякі його фун-

даментальні принципи. Світ став більш хаотичним і складним як для розуміння, так і для управління, відносини між громадянами та іноземними державами також зазнали істотних змін. Такі перетворення справляють значний вплив на систему державного управління. У той же час поява таких понять, як «цифрова держава», «цифрова економіка» тощо, розуміння їх ролі в різних сферах суспільного життя випереджає новий формат співпраці між державною адміністрацією, суспільством і окремими громадянами. Відповідно, поступово набирає обертів найбільш просунута форма державного управління, в якій цифрові технології постають центральним елементом системи і передбачають формування єдиної платформи.

Такі тенденції, як цифровізація всіх сфер життєдіяльності в поєднанні з соціальними перетвореннями і подальшою трансформацією державного управління, незворотні і взаємопов'язані, хоча і відбуваються різними темпами. Це призводить до необхідності впровадження нової цілісної архітектури державного управління, здатної мінімізувати напруженість, усунути розрив між технологічно розвиненими бізнес-структурами (а вони не можуть бути іншими в умовах глобальної конкуренції), окремими громадянами (які стають все більш вимогливими до якості послуг й інформації) і органами державного управління (які в силу своєї інертності продовжують функціонувати в рамках «застарілих» моделей).

Цифровізацію варто розглядати як інструмент, а не як самоціль. При системному державному підході «цифрові» технології будуть стимулювати розвиток відкритого інформаційного суспільства як одного з істотних факторів підвищення продуктивності, економічного зростання, створення робочих місць, а також покращення якості життя громадян України [2].

Розвиток цифрової трансформації в Україні спрямовано на такі сфери життєдіяльності суспільства:

- а) цифрова охорона здоров'я;
- б) цифровізація освітнього простору;
- в) цифровізація фінансового сектору;
- г) цифровізація державного сектору;
- д) цифрова трансформація галузей промисловості та сільського господарства.

Зазначимо, що впровадження інформаційних технологій в сферу охорони здоров'я має бути одним з етапів формування єдиної мови спілкування медичного середовища і людей.

Цифровізація охорони здоров'я в Україні спрямована на: спрощення процедури спілкування пацієнта із лікарем, вдосконалення безкоштовно-

го захищеного месенджера для взаємодії з лікарями та надання лікарям доступу до даних особистого кабінету пацієнта; обмін даними і більш глибока аналітика для прийняття рішень; угруповання медичних послуг в епізоди лікування і автоматизована кваліфікація потенційних ускладнень; перехід від зворотного зв'язку до залучення пацієнтів; застосування більш досконалих підходів до управління індивідуальними ризиками пацієнтів тощо.

Цифровізація освітнього простору України. Пріоритетними заходами для цифрової трансформації суспільства і розвитку комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України є: –розроблення й впровадження на державному рівні процедур забезпечення необхідних рівнів досконалості електронних освітніх ресурсів, їх рецензування, стандартизації та сертифікації, створення відповідних національних стандартів, їх гармонізація з міжнародними; –локалізація й впровадження міжнародних і європейських стандартів серії «Інформаційні технології для навчання, освіти і тренінгу» та розроблення стандартів цифрових компетентностей суб'єктів освітнього процесу; –розроблення та впровадження програми підвищення обізнаності громадян з питань інформаційної безпеки, кібербезпеки та захисту конфіденційної інформації, зокрема персональних даних, протидії загрозам їх несанкціонованого використання; –створення технологічної інфраструктури загальноосвітніх навчальних закладів, закладів позашкільної освіти та управлінь освітою, зокрема на основі хмарних технологій; –посилення змістової лінії програмування у навчанні інформатики учнів старшої школи, які обрали фізичний, математичний чи інформаційно-технологічний профіль; –розроблення механізмів мотивації наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників, зокрема їхнього фінансового заохочення, до педагогічно виваженого і доцільного використання сучасних ІКТ в освітньому процесі та створення електронних освітніх ресурсів; –забезпечення закладів освіти, насамперед ЗЗСО, інформаційно-дидактичними та навчально-методичними матеріалами відповідно до чинних навчальних програм щодо використання комп'ютеризованого навчального обладнання та системне розроблення і широке впровадження педагогічно виважених методик використання сучасних ІКТ в освіті [3].

Цифровізація фінансового сектору. Цифрове майбутнє фінансової і банківської системи країни можна описати таким чином:

- трансформація бізнес-моделі призведе до того, що ми будемо мати справу з економікою ефективних ринків, в якій немає місця банкам в якості посередників;

- цифрова економіка вирішує проблему асиметрії інформації для покупця і продавця. В результаті залишиться найефективніший банк, найефективніший маркетплейс – виходить дворівнева банківська система, в якій є один банк і один регулятор;
- залишається одна система – економіка України і банк, який суперективно фінансує, системно бачить всі ризики, регулятор, який все це розуміє.

Проте, це є ідеальною моделлю цифрової трансформації фінансового сектору країни. Тим самим, цифровізація банківського сектору є своєрідним викликом класичному банкінгу і неминуче призведе до функціонування фінансових організацій як відкритих систем, що дозволить створити загальне функціональне середовище замість розрізнених напрямів, за якими зараз працює кожна фінансова організація.

Цифровізація державного сектора: в органах державної влади та місцевого самоврядування запущено та функціонують механізми мотивації, підбору, навчання безперервного розвитку і оцінки компетенцій за напрямками сучасних методів обробки, аналізу великих даних, цифрового сервіс-орієнтованого підходу, проектного управління та управління змінами.

Цифрова трансформація галузей промисловості та сільського господарства передбачає введення функціональних механізмів та робототехніки, які сприятимуть здешевленню витрат на виробництво продукції та її реалізацію тощо.

Таким чином, цифрова трансформація сучасного українського суспільства призводить до появи нового щабля розвитку, який слідує за інформаційним суспільством, і являє собою оптимізацію ресурсів не однієї людини, а соціуму в цілому через інтеграцію фізичного і кіберпростору. Мережеве соціальне благополуччя, формується на інноваційно-цифровому етапі розвитку суспільства, передбачає наявність комплексу умов, що дозволяють людям, знайомим з сучасними інформаційними технологіями та мають високу кваліфікацію, отримувати доходи, блага і професійно реалізовувати себе, використовуючи можливості цифрового простору.

Список використаної літератури

1. Шевченко О. О. Розвиток краудфандингу в умовах цифрової трансформації економіки України. *Ефективна економіка*. 2019. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (дата звернення: 10.03.2021).
2. Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. №1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf. (дата звернення: 10.03.2021).

3. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/44333/1/Microsoft%20Word%20-%20Биков%20В_2019_2.pdf (дата звернення: 10.03.2021).

Шмигора О. В.

*студентка Вінницького державного
педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського*

ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Актуальність теми зумовлена тим, що сьогодні у комп'ютеризованому світі який розвивається дуже швидко та заповонив світ ми маємо зрозуміти, як саме ми можемо захистити себе та свої права, а отже і персональні дані про нас.

Потреба захисту персональних даних не є примхою людини, яка не бажає розголошувати забагато інформації про себе в цифровому середовищі, – персональні дані користувачів (клієнтів) стають головним джерелом конкурентоспроможності суб'єкта господарювання. Збір, опис, зберігання та обробка персональних даних дозволяє отримувати цінну інформацію для використання в ділових процесах, суспільному житті, роботі держави. Вміння працювати з такими даними та їх аналізувати – це можливість першим отримувати цінні ринкові «інсайти», тобто бути більш конкурентоздатним. Разом із тим, будучи одним із ключових цифрових трендів, персональні дані актуалізують реальну проблему їх захисту.

Постає питання безпеки цифровізаційної інформації її підтримки і забезпечення за допомогою сучасних методів. Часто недостатньо уваги приділяється цифровізаційній безпеці інформації, що потім несе за собою важкі наслідки. Погіршення ділових відносин, недовіра працівників, погана репутація та економічні збитки, усе це може відбутися з підприємством, що допустило витік інформації, яка потребувала захисту.

Лише за останні три роки в Україні було зафіксовано декілька гучних справ з приводу витоку персональних даних. Деякі з них були спростовані, як витік бази даних користувачів – Нової Пошти, а на деякі було подано колективні позови та проведено слідчі експерименти (несанкціонована передача персональних даних Приватбанку третім особам). Спи-

раючись на дані дослідження ресурсу Computer Business Review, протягом першої половини 2018 року кожної секунди було викрадено або спотворено 291 документ [4] [5].

Якщо ми глянемо не практик у інших країн та побачимо не менш цікаву картину. При кінці 90-х років починається формування Інтернет-гігантів-монополістів. Вони здобувають назву велика п'ятірка або GAFAM: Google, Amazon, Facebook, Apple, Microsoft. Тоді у вищезгаданих корпораціях з'являються нові ідеї для модернізації комерційної діяльності в мережі Інтернет. Соціальна мережа Цукерберга та пошуковик Google розпочинають показувати рекламу, яка заснована на детальному аналізі поведінки своїх користувачів. Реклама набирає великого попиту серед користувачів мережі, тоді ж і до них приєднуються такі корпорації як Amazon, Microsoft та Apple.

Щоб реклама залишалася популярною та затребуваною, велика п'ятірка на чолі з Google та Facebook розпочинають збирати велику кількість даних з користувачів по всьому світі. Потім вони починають швидко аналізувати та обробляти інформацію та враховувати особливості користувачів і їх уяву. Після цього усі дані та аналітичні висновки переходять до рук США. У відповідь на контекстну рекламу у 2002 році Європейський союз приймає Директиву ePrivacy. Вона регламентує використання cookies, що реалізують в тому числі й збір даних для реклами [1].

Після цієї директиви світ сколихає головні скандали пов'язані з кібербезпекою та персональними даними. Це стосується і WikiLeaks Джуліана Ассанжа і викриття Едвардом Сноуденом американської програми масового стеження PRISM.

Підхід Європейського Союзу до забезпечення захисту персональних даних базується на розвитку «цифрових знань» і «цифрової грамотності», які мають підвищити рівень безпеки обороту персональних даних в цифровому середовищі. Також «цифрові знання» покликані поглибити розуміння користувачами інтернет-ресурсів непублічних персональних даних і можливих наслідків їх просочування у відкритий доступ.

Серед основних принципів політики «цифровізації України» відзначається положення про те, що цей процес має супроводжуватися підвищенням довіри і безпеки при використанні інформаційно-комп'ютерних технологій. Тобто фактично аргументується необхідність вживання заходів, спрямованих на зміцнення довіри користувачів Інтернет до джерел інформації, включаючи інформаційну безпеку, кібербезпеку, захист конфіденційності персональної інформації.

Вперше тема захисту особи прозвучала в Загальній декларації прав людини, прийнятій на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН і підписа-

ній 10 грудня 1948 року. У Декларації стверджувалося, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання в його особисте, сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію; кожна людина має право на захист від такого втручання або таких посягань. У 1973 році Українська Радянська Соціалістична Республіка ратифікувала цю Декларацію. Хоча слід зауважити, що ця норма не особливо використовувалася громадянами для захисту своїх прав [2].

Забезпечення захисту персональних даних у базах персональних даних покладається на володільця персональних даних. Згідно із Законом України «Про захист персональних даних» №2297-VI від 01.06.2010 р., володільця персональних даних представляє собою фізичну або юридичну особу, яка визначає мету обробки персональних даних, встановлює склад цих даних та процедури їх обробки. Суб'єкти відносин, пов'язаних із персональними даними, зобов'язані забезпечити захист цих даних від незаконної обробки, зокрема від втрати, незаконного або випадкового знищення, а також від незаконного доступу до них [3].

Отже, в умовах цифрової трансформації економіки та пов'язаного з цим збільшення обороту персональних даних в цифровому середовищі суб'єкту персональних даних важливо моніторити відкрити персональні дані про себе та вчасно застосувати засоби їх захисту. Ефективне державне управління персональними даними є неможливим без встановлення кваліфікованої правової бази у даній сфері, яка б узгоджувалася з міжнародними стандартами та не викликала правових колізій у системі національного законодавства.

Використані джерела:

1. Facebook, зобов'язання і підготовка до дотримання регламенту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/business/gdpr>
2. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Закон України від 1 червня 2010 р. № 2297- VI «Про захист персональних даних» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
4. НД ТЗІ 3.7-001-99 «Методичні вказівки щодо розробки технічного завдання на створення комплексної системи захисту інформації в автоматизованій системі»
5. НД ТЗІ 3.7-003-05 «Порядок проведення робіт із створення комплексної системи захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційній системі»

Яременко О. І.

*кандидат наук з державного
управління, доцент, завідувач
кафедри права і публічного управління
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла
Коцюбинського*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРОВАЙДЕРІВ ІНТЕРНЕТ ЗА ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЇ, ЩО ПЕРЕДАЄТЬСЯ В МЕРЕЖІ

Розвиток інформаційної сфери сучасного соціуму в значній мірі залежить від функціонування глобальної мережі Інтернет, яка надає технічні можливості для створення, акумулювання, поширення, обробки інформації в цифровій формі. Інтернет пропонує різноманітні сервіси інформаційного характеру, які суттєво трансформують всі види соціальної діяльності, оптимізують інформаційні процеси, сприяють розвитку інформаційного простору.

Водночас, наявність можливостей щодо поширення в Інтернеті різних видів інформаційної продукції, в тому числі об'єктів авторського права, створює загрози порушення майнових та немайнових прав авторів, а також може наносити шкоду інформаційній безпеці людини, суспільства, держави. Технологічна природа Інтернету передбачає наявність спеціальних суб'єктів, які забезпечують передачу та зберігання інформації з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем – провайдерів. Враховуючи їх важливе значення в процесах інформаційного обміну, актуалізується проблема правового регулювання їх відповідальності за зміст інформації, що знаходиться в обігу, що і предметом дослідження даної статті.

Поява на ринку електронних комунікацій провайдерів мережі Інтернет обумовлювалося комерціалізацією відносин у цій сфері і стала ключовим етапом для розвитку глобального інформаційного простору. У 1989 році американська компанія «The World» першою в світі почала надавати послуги доступу до Інтернет для фізичних і юридичних осіб. Це викликало протест ключової інституції в інфраструктурі мережі – Національного наукового фонду США, оскільки, в той час, її використання дозволялося виключно для науково-дослідної та військової діяльності в державних інституціях та університетах, які фінансувалися урядом. Однак, вже на початку 1990-их років, ексклюзивне використання Інтернету було відмінене, внаслідок чого значно збільшилася кількість приватних

користувачів мережі та підприємств, предметом діяльності яких було надання доступу до мережі [1, с.158].

До кінця 1990-х років в світі налічувалося вже близько 10000 інтернет-провайдерів, більше половини з яких функціонували в США. При цьому, кількісно домінували фірми місцевого значення, які надавали послуги підключення споживачів з використанням потужностей регіональних та національних інтернет-провайдерів. Згодом почалися процеси укрупнення і багато дрібних і середніх провайдери злилися або були придбані більшими інтернет-провайдерами. Так виникла потужна компанія America Online, Inc. (AOL), яка перетворилася на провідного постачальника Інтернет-послуг в світі з більш ніж 25 мільйонами передплатників в 2000 році і філіями в Австралії, Європа, Південна Америка і Азія [2].

Інформаційно – правовий статус провайдерів мережі Інтернет з моменту виникнення відзначався невизначеністю. Історично склалося так, що багато з них одночасно були і операторами телефонного зв'язку. Інші провайдери позиціонували себе постачальниками інформаційних послуг – електронними видавцями. Однак, як слушно зазначають дослідники цієї проблеми, внаслідок специфічної природи Інтернету постачальники послуг доступу до мережі не відносяться ні до операторів зв'язку, ні до видавців, Провайдери з технічних і юридичних причин не можуть перевіряти інформацію, яку поширюють їх клієнти – користувачі мережі Інтернет на предмет її протиправності. Тому ці суб'єкти стикалися з невизначеністю щодо відповідальності за наклеп, неправдиву рекламу, цензурність, порушення авторських прав, вторгнення в приватне життя тощо [3].

Пробіли в правовому регулюванні призвели до значної кількості позовів щодо поширення через Інтернет інформації, яка, на думку позивачів, носила протиправний характер і в яких провайдери виступали в якості відповідачів, хоча вони і не були авторами шкідливої інформації. У відомій справі *Cubby, Inc. против CompuServe Inc.* про захист ділової репутації, окружний суд США дав правову оцінку послуг провайдера. В рішенні суду зазначається, що CompuServe фактично надає для споживачів за відповідну плату послуги електронної комерційної бібліотеки, що містить величезну кількість публікацій, не маючи при цьому редакційного контролю над вмістом публікацій. Відповідно CompuServe як провайдер не може бути суб'єктом відповідальності, оскільки, провайдер знав і не міг знати про контент повідомлень, якими обмінюються споживачі його послуг [4]. Аналогічні рішення приймали інші суди в подібних позовах.

Згодом Конгресом США було прийнято два закони (*Communications Decency Act* в 1996 р. та *Digital Millennium Copyright Act* в 1998 р.) які

остаточно закріпили імунітет провайдерів мережі Інтернет в інформаційних правовідносинах та відносинах щодо авторського права. Ці акти знайшли як своїх прихильників, так і опонентів. Так, деякі дослідники вважають, що у випадку покладання на Інтернет-провайдерів відповідальності за протиправні дії їх абонентів, внаслідок низького рівня їх рентабельності в порівнянні із можливими збитками, вони будуть відключати від мережі потенційно ризикованих споживачів своїх послуг [5, с. 1097]. Інші вчені вважають, що вилучення провайдерів із числа суб'єктів відповідальності за поширення неправомірного контенту призведе до старіння розвитку технологій, які блокують та фільтрують інформацію в мережі [6, с. 238].

В Україні легітимне поняття «провайдер телекомунікацій» з'явилося в 2003 році, під яким розуміється суб'єкт господарювання, який має право на здійснення діяльності у сфері телекомунікацій без права на технічне обслуговування та експлуатацію телекомунікаційних мереж і надання в користування каналів електрозв'язку. При цьому, передбачалося, що провайдери телекомунікацій не несуть відповідальності за зміст інформації, що передається їх мережами. Водночас, норми закону покладали на провайдерів обов'язки вживати технічних та організаційних заходів із захисту телекомунікаційних мереж, засобів телекомунікацій, інформації з обмеженим доступом про організацію телекомунікаційних мереж та інформації, що передається цими мережами [7].

Законом України «Про електронні комунікації», який набуває чинності з 1 січня 2022 року, вже не передбачено такого суб'єкта як провайдер, натомість з'явилися категорія «постачальник електронних комунікаційних послуг – суб'єкт господарювання, який фактично надає та/або має право надавати електронні комунікаційні послуги на власних мережах та/або на мережах інших постачальників електронних комунікаційних послуг. Серед обов'язків постачальників електронних комунікаційних послуг є забезпечення безпеки електронних комунікаційних мереж та послуг з метою гарантування цілісності власних електронних комунікаційних мереж, недопущення несанкціонованого доступу до електронних комунікаційних мереж, схоронність даних щодо кінцевого користувача, отриманих при укладенні договору про надання електронних комунікаційних послуг та наданні електронних комунікаційних послуг, у тому числі змісту інформації, що передається та/або отримується кінцевим користувачем. Водночас, передбачено, що постачальники електронних комунікаційних послуг не несуть відповідальності за зміст інформації, що передається їхніми мережами, крім випадків, передбачених Законом України «Про електронну комерцію» [8].

Таким чином, досвід закордонного та вітчизняного правового регулювання статусу провайдерів мережі Інтернет свідчить про те, що законодавці покладають на них функції технічного забезпечення доступу фізичних та юридичних осіб до мережі. При цьому, інформаційно – інтелектуальна складова відносин в мережі Інтернет не стосується діяльності провайдерів і вони не несуть юридичної відповідальності за поширення споживачами їх послуг протиправного контенту. Водночас, існує тенденція до посилення відповідальності провайдерів за окремі аспекти інформаційної безпеки. Еволюція мережі Інтернет, особливо в контексті розвитку Інтернету речей, який породжує віртуальний зв'язок людини з матеріальними об'єктами, надає можливості дистанційно впливати на них, контролювати їх стан і управляти ними, потребує нових стандартів і підходів до правового регулювання діяльності інтернет – провайдерів, що може бути предметом подальших досліджень в цьому напрямку.

Література

1. Greenstein S. Commercialization of the Internet: The interaction of public policy and private choices or why introducing the market worked so well // *Innovation Policy and the Economy*. – 2000. – № 1. – с.151-186.
2. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. «Internet service provider». *Encyclopedia Britannica*, 13 Mar. 2018 // <https://www.britannica.com/technology/Internet-service-provider>. Accessed 23 March 2021.
3. Weis A. Commercialization of the Internet. *Internet Research*. – 2010.
4. Internet Library of Law and Court Decisions // *Cubby, Inc. v. CompuServe Inc.*, 776 F. Supp. 135 – Dist. Court, SD New York. –1991.
5. Katyal N. Criminal law in cyberspace // *University of Pennsylvania Law Review*.
6. Review. – 2001. – 149.4. – с.1003-1114.
7. Lichtman D., Posner E. Holding Internet Service Providers Accountable // *Supreme Court Economic Review*. –2006. – vol. 14. – pp. 221–259.
8. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 р № **1280-IV**// Офіційний вісник України. –2003. – № 51. – том 1. – стор. 13. – стаття 2644.
9. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 р. № 1089-IX // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20>

Яремко М. О.

*студентка Вінницького державного
педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Одним із явищ глобального інформаційного суспільства є соціальні мережі, які дають можливість обмінюватися текстовими повідомленнями, зображеннями, відеоматеріалами та іншими інформаційними продуктами. В результаті такого обміну накопичуються значні обсяги різноманітних даних про фізичних осіб, що актуалізує проблему їх інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека людини є багатоаспектним явищем, ключову роль в якому відіграє правове регулювання. Проблема правового забезпечення інформаційної безпеки людини є предметом дослідження в працях науковців Онищенко О. С., Гавловський В. Д., Данько Ю. А., Золотар О. О., Попик В. І., Баловсяк Н. В., Емельянов С. Л., Мехед Д. О., Мельник А. О.

Метою написання статті, є аналіз правових проблем інформаційної безпеки людини в соціальних мережах.

Інформаційна безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через:

- неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується;
- негативний інформаційний вплив;
- негативні наслідки застосування інформаційних технологій;
- несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [1].

Основною проблемою інформаційної безпеки – є оцінка відповідності існуючого в державі інформаційного простору потребам її громадян, попиту та пропозиції інформаційних послуг у наближених до користувачів місцях та в зручний для них час [3].

На сьогоднішній день соціальні мережі міцно увійшли в наше повсякденне життя. Кількість користувачів по всьому світу вимірюється мільйонами. Тому сьогодні історія виникнення та розвитку, перспективи функціонування соціальних мереж є одним із актуальних напрямків наукових досліджень і викликає зацікавленість з боку науковців.

Соціальні мережі – це соціальна структура, що утворена індивідами або організаціями. В Інтернеті соціальні мережі мають вигляд сайтів, на яких користувачі можуть утворювати персональні сторінки та спільноти для спілкування та поширення інформації серед великої кількості людей. Понад половина користувачів Інтернету зареєстровані хоча б у одній із соціальних мереж, що вказує на їхню популярність. Тому їх використання для популяризації бібліотек є логічним рішенням для пошуку нових читачів і підтримання зв'язку з уже наявними. [2].

Результати опитування Київського міжнародного інституту соціології свідчать, що серед українських користувачів Інтернету 93,8% стверджують, що користуються принаймні однією соціальною мережею. За світовою статистикою, станом на 1 лютого 2021 року, всі люди світу серед найбільш популярних програм, обирають:

- Facebook (65,75%);
- Pinterest (15,06%);
- YouTube (7,90%);
- Twitter (6,81%);
- Instagram (1,64%);
- Tumblr (0,93%).

На сьогодні, особиста інформація є широко доступною і це є великою проблемою. Користувачі мереж з легкістю викладають всю необхідну інформацію про себе, цим самим наражаючи себе на небезпеку, чим і користуються в свою чергу зловмисники. Абсолютно все, що викладає користувач в мережу, залишається там назавжди. Навіть якщо інформація була видалена, то пошукові машини все рівно її зберігають при індексації, так що бути впевненим в тому, що небажані матеріали видалені, не можна [3].

Однак найбільша загроза полягає в тому, що доступ до всієї особистої інформації є у досить великої групи людей, і вони можуть в будь-який момент її переглядати, навіть, якщо людина видалила щось з мережі.

По-перше, це співробітники самої соціальної мережі: у них є доступ до баз даних, в яких міститься вся інформація про особу, а також спеціальні інструменти входу в акаунти користувачів, наприклад, спеціальний майстер-пароль, який дозволяє увійти в будь-який акаунт, такі методи має соціальна мережа як Facebook.

По-друге, доступ до інформації, також, мають правоохоронні органи.

Останнім часом користувачі все менше довіряють соціальним мережам і все частіше починають давати неправдиву інформацію або взагалі видаляються з мережі, однак навіть видалення не дає впевненості: часто інформація зберігається на серверах компанії і може використовуватися в подальшому.

Основні параметри, які є базовими для забезпечення захисту інформації:

- конфіденційність – гарантія того, що конкретна інформація доступна тільки тому колу осіб, для кого вона призначена;
- цілісність – гарантія того, що інформація зараз існує в її початковому вигляді, тобто при її зберіганні або передачі не було проведено несанкціонованих змін;
- автентичність – гарантія того, що джерелом інформації є саме та особа, яку заявлено як її автора;
- апелюємість – гарантія того, що при необхідності можна буде довести, що автором повідомлення є саме заявлена людина, і не може бути ніхто інший [4].

Інформаційний простір несе в собі багато небезпек. Ефективно протистояти інформаційним загрозам у сучасних умовах може лише добре організована державна система забезпечення інформаційної безпеки, що повинна здійснюватися при повній взаємодії всіх державних органів, державних структур та громадян.

Таким чином, проаналізувавши аспекти використання соціальних мереж, можна дійти висновку, що розвиток електронних технологій дозволяє мільйонам людей вільно користуватись мережею, яка дає змогу використовувати їх творчий потенціал для вирішення інтелектуальних, наукових, суспільно значимих питань. Тема захисту інформації користувачів в соціальних мережах залишатиметься актуальною як мінімум в найближчі роки. Проблеми захисту інформації в даній сфері досі остаточно не вирішені і можуть вирішитися тільки в результаті комплексного підходу, що включає в себе спільну роботу творців і розробників мережі, користувачів і самої держави.

Список використаної літератури

1. Виноградова Г. В. Інформаційна безпека: [навч. посібник] / Г. В. Виноградова – К.: МАУП. – 2011.
2. Золотар О. О Інформаційна безпека людини: теорія і практика : монографія. – Київ : ТОВ «Видавничий дім «АртЕк», 2018 – 446 с.
3. Соціальні мережі: види, класифікація, безпека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://futurenow.com.ua/sotsialni-merezhi-vydy-klasifikatsiya-bezpeka/>
4. Мехед Д. О. Інформаційна безпека в соціальних мережах. Методи поширення інформації в соціальних мережах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/18028/1/30_p14.pdf

Паламарчук М. А.
аспірантка КПП імені Ігоря
Сікорського
Науковий керівник
Маріц Д. О.
доктор юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Технологічний процес кожного дня дарує нам нові можливості для поліпшення нашого життя та роботизації рутинних процесів. З одного боку ми виграємо багато вільного часу, проте варто задуматись якою саме ціною. Встановлюючи десятки застосунків, ми приймаємо політики та їх первинні налаштування, тим самим даємо їм згоду стати частиною нашого приватного життя, адже саме з цього моменту починають працювати алгоритми, що накопичують інформацію про вас, ваші вподобання та бажання. Почувши сьогодні ваше бажання отримати новий кухонний комбайн, завтра ваш додаток запропонує вам рекламу цього самого комбайну. З одного боку ви не витратите жодної хвилини на пошуки цього кухонного приладу, а з іншого – ніхто не дає вам жодних гарантій, що інші аспекти вашого приватного життя не будуть оприлюднені чи використані проти вас.

Науковці прогнозують, що в майбутньому за результатами накопичених даних пошукових запитів та біологічних показників організму, алгоритми будуть записувати нас на прийом до лікаря, а згодом і виконувати роль лікаря. Такі перспективи дають можливість пришвидшити надання кваліфікованої допомоги, а в деяких випадках і врятувати життя людини. Щоб такі алгоритми спрацювали в майбутньому для нашого ж блага, а не проти нас, питання та механізми збору інформації потрібно більш детально врегулювати.

Згідно з основним законом України, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1].

Окрім того, Конституцією України передбачено судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації[1].

Положення основного закону України перекликаються з положеннями статті 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, проте практика захисту цього права Європейським судом з прав людини та національною судовою системою дуже відрізняється.

Варто підкреслити, що в Конституції йде мова саме про конфіденційну інформацію. Відповідно до Закону України «Про інформацію» під таким видом інформації варто розуміти інформацію, доступ до якої був обмеженим особою.

Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом[3].

Виходячи з вищесказаного, з'являється логічне запитання, чи є завантаження додатків та дозвіл, наприклад, на використання мікрофону телефона, згодою на поширення конфіденційної інформації. З одного боку, дійсно можна розглядати як згоду на збір інформації, проте це зовсім не згода на подальше поширення накопиченої інформації про споживача третім особам та рекламним агентствам. Для більшості програм та застосунків не передбачено режим користувача, який бажає не авторизовуватись та погоджуватись на обробку його даних. Таким чином, замість того, щоб зробити механізм роботи додатку більш прозорим та оформити акцепт на збір та обробку інформації як однозначний та такий, що не передбачає різні варіанти трактування, власники додатків просто обмежують та дискримінують потенційних користувачів.

Так, Конституцією передбачено право на спростування недостовірної інформації та вилучення інформації, проте, використання такого права насправді можливе лише у разі, коли стало відомо про факт використання чи поширення інформації, але ж така інформація може бути використана і поширена, і в майбутньому.

Звертаючись до практики ЄСПЛ, можна також прослідкувати певну проблему в обмеженні втручання держави в приватне життя людини. Існує низка рішень, де судом було визнано факт зловживання державними органами виключенням з права на приватне життя. Резонансу набула справа проти Сполученого королівства Великої Британії, де йшла мова про електронне спостереження зі сторони державних розвідувальних органів. В цій справі суд вирішив, що перехоплення інформації не є порушенням права на приватність, проте суд постановив, що мають піддаватися перевірці критерії та фільтри такого відбору інформації.

В національному реєстрі судових рішень немає подібних до наведеного вище кейсів, оскільки, процес доведення такого зловживання є

досить складним, а іноді практично неможливим, тому більшість таких зловживань просто не доходять до суду.

Як бачимо існує низка проблем в регулюванні права на приватне життя людини в мережі Інтернет. Перспектива розвитку технологій та щоденне збільшення кількості програм та застосунків показує, що є необхідність перегляду норм, пов'язаних з регулюванням діяльності таких алгоритмів, окрім того існує проблема в доведенні факту порушення права на приватне життя і зловживання державою у використанні винятка з цього права. Якщо в практиці ЄСПЛ уже з'явилися рішення, пов'язані з захистом права на приватне життя в мережі Інтернет, то найближчим часом такі судові справи матимуть місце і в національній системі. Проте система національних нормативних актів абсолютно не готова до врегулювання таких питань, більшість норм є досить неоднозначними та невичерпними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254к/96-вр/>/(дата звернення: 11.04.2021).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950// База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004//(дата звернення: 11.04.2021).
3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII// База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2657-12/>/(дата звернення: 11.04.2021).

Ковальчук О. О.

*студентка Вінницького державного
педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В УКРАЇНІ – ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ СТАНДАРТІВ ЄС

Штучний інтелект – це новий
передній край цифрових
технологій, і він здійснить
глибокий вплив на наш світ.

*Генеральний директор
ВОІВ Френсіс Гаррі*

Актуальність теми. Стрімкий розвиток технологій перевів питання штучного інтелекту з фантастичної проєкції у повсякдення. Проте, як і кожна сфера людського життя, відносини, що виникають із застосуванням штучного інтелекту, потребують юридичного закріплення. На сьогоднішній день, українське законодавство щодо даного питання перебуває на стадії розвитку та опирається на досвід зарубіжних країн. Сучасний рівень розвитку робототехніки актуалізує проблематику відповідного юридичного забезпечення.

У своїх наукових працях зазначене питання досліджували такі науковці: Глушков В. М., Городиський І. М., Баранов О. А., Амосов М. М., Калужнін Л. А., Кривецький О. П. Кухтенко О. С., Скурихін В. І., Баранов О. А., Борисов В. І., Позова Д. Д. та інші.

Метою роботи є дослідження правових проблем штучного інтелекту в Україні та країнах ЄС.

Штучний інтелект – це не одна технологія, а їх комплекс, що становить собою позитивні зміни, тому що може самонавчатися і шукати рішення без раніше заданих алгоритмів, також може отримувати результати, зіставні, наприклад, з результатами інтелектуальної діяльності людини, тобто штучний інтелект може отримувати більш досконалі результати, ніж одержувані людиною.

Серед найактуальніших тем правового регулювання, що виникають у зв'язку з використанням технології штучного інтелекту, важливе місце займають: конфіденційність даних, безпека і відповідальність, інтелектуальна власність та етика.

В першу чергу, проблемою застосування технології штучного інтелекту є проблема безпеки. Особливого значення дане питання набуває у зв'язку з впровадженням та застосуванням безпілотного транспорту. Ра-

зом з цим на даний момент, немає єдиної думки щодо юридичної відповідальності штучного інтелекту за заподіяну шкоду життю та здоров'ю людини. Відповідні дискусії щодо правового регулювання штучного інтелекту введуться не лише на теренах України, а і у зарубіжних країнах.

Питання правового регулювання інтелектуальної власності, створеної з використанням штучного інтелекту займає також особливе місце в списку юридичних проблем. До них відноситься і правосуб'єктність штучного інтелекту, і правовий статус об'єктів, згенерованих штучним інтелектом.

На сьогоднішній день, у звичайній системі юриспруденції вже визначаються права та обов'язки розробників, власників та осіб, що експлуатують роботів. Тому можна зробити припущення, що правове регулювання соціалізації штучного інтелекту пройде шлях від розгляду робота як об'єкта відносин до наділення його правами та обов'язками [1].

На рівні міжнародних організацій, як міжурядових, так і не урядових, значна увага приділяється удосконаленню правового регулювання в даній сфері. Основним джерелом стандартів ЄС є Установчі договори.

У пункті 8 Рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи №2102 від 28.04.2017 «Злиття з технологіями, штучний інтелект і права людини» ПАРЕ закликає Комітет Міністрів доручити відповідним органам Ради Європи розглянути питання про те, як інтелектуальні предмети і в цілому злиття з технологіями, і пов'язані з цим соціальні та морально-етичні наслідки в сфері генетики та неврології кидають виклик різним аспектам прав людини [2].

Нещодавно, 16 лютого 2017 року Європарламент ухвалив Резолюцію «Норми цивільного права про робототехніку». Документ, що складається з більше сотні пунктів, присвячено найрізноманітнішим аспектам і проблемам робототехніки та штучного інтелекту. Зокрема, пропонується зафіксувати правові основи використання штучного інтелекту та впровадження загальноєвропейської системи реєстрації «розумних» машин. За задумом законотворців, деяким видам роботів потрібно присвоїти індивідуальний реєстраційний номер, який заноситиметься до спеціального реєстру, де можна буде знайти детальну інформацію про робота, в тому числі дані про виробника, власника й умови виплати компенсації у разі спричинення шкоди. Контролем системи штучного інтелекту повинно займатися спеціалізоване агентство з робототехніки, яке могло б регулювати й інші аспекти у цій області. Разом з цим провідні європейські держави готові законодавчо визнати автором твору комп'ютерну програму і поставити штучний інтелект на один щабель з людським [3].

Однак, дану Резолюцію не можна віднести до загальнообов'язкових актів, адже положення, що містяться в ній більш спрямовують та орієнтують на розробку відповідних обов'язкових стандартів і дають уявлення чого можна очікувати від правового регулювання в цій сфері найближчим часом. Саме визначення «штучного інтелекту» Резолюція не містить, тому розглядаючи правове регулювання цього питання, автори документу посилаються на «Закони робо техніки Азімова та інші [4, с.53].

Найбільш конкретні пропозиції в Резолюції містяться щодо створення системи контролю в сфері розробки та використання робототехніки та штучного інтелекту. Так, в п. 16) міститься закли до Єврокомісії розглянути можливість створення Агенції ЄС з робототехніки та штучного інтелекту (англ. EU Agency for Robotics and Artificial Intelligence) яка б здійснювала «технічну, етичну та регуляторну експертну діяльність» у відповідній сфері [5].

Чинне законодавство України містить значну частину норм, що регулюють використання тієї або іншої технології.. Проте, велика кількість питань, що підлягають науковому аналізу вимагають ефективної організації відповідного наукового дискурсу. Аби створити сильну та повну законодавчу базу, яка б могла регулювати дану сферу, необхідно прописати програму щодо стимулювання розробки штучного інтелекту та його середовища.

Важливим моментом у процесі регулювання цифрових технологій є доцільність заборони (обмеження) наукових розробок у даній сфері, оскільки це може спровокувати некерований розвиток цифрових технологій. Проте, деякі вчені вважають, що призупинити чи заборонити розвиток штучного інтелекту в принципі неможливо. Юридичне закріплення останнього є обов'язковими та невідкладними, оскільки безконтрольний розвиток технологій становить велику загрозу для людства.

Висновок. Отже, аналізуючи дану тему, потрібно наголосити, що штучний інтелект зараз – це можливість комп'ютерних програм і систем самостійно знаходити способи вирішення творчих завдань, уміти робити висновки і приймати рішення.

З розвитком цих технологій з'являються нові об'єкти і суб'єкти права, нові правовідносини, нова сфера застосування права. Роботи можуть виконувати багато функцій, які наразі здійснюємо ми. Проте, людина має права та несе відповідальність за свої дії і наслідки своїх дій. Виникає необхідність юридичного закріплення відповідальності й штучного інтелекту.

На даний момент, жодна із країн немає чіткої правової бази, яка могла б регулювати питання створення та реалізації штучного інтелекту,

оскільки розробка правових актів знаходиться на початковому рівні. Тому для подальшого розвитку інноваційних технологій необхідно деталізовано продумати і прийняти нормативно-правові акти, які б гарантували безпечне застосування нанотехнологій у сучасній буденності.

Список використаних джерел:

1. Буковська О. А. До проблеми правового регулювання штучного інтелекту/ О. А. Буковська: стаття, зб. матер., присвяч. В. В. Копейчикову – 2020 р.;
2. Національна стратегія розвитку штучного інтелекту URL: https://ukr.lb.ua/society/2018/12/11/414650_ukraini_potribna_natsionalna.html;
3. Кривецький О. До проблеми правового регулювання штучного інтелекту – голов. ред. НЮБ НБУВ //Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ;
4. Тенденції розвитку правового регулювання штучного інтелекту в Європейському Союзі: зб. тез доповідей на міжнарод. наук.-практ. конф./ Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка» – Львів, 2017 – с. 52-54;
5. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)) // European Parliament Official web-site. – [Electronic source]. Cit. 07.11.2017. Retrieved from – <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA2017-0051+0+DOC+XML+V0//EN>.

Клоков А. Р.

студент КПП імені Ігоря Сікорського

Науковий керівник

Радзієвська О. Г.

кандидат юридичних наук., старший

дослідник, провідний науковий

співробітник НДІ інформатики і

права НАПрН України

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ, ЗДОБУТКИ ТА ПРОБЛЕМИ

На сьогоднішній день технології штучного інтелекту в Україні активно розвиваються та впроваджуються у життя громадян. Одні вважа-

ють цей процес необхідним, важливим та, більш того, обов'язковим для України, як для сучасної прогресивної держави, інші ж відносяться до цього з обережністю, так як вважають поширення технології штучного інтелекту надто небезпечною та неконтрольованою процедурою. Як слід відноситись до інформатизації в Україні насправді, розберемося далі.

Для початку необхідно висвітлити поняття штучного інтелекту (ШІ). Таке визначення дає нам перша серія ознайомчого серіалу про ШІ, яку можна переглянути на платформі «Дія. Цифрова Освіта». Згідно з нею, «штучний інтелект – це здатність комп'ютера вирішувати задачі, типові для людини». Але на даний час ШІ може вирішувати лише вузько-направлені завдання. Такий інтелект називають вузьким. Тобто, він ще не досягнув досить високого рівня, щоб бути розумнішим, ніж людина у всьому. Про надлюдський штучний інтелект поки що йдеться лише у фантастичних книжках та фільмах. Такий інтелект називають загальним. До завдань вузького ШІ належать, наприклад, розпізнавання обличчя, рукописного тексту, гра в шахи або формування рекомендацій у соціальних мережах [1].

Сучасні реалії показують, що провідні країни світу вже давнокладають чималі кошти для дослідження у сфері штучного інтелекту та його впровадження у буденне життя своїх громадян. Наприклад, у США ШІ буд допущений до старих документів країни, завдяки чому в урядових документаціях був наведений лад шляхом виявлення суперечливих або застарілих вимог до них. У Австралії ж 2020 року були проведені випробування п'яти реактивних літаків, які успішно виконували скоординовані дії у групі під управлінням штучного інтелекту [2].

Якими здобутками у сфері ШІ може похвалитися Україна? До них належить проект Комітету з розвитку штучного інтелекту в Україні, який було створено за участі Міністерства цифрової трансформації та Міністерства освіти і науки України. Його метою стало відкриття освітньо-наукової лабораторії технологій штучного інтелекту для Львівського національного університету імені Івана Франка. Віце-прем'єр-міністр – Міністр цифрової інформації Михайло Федоров заявив: «Створення ще однієї лабораторії технологій штучного інтелекту в Україні – це важливий стратегічний крок, який наближає нас до цифровізації кожної галузі» [3]. Другим здобутком є те, що Україна стала одним з лідерів у сфері штучного інтелекту у Східній Європі і займає почесне друге місце після Російської Федерації. Це означає, що наша країна отримує найбільшу кількість міжнародних грантів на розробку ШІ, перемагає в конкурсах та отримує значні інвестиції. Наприклад, український стартап UniExo виграв міжнародний конкурс інновацій в робототехніці Robot Launch 2017.

До речі, до здобутків також можна віднести наявність більш ніж 2000 спеціалістів у розробці програмного забезпечення в області штучного інтелекту [4].

Проте разом з перемогами з'являються і проблеми, деякі з яких можна відчувати сьогодні, а деякі – прогножуються на майбутнє. До наявних складнощів належить нестача кадрів у сфері ШІ, незважаючи на здавалося б їх велику кількість, зазначену вище. В Україні спостерігається брак ефективних інструментів для поєднання бази досліджень технологій із системою освіти. Також можна спостерігати недостатність навичок для перекваліфікації людей, роботу яких виконуватиме ШІ. До прогнозованих проблем належить втрата великої кількості робочих місць. З одного боку, впровадження штучного інтелекту допоможе зменшити фінансові витрати у різних сферах бізнесу, з іншого – це може призвести до масового безробіття. Окрім цього є загроза необ'єктивної концентрації економічної могутності в руках більш технологічно підкованих компаній, що може призвести до монополії. Це означає, що величезна влада буде зосереджена в руках кількох людей, які, у такому разі, здатні впливати на політику країн. Ще одним наслідком впливу ШІ на соціум є посилення розмежування різних верств населення у плані доступних ресурсів [5].

Як Україна планує вирішувати зазначені вище проблеми? Для відповіді на це питання слід висвітлити напрями розвитку нашої держави. Головним є Концепція розвитку штучного інтелекту, яка була розроблена Міністерством цифрової трансформації минулого року. Заступник міністра цифрової трансформації Валерія Іонан зазначила, що даний проєкт має відношення до восьми сфер державної діяльності та індустрії, а саме до освіти та людського капіталу, кібербезпеки, науки та інновацій, економіки та бізнесу, оборони та безпеки, державного управління, правового регулювання та етики правосуддя. Метою концепції є створення необхідних для розвитку підприємництва умов в області ШІ шляхом надання доступу до капіталу, організації заходів за кордоном та створення середовищ для тестування технологій штучного інтелекту. Даний план затверджений до 2030 року, і, завдяки йому, Україна планує зайняти місце серед десятки країн із найвищим розвитком ШІ [6]. В народі існує думка, що технології штучного інтелекту надто дорогі, через що їх можуть використовувати лише великі корпорації. Але деякі з них доступні малому бізнесу вже зараз. Наприклад, камери для розпізнавання обличчя у магазинах або ресторанах, чат-боти (NLP), які дозволяють знизити витрати на зворотному зв'язку з клієнтами, технологія розпізнавання тексту (OCR), яка допомагає оптимізувати документообіг, камери з інфра-

червоними датчиками, які віддалено вимірюють температуру людей для визначення груп ризику [7].

Як висновок варто зазначити, що штучний інтелект давно став частиною повсякденного життя українців. Сам по собі він не є небезпечним, а навпаки, здатен допомогти людям у різноманітних сферах, починаючи з малого бізнесу, закінчуючи інфраструктурою цілої країни. У області штучного інтелекту Україна має певні наявні та прогнозовані проблеми, але разом з цим може не збирається ігнорувати їх. Як доказ цього наша країна вже має та постійно примножує свої здобутки та не забуває про напрями розвитку у сфері ШІ. Проте на цьому не можна зупинятися, так як лише рухаючись уперед можна втриматися на плаву у сучасному світі.

Список використаних джерел

1. Штучний інтелект (ШІ). Серія 1 – Що таке ШІ та чи варто очікувати на Термінатора? URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Xa-41x6yFtQ>.

2. Штучний інтелект в Україні: держконцепція, серіал, реальність? URL: <https://thepage.ua/ua/exclusive/yak-mincifri-zbirayetsya-rozvivati-shi-v-ukrayini>.

3. У Львові відкрито лабораторію технології штучного інтелекту. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/u-lvovi-vidkrito-laboratoriyu-tekhnologii-shtuchnogo-intelektu>.

4. Искусственный интеллект: Украина лидирует. URL: <https://telekritika.ua/iskusstvennyj-intellekt-ukraina-lidiruet/>.

5. Штучний інтелект для України – ризик чи можливість. URL: <https://www.everest.ua/analytics/shtuchnyj-intelekt-dlya-ukrayiny-ryzyk-chy-mozhlyvist/>.

6. Штучний інтелект в Україні розвиватимуть у восьми сферах. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3148749-stucnij-intelekt-v-ukraini-rozvivatimut-u-vosmi-sferah.html>.

7. Як штучний інтелект може допомогти малому бізнесу України вже зараз? URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/tehnologii/ak-stucnij-intelekt-moze-dopomogi-malomu-biznesu-ukraini-vze-zaraz>.

Шпак К. О.

*студентка Вінницького державного
педагогічного університету імені
Михайла Коцюбинського*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ В СФЕРІ ЗДІЙСНЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

З розвитком такого явища, як Інтернет, у людей ХХІ століття з'явилася велика маса різних можливостей у цій сфері. Це все тому, що люди навчилися використовувати досягнення Інтернету у всіх його проявах та у всіляких різноманітних формах. Одним із таких досягнень є соціальні мережі. На сьогоднішній день вони стали незамінними у всіх сферах сучасного життя. З їх допомогою люди спілкуються, діляться інформацією, дізнаються новини, виражають свою думку, поширюють результати своєї інтелектуальної діяльності і навіть можуть дізнаватися новини з офіційних інтернет-сторінок різноманітних міністерств України.

Актуальність теми досить велика, адже на теперішній час це питання є поширеним, доволі розвиненим та таким, що практикується у всьому світі.

З правової точки зору науковці розглядають соціальні мережі у декількох значеннях. Одні трактують це поняття «як віртуальний майданчик, що забезпечує своїми засобами спілкування, підтримку, створення, розбудову, відображення та організацію соціальних контактів, у тому числі й обмін даними між користувачами, а також обов'язково передбачає попереднє створення облікового запису» [1, с.45]. Інші ж науковці визначають соціальну мережу як «сукупність пов'язаних між собою вузлів», або як «полімагістральну структуру, в якій дві точки завжди зв'язуються безліччю магістралей, а кожна магістраль складається з безлічі відрізків і шляхів» [2, с. 3].

Та якщо скласти всі ці визначення в одне, то сучасна соціальна мережа – це потужна система, сутність буттям якої є спілкування у ній, тому що під час нього по мережі надсилається або передається інформація, яка стає індивідуальною та загальнодоступною, і цю інформацію хтось знаходить та поширює далі, таким чином утворюється «соціально-мережева павутина». За останні десять років соціальні мережі стали настільки популярними та використовуваними, що їх можна вважати не тільки основним розповсюджувачем інформації, причому як правдивої так і ні, а й як засіб для моніторингу парламентської діяльності в Україні. З точки зору швидкості розповсюдження інформації це добре, але з іншого боку, відомості, що подається в Інтернеті, а тим більше у різноманітних

соціальних мережах, не завжди є правдивими та їх можна дещо сфальсифікувати, і нерідко саме через це стаються конфлікти та суперечки різноманітного характеру та змісту.

Міністерство Оборони України у свою чергу, щоб своєчасно виявити, розпізнати, класифікувати виникаючі інформаційні загрози та попередити їх негативний вплив, здійснює моніторинг та аналіз інформаційного простору, це вказано у виданій ними «Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України», де вказано (враховуючи події сучасної історії України): «З розвитком сучасних інформаційних технологій, зростанням ролі інтернет-видань та соціальних мереж, інформаційна складова стає повноцінною зброєю. Узгоджене та своєчасне застосування стратегічних комунікацій має вирішальне значення у протистоянні загрозам в інформаційному просторі» [3]. Тобто, це підтверджує те, що соціальні мережі дійсно часто стають рушійною силою багатьох подій.

Та якщо розглядати ситуацію з іншої сторони, а саме достовірності, то наша держава використовує соціальні мережі і як сучасний дієвий канал розповсюдження інформації, що буде корисною для громадян у сфері законотворчих новин. Ось приміром, Рада Суддів Адміністративних Судів України, з «метою забезпечення гласності, прозорості та відкритості діяльності адміністративних судів для громадськості, а також створення сприятливих умов для отримання інформації про діяльність адміністративних судів особам, які займаються підготовкою та поширенням публічної інформації», видала рішення «Про затвердження Рекомендацій щодо комунікаційної діяльності адміністративних судів», де виділила «соціальні мережі» спеціальним підпунктом. У ньому соціальні мережі вважаються: «одним із сучасних, дієвих каналів розповсюдження інформації», а «соціальне спілкування» органів влади та її окремих представників в Україні, вважається передовим і позитивним для розбудови зв'язків зі ЗМІ та громадськістю, а «запровадження сторінок судів у популярних соціальних мережах» є бажанням Адміністративних Судів та Суддів достовірно, швидко, у зручний спосіб інформувати громадськість про важливі події та заходи, розгляд резонансних справ. Це також є і платформа для висловлення окремих думок громадян і вивчення громадської думки загалом [4].

Чи наприклад, у Постанові Кабінету Міністрів України «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади», оптимізації пошукових систем та соціальних мереж було також наділено підрозділ, де у пункті 43 вказувалось, що «на кожній сторінці із вмістом (про діяльність органів виконавчої влади) повинен

розміщуватися блок з кнопками для розповсюдження матеріалу в соціальних мережах». Тобто, знову соціальні мережі використовують, як «дієвий канал розповсюдження інформації» [5].

Також соціальні мережі використовуються в діяльності і у органах публічного управління. Науковці у юридичній сфері, вважають, що: «використання мережевих технологій у публічному управлінні є одним із пріоритетних напрямів державної політики в період цифрових трансформацій та цифровізації всіх сфер життєдіяльності суспільства» [1, с. 48]. Тобто, соціальні мережі дають можливість незалежно від часу безперервно надавати спілкування органам публічної влади з іншими аналогічними органами, бізнесом та суспільством у цілому, це вказує на те, що вони відіграють важливу роль у комунікації органів публічної влади також.

Соціальні мережі паралельно використовують і як засіб забезпечення відкритого урядування. Це вказано у Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про схвалення плану дій з впровадження в Україні Ініціативи »Партнерство »Відкритий Уряд»». У нормативно правовому акті вказано: «необхідно впровадити новітні інформаційно-комунікаційні технології, зокрема налагодити діалог між органами державної влади та громадськістю з використанням інтерактивних методів взаємодії і можливостей соціальних мереж для забезпечення відкритого урядування». Кабінет Міністрів у даному документі вважає, що такий постійний обмін інформацією між Урядом України, інститутами громадянського суспільства та громадськістю «сприятиме визначенню пріоритетів соціально-економічного розвитку, накопиченню соціального капіталу, підвищенню інноваційної спроможності держави, а також впровадженню відповідних інтерактивних проєктів на засадах партнерства». Соціальні мережі використовуються навіть прес-секретарем Голови Верховної Ради України, щоб поширювати інформацію про діяльність Голови Верховної Ради України.

Що ж стосується проблем нормативного врегулювання соціальних мереж. Тут потрібно наголосити, що сам термін «соціальні мережі» зустрічається у великій кількості нормативно-правових документів різних видів та різних призначень, але одного чітко-визначеного формулювання – немає. Це велика проблема, адже ні для кого не секрет, що за допомогою соціальних мереж можна вчиняти певні дії, та певним чином подавати та поширювати там важливу інформацію, як про одну конкретну особу її данні, особисту інформацію тощо, так і про велику компанію та її акціонерів, так і про діяльність державних органів влади, наприклад. І навіть те, що у цій сфері немає законодавчо чітко визначеного терміну

«соціальні мережі», породжує ще більше певних проблем на рівні законодавства.

Отже, соціальні мережі – це потужна система, ціллю якої було в основному спілкування, але з поступовим її розвитком та вдосконаленням, з поступовим прагненням людства до «простішого» способу шукання, збору, використання інформації, вона перетворилась на потужну ефективну, індивідуальну та загальнодоступну «соціально-мережеву павутину», що має величезні можливості. Їх потрібно використовувати, при чому використовувати їх у нормативно-правовому правильному порядку, щоб запобігти розповсюдженню недостовірної інформації.

У законодавстві України соціальні мережі використовуються виключно як дієвий цифровий спосіб комунікації насамперед держави, суддів та судів, органів виконавчої влади та органів публічного управління з громадянами України, а вже потім як засіб розповсюдження нормативно-правової інформації, як забезпечення гласності, прозорості та відкритості діяльності різноманітних державних органів для громадян. Це надзвичайно спрощує життя і займає не багато часу на пошуки.

Тому, при правильному використанні, при доцільному трактуванні у законодавстві, враховуючи виконання низки функцій (моніторинг парламентської діяльності, модернізація системи управління в державі, підвищення прозорості влади, покращення доступу до інформації) і створеного соціальними мережами цінного фундаменту свого існування, та при добросовісному нормативно-правовому їх використанні, феномен соціальних мереж і їх надзвичайна популярність є виправданою. Таким чином, вони являють собою не тільки засіб масової комунікації, а також і елемент механізму розбудови новітнього соціального середовища в умовах суспільства XXI століття.

Список використаних джерел та літератури

1. Семененко І. О. Правовий механізм використання соціальних мереж в публічному управлінні. Державне управління: теорія та практика. 2019. № 2. С. 44-50.

2. Данько Ю. А. Феномен соціальних мереж у контексті становлення і розвитку мережевого суспільства. Вісник Міжнародного Слов'янського університету. Харків. Серія «Соціологічні науки». 2012. Том XV. № 1, 2. С. 53-61.

3. Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України : Наказ від 22.11.2017 р. Міністерство Оборони України. Редакція від 22.11.2017 р. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text> (дата звернення: 10.03.2021).

4. Про затвердження Рекомендацій щодо комунікаційної діяльності адміністративних судів : Рішення від 11.12.2014 р. Рада Суддів Адміністративних Судів України. Редакція від 11.12.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr081413-14#Text> (дата звернення: 10.03.2021).

5. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : Постанова від 04.01.2002 р. Кабінет Міністрів України. Редакція від 30.09.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2021).

Корж І. Ф.

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач науково-дослідною лабораторією НДІ інформатики і права НАПрН України

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Як зазначено в Конституції України (ст.5), «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [1]. Тобто, в Україні функціонує як пряме народовладдя, так і представницьке народовладдя, що є відповідною ознакою демократії. Зазначене підтверджується і положенням ст. 38 Конституції України, згідно з якою громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

У процесі здійснення народовладдя важливого значення набуває функція контролю народу за станом управління державою, який в залежності від форми здійснення народовладдя, може бути прямий і опосередкований. Оскільки тема конференції стосується питання парламентського контролю, цілком логічно розглянемо його опосередкований вид, який здійснює народ через головний представницький орган країни.

Парламентський контроль є особливою формою державного контролю, суб'єктом якого є Верховна Рада України і через яку народ опосередковано здійснює управління державою. Парламентський контроль

можна поділити за суб'єктністю та об'єктністю його здійснення. За суб'єктністю – прямий, безпосередньо здійснюваний парламентом, та непрямий, опосередкований, здійснюваний його органами (комітетами), депутатами, комісіями тощо, а також делегований – який здійснюється Рахунковою палатою та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, які діють на підставі Конституції України та спеціальних законів.

За об'єктністю :

- діяльність Президента України; Уряду; Генерального прокурора; діяльність інших органів державної влади та посадових осіб.

За сферою діяльності :

- у сфері дотримання прав людини (здійснюється безпосередньо та через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини);
- у фінансовій сфері (здійснюється безпосередньо та через Рахункову палату);
- у сфері оборони й державної безпеки;
- в інформаційній сфері (інформаційний парламентський контроль);
- у сфері охорони навколишнього середовища тощо.

Цілком логічно постає питання : Як ефективно функціонує парламентський контроль? І цілком логічною напрошується наступна відповідь: Рівень ефективності згаданого контролю відповідає загальному стану життя і соціально-економічному розвитку держави! А загальний стан на сьогоднішній день такий, що Україна визнана у 2019 році найбіднішою країною в Європі! Зазначене підтверджується наведеними даними Світового банку [2]. Крім того, в Україні – найвищий рівень злочинності у Європі [3], а також одне з «лідуючих» місць у світі за станом корупції – посідає з 33 балами зі 100 можливих 117 місце зі 180 країн у списку CPI (Corruption Perceptions Index) [4].

Не вникаючи в різнобічні причини даного стану в державі, оскільки встановлені вимоги до тез виступу не дозволяють зробити це, зазначимо лише власну думку щодо удосконалення окремих напрямків здійснення парламентського контролю. Насамперед, в частині соціального стану громадян.

По-перше, потребує удосконалення парламентський контроль за прийняттям Державного бюджету на черговий рік для зміни існуючого абсурдного стану співвідношення мінімального прожиткового мінімуму, мінімальної пенсії, мінімальної зарплати до максимальних показників в соціальній сфері. Так, за рівнем прожиткового мінімуму у 2020 році на місяць із 1 січня – 2027 грн; із 1 липня – 2118 грн; із 1 грудня – 2189 грн., мінімальна пенсія складала з 1 січня **2020** року – 1638 грн. з 1 липня

2020 – 1712 грн. з 1 грудня **2020** – 1769 грн. , за мінімальної зарплати у 4723 грн. Яка покупна спроможність громадян за такої пенсії, як можна прожити за такими показниками – невідомо. Водночас, в Україні встановлені «захмарні» розміри зарплат топ-чиновників органів державної влади, яка складає в сотні тисяч гривень на місяць. Так, середній розмір винагороди судді Конституційного Суду України становить 254 тис. грн. на місяць, подібні розміри встановлені для міністрів Уряду. Саме у напрацюванні та встановленні справедливого співвідношення у даній соціальній сфері має бути направлений парламентський контроль.

По-друге, соціальні опитування показують найважливіші цінності для українців, якими є свобода, справедливість, гідність і безпека, і які потребують належного забезпечення. Для здійснення ефективного парламентського контролю у даній сфері, є доцільність у зміні процедури формування такої контрольної інституції, якою є Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, яка має бути деполітизована, оскільки до цього часу кандидат на цю посаду висувається політичними силами. На нашу думку, є доцільність у висуванні кандидатів на дану посаду лише інститутами громадянського суспільства, насамперед правозахисними організаціями.

По-третє. Право на захист свого життя і здоров'я є об'єктивним, природним і незаперечним правом людини. І здійснювати зазначене вона має у будь-який спосіб, не заборонений законом. На сьогоднішній день в Україні парламентський контроль за даною сферою є вкрай негативним, що і викликало згаданий вище стан злочинності. І дана ситуація погіршується з кожним днем. У країні відсутній закон, на підставі якого б людина здійснювала застосування легальних засобів самооборони. Людей, в порушення Конституції України, суди позбавляють волі за так зване «незаконне поводження зі зброєю» (ст.263 ККУ) [5]. При цьому Верховний Суд «придумав» для цього правову підставу – протлумачив термін «закон» в «широкому розумінні цього слова», підводячи під його визначення усі нормативно-правові акти. Чого тут більше, правового невігластва, чи бажання «прогнутися» перед владою? Мабуть усього потроху.

Підтвердженням небажання врегулювати зазначену проблему є провальні результати голосування в парламенті 04.03.2021 р. за законопроект про регулювання обігу зброї в Україні. Очевидно, що парламент не спроможний чи не проявляє належного бажання врегулювати гостру криміногенну ситуацію в Україні, яка склалася на сьогоднішній день і яка з кожним днем поглиблюється.

Потребує позитивних змін механізм здійснення парламентського контролю і у сфері національної безпеки і оборони. Передбачений

законами України [6,7] комітет Верховної Ради України, до повноважень якого належить забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України з метою гарантування неухильного і безумовного дотримання державними органами спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронними органами спеціального призначення та розвідувальними органами вимог Конституції України щодо забезпечення національної безпеки, до цього часу не створений.

Відсутність даного органу призвело до виникнення ряду негативних наслідків, насамперед, в інформаційній сфері, в якій донедавна привільно почували себе колабораціоністи на відповідних телеканалах та в соціальних мережах, оскільки до цього часу у воюючій країні відсутній закон про боротьбу з колабораціонізмом. Тому необхідний прояв політичної волі щодо утворення згаданого комітету для забезпечення парламентського контролю за належною реакцією спецслужб у даній сфері, термінове прийняття законопроекту про боротьбу з колабораціонізмом в Україні.

Не зменшується гострота відносин і існуючі загрози національній безпеці в релігійній сфері, де церква Московського патріархату не перестає вести підривну діяльність проти духовного стану Українського народу та проти України в цілому, не отримуючи належну відсіч від державної влади. Що ж до здійснення парламентського контролю у даній сфері, то там, як кажуть в народі, непочатий край роботи. Тому існує нагальна потреба у запровадженні законів, що мають обмежити свободу совісті з метою забезпечення належного визнання та поваги до прав і свобод інших осіб, задоволення справедливих вимог моралі, суспільного порядку та безпеки, недопущення прояву підривної діяльності у релігійній сфері.

Незважаючи на те, що парламентом вживаються відповідні заходи законодавчого характеру щодо підвищення ефективності парламентського контролю [8], однак, без вирішення зазначених вище проблемних питань зазначені зміни носитимуть техніко-юридичний характер, які не вирішать проблемні питання по суті.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України, 1996. № 30. ст. 141.
2. Україна – найбідніша країни Європи : дані Світового банку. URL : <https://www.volyn24.com/news/156060-ukraina-najbidnisha-kraina-ievropy-dani-svitovogo-banku> (дата звернення : 03.03.2021).

3. В Україні найвищий рівень злочинності у Європі (рейтинг). URL : <https://glavcom.ua/country/society/v-ukrajini-najvishchij-riven-zlochinnosti-u-jevropi-rejting-693825.html> (дата звернення : 03.03.2021).

4. Україна в Індексі сприйняття корупції-2020. URL : <http://cpi.ti-ukraine.org/#/> (дата звернення : 03.03.2021).

5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення : 04.03.2021).

6. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2028 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 04.03.2021).

7. Про розвідку : Закон України від 17 вересня 2020 р. № 912-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> (дата звернення: 04.03.2021).

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення ефективної реалізації парламентського контролю : Закон України від 3 грудня 2020 р. № 1052-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-20#Text> (дата звернення: 04.03.2021).

Забара І. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного
права Інституту міжнародних
відносин Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

ЕЛЕКТРОННА ТОРГІВЛЯ І ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА: ДО ПИТАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Питання електронної торгівлі і цифрової економіки в Україні, як і у світі в цілому, знаходяться на шляху «цифрової трансформації» і потребують надзвичайної уваги. Пандемія вірусної інфекції COVID - 19 тільки підтвердила і посилила цінність використання цифрових технологій при розв'язанні низки взаємопов'язаних проблем.

Можливості забезпечення відновлення економіки на основі цифрових технологій вважаються доволі реальним в сучасних умовах. І все це – на загальному фоні цифрового розриву, домінуючої ролі глобальних цифрових платформ, недостатнього розвитку цифрової економіки. Вважається, що для забезпечення відновлення економіки потрібно щоб

питання цифровізації зайняли належне місце на міжнародному і регіональному рівнях, а заходи, які повинні прийматися – відображати реальні можливості держав і враховувати пов'язані з цим ризики.

В сучасних умовах цифровізація поступово і неухильно змінює («трансформує») світову економіку завдяки постійно зростаючій ролі цифрових платформ і даних. Вона одночасно розкриває можливості і посилює проблеми на шляху до досягнення Цілей сталого розвитку, визначених ООН. В умовах розвитку цифрової економіки, в ланцюжках створення вартості на основі даних, їх економічна цінність зростає після того, як вони перетворюються в цифрову інформацію, яку в подальшому вже можна монетизувати. При цьому саме різниця в ступені готовності держав до впровадження цифрових технологій несе загрозу посилення економічної нерівності між ними. Значну роль при цьому відіграють: людський, технічний і інформаційний потенціал, а також правова база.

Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) розмістила доповідь [1], присвячену цифровим платформам і створенню вартості в державах, що розвиваються, а також наслідкам для політики держав і міжнародної політики.

На думку експертів Міжурядової групи з електронної торгівлі і цифрової економіки ЮНКТАД [2] «потенціал цифрових даних і платформ може бути поставлено на службу розвитку, який допоможе знизити трансакційні витрати, збільшити обсяг ринку і забезпечити економію за рахунок масштабу, надати можливості працевлаштування та розширити асортимент товарів і послуг за меншими цінами» [2].

Разом з цим існує і низка проблем, пов'язаних із обмеженістю доступу до статистичних даних для розробки політичних заходів; посиленням домінування на ринках глобальних платформ; труднощами доступу; загрозами для вітчизняних інноваційних систем; оптимізацією оподаткування глобальних платформ; роботою на контрактній основі за відсутності соціального захисту; суверенітетом над даними і потоками даних через кордони [2]. До того ж є і загроза, що держави, які розвиваються, можуть опинитися у залежному стані, а саме – глобальному ланцюжку створення вартості, пов'язаній з використанням даних [2]. Зазначається також, що особливої уваги потребують зусилля, пов'язані з розвитком цифрового підприємництва, цифровізацією середніх, малих і мікропідприємств, а також з конкуренцією, оподаткуванням, ринками праці [2].

У зв'язку із зазначеними можливими позитивами і ризиками, принципами постають наступні запитання:

- «як в умовах цифрової економіки утворюється вартість і які наслідки для держав з різним рівнем цифрової готовності?

- з якими можливостями і проблемами з точки зору створення вартості стикаються держави, що розвиваються, за умов взаємодії з глобальними цифровими платформами?
- яку роль може відіграти політика держав в якості інструмента збільшення і утримання доданої вартості, в тому числі на основі подолання цифрового розриву, розвитку цифрового підприємництва і використання потенціалу місцевих цифрових платформ?
- яку роль міжнародна політика і співробітництво можуть зіграти у сприянні розвитку цифрової економіки?» [2].

На нашу думку, питання формування і розвитку цифрової економіки в Україні виступає одним із важливих; воно повинно розглядатися в контексті економічного співробітництва як на національному, регіональному, так і на міжнародному рівнях.

Різниця в ступені готовності до впровадження цифрових технологій і ступені ринкового впливу потребуватимуть структурної реформи політики і відповідних заходів регулювання.

Для використання потенціалу цифрової економіки у розвитку держави необхідним є міжнародне співробітництво, яке б враховувало різницю у ступенях готовності до використання новітніх технологій.

Враховуючи широкий спектр визначень «цифрової економіки» [3], дотримуватимемось того підходу, що характеризує її як «сукупність усіх приладів екстенсивного використання ІКТ і створення нових технологій» [3], [4].

До таких «екстенсивних» можливостей цифрової економіки, які першочергово потребуватимуть врегулювання, можна віднести наступне:

- платформна економіка;
- економіка «вільного заробітку» (гіганоміка, gig-economy);
- економіка «спільного споживання» (sharing-economy) [4].

Використання таких елементів цифрової економіки потребуватиме відповідного контролю з боку держави.

Використана література

1. ЮНКТАД Доклад о цифровой экономике 2019. Создание стоимости и получение выгод: последствия для развивающихся стран. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_overview_ru.pdf&ved=2ahUKEwjlv06Dte7vAhXNHXcKHcsSDk4QFjAAegQIBBAC&usg=AOvVaw1ki0miECctbflOBdK6W-xC (дата звернення 04.04.2021).

2. Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию. Доклад Межправительственной группы экспертов по электро-

ной торгівлі и цифровой економіке 16 октября 2020 года. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/tdb_e3d3_ru.pdf&ved=2ahUKEwj89r7Bte7vAhVDiIsKHWfYC4gQFjAAegQIBRAC&usg=AOvVaw1fi6weXJvQCBEtlcgoL9Km. (дата звернення 04.04.2021).

3. Bukh R., Heeks R. (2017) Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy. Global Development Institute working papers. No. 68. Режим доступу: <https://diodeweb.files.wordpress.com/2017/08/diwpkpr68-diode.pdf>.

4. Забара І. М. До питання проблематики міжнародно-правового регулювання цифрової економіки. Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання: матеріали наук.-практ. конф., 10 грудня 2020 р., м. Київ / упоряд.: О. А. Баранов, В. М. Фурашев, С. О. Дорогих. – Київ: Фенікс, 2020. – С. 33-37.

Микитюк Д. Ю.

аспірант відділу проблем державного управління та адміністративного права Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ І СВОБОД УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Належне дотримання прав безпосередніх учасників російсько-української війни, які захищають незалежність, суверенітет та територіальну цілісність своєї країни – учасників бойових дій – є на сьогодні першочерговим завданням для нашої держави. Саме тому налагодження дієвого механізму контролю, зокрема парламентського, за виконанням приписів Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», є невід’ємною частиною системного забезпечення реалізації статусу учасника бойових дій на Сході України, як запоруки належного виконання останніми обов’язку щодо оборони України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в Україні приймає закони та підзаконні нормативно-правові акти щодо правового статусу учасників бойових дій на Сході України. Серед іншого, Верховна Рада України наділена функцією парламентського контролю шляхом створення з числа народних депутатів України комітетів Верховної Ради

України [1]. Правами учасників бойових дій на Сході України опікується Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів. До предмету його відання відноситься правовий статус і соціальний захист, законодавче регулювання надання соціальних послуг та реабілітація ветеранів війни з числа учасників антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил, інших осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [2].

Основна робота комітету зосереджена на здійсненні законопроектної діяльності, зокрема щодо попереднього розгляду та підготовки висновків і пропозицій до законопроектів, які належать до предмету відання комітету. З метою контролю та всебічного обговорення питань, які відносяться до компетенції зазначеного комітету, практикуються звернення до державних органів, наукових установ та громадських об'єднань, а також залучення їх представників до участі в засіданнях комітету.

Парламентський контроль у межах своїх повноважень Верховна Рада України також здійснює через тимчасові спеціальні комісії. До прикладу, 2 жовтня 2019 року Постановою Верховної Ради України було утворено Тимчасову спеціальну комісію Верховної Ради України з питань правового статусу ветеранів війни (надалі – Комісія) [3]. Метою її діяльності було визначено вдосконалення законодавства щодо правового статусу ветеранів війни, у тому числі їх соціального захисту, зокрема посилення турботи про захисників Батьківщини, створення належних умов життєзабезпечення ветеранів війни, насамперед учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни, а також жертв нацистських переслідувань, сімей загиблих (померлих) воїнів та дітей війни.

3 червня 2020 року був оприлюднений Попередній звіт Комісії за 6 місяців діяльності, у якому зазначалося про важливі зміни до законодавства, запроваджені за цей період з її ініціативи (до прикладу, надання статусу учасника бойових дій добровольцям, іноземцям та особам без громадянства; запровадження Єдиного державного реєстру ветеранів війни, запровадження кримінальної відповідальності за осквернення або руйнування могил захисників України та адміністративної відповідальності за незаконне носіння військової форми, одягу із знаками розрізнення військовослужбовців, а також за підробку державних нагород), та зосереджено увагу на проблемах, які потребують законодавчого врегулювання найближчим часом (як от, оновлення законодавства щодо ветеранів війни, вирішення питання щодо функціонування госпіталів ветеранів війни та необхідності прийняття закону, який закріпить правовий статус та встановить соціальні гарантії особам, які були незаконно позбавлені

волі внаслідок збройної агресії Російської Федерації, зокрема військово-полоненим, заручникам та «в'язням Кремля»).

На додаток, Комісією створено дві робочі групи: із врегулювання питання щодо встановлення груп інвалідності військовослужбовцям та ветеранам війни та з напрацювання законопроекту щодо виконання рішення Конституційного Суду України від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018 (справа про соціальний захист ветеранів війни та членів їхніх сімей). Серед іншого, останньою було проведено ряд засідань за участю представників Міністерства інфраструктури України, Міністерства фінансів України та Міністерства соціальної політики України, Асоціації міст України, профспілок, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [4].

Відповідно до статті 101 Конституції України, парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює і Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (надалі – Уповноважений). Уповноважений приймає та розглядає звернення громадян України, іноземців, осіб без громадянства або осіб, які діють в їхніх інтересах, відповідно до Закону України «Про звернення громадян». Звернення подаються Уповноваженому в письмовій формі протягом року після виявлення порушення прав і свобод людини і громадянина. За наявності виняткових обставин цей строк може бути подовжений Уповноваженим, але не більше ніж до двох років.

Актами реагування Уповноваженого щодо порушень положень Конституції України, законів України, міжнародних договорів України стосовно прав і свобод людини і громадянина, згідно Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», є конституційне подання Уповноваженого та подання Уповноваженого до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових і службових осіб [5].

Щороку Уповноважений представляє Верховній Раді України щорічну доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні органами державної влади, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності та їх посадовими і службовими особами, які порушували своїми діями (бездіяльністю) права і свободи людини і громадянина, та про виявлені недоліки в законодавстві щодо захисту прав і свобод людини і громадянина. Щорічна доповідь подається Уповноваженим до Верховної Ради України до 20 березня поточного року.

Так, у щорічній доповіді Уповноваженого за 2019 рік вказано на 18 випадків бездіяльності органів військового управління щодо отримання спеціального статусу, що значно відстрочує отримання ними гарантованих державою пільг та переваг. До Уповноваженого надходили звернення з питань ненадання військовим додаткової оплачуваної відпустки як учасникам бойових дій. Зокрема, згідно із Законом України »Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей під час дії особливого періоду» (з 2014 року) такі відпустки не надаються. Тому Уповноваженим рекомендовано Верховній Раді України прискорити розгляд та прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» № 2343 (надалі – законопроект № 2343) від 29 жовтня 2019 року щодо надання військовослужбовцям під час дії особливого періоду оплачуваних додаткових відпусток, передбачених законом.

У зверненнях, які надійшли впродовж 2020 року до Уповноваженого від військовослужбовців та осіб, звільнених з військової служби під час дії особливого періоду, а також під час моніторингових візитів до військових частин і підрозділів Збройних сил України, органів та підрозділів Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України, також встановлено порушення права військовослужбовців на отримання під час дії особливого періоду додаткової оплачуваної відпустки для учасників бойових дій та додаткових оплачуваних відпусток у зв'язку з навчанням. Однак ще у 2019 році рекомендований Уповноваженим до прийняття законопроект № 2343 про відновлення, зокрема, соціальних гарантій для учасників бойових дій, 14 січня 2020 року Верховною Радою України лише був прийнятий у першому читанні за основу зі скороченням строку підготовки. Проте протягом 2020 року в цілому як закон не прийнято, і як наслідок – права військовослужбовців на відпустки наразі порушуються.

Також протягом 2020 року Уповноваженим здійснювався моніторинг засобів масової інформації, Інтернет-сайтів і соціальних мереж щодо виявлення порушень прав учасників бойових дій, за результатами яких до органів військового управління, органів державної влади та місцевого самоврядування скеровано 200 подань із вимогою усунути виявлені порушення. Зазначено і про невиконання державними органами рішень судів, спрямованих на поновлення прав учасників бойових дій та членів їх сімей.

Серед іншого, у щорічній доповіді Уповноваженого за 2020 рік відзначається про зростання кількості повідомлень, пов'язаних із систематичними порушеннями прав учасників бойових дій і членів їхніх сімей

на пенсійне забезпечення, а також щодо проходження служби і виплати належного грошового забезпечення.

На додаток, представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у справах захисту прав військовослужбовців бере активну участь у контролі за дотриманням прав учасників АТО/ООС. Зокрема, здійснює моніторингові та позапланові візити до Збройних Сил України, органів соціального захисту населення, проводить робочі зустрічі з військовим керівництвом Генерального штабу Збройних сил України та Центрального апарату Міністерства оборони України, приймає участь у профільних прес-конференціях та обговореннях, прощаннях із загиблими учасниками в районі проведення ООС тощо. Представник Уповноваженого у справах захисту прав військовослужбовців брав участь в засіданні Міжвідомчої комісії щодо питань розгляду матеріалів про визнання учасниками бойових дій та виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера і деяких інших категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Окрім того, мережа Регіональних координаторів Уповноваженого з числа місцевих громадських активістів проводить, згідно графіку, прийом для учасників бойових дій на Сході України, надає їм ґрунтовні консультації та роз'яснення щодо діючого законодавства [6].

Таким чином, парламентський контроль за дотриманням прав і свобод учасників бойових дій на Сході України здійснюється Комітетом Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів, Тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України з питань правового статусу ветеранів війни та Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Офіційний сайт Верховної ради України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Постанова Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» від 29 серпня 2019 року № 19-IX // Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-IX#Text>.
3. Постанова Верховної Ради України «Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань правового статусу ветеранів війни» від 2 жовтня 2019 року

№ 137-IX // Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-IX#Text>.

4. Постанова Верховної Ради України «Про попередній звіт Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань правового статусу ветеранів війни за шість місяців діяльності» від 3 червня 2020 року № 659-IX // Офіційний сайт Верховної ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/659-IX#n10>.

5. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР // Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

6. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини // Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <https://ombudsman.gov.ua>.

Бодрунов А. О.

аспірант Національної академії

Служби безпеки України

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗДІЙСНЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА СКЛАДОВИМИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Подальший демократичний розвиток нашої держави в значній мірі залежить від ефективності системи парламентського нагляду та контролю за діяльністю органів державного управління і інститутів виконавчої влади, зокрема державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронних органів спеціального призначення та розвідувальних органів України (далі – складові сектору безпеки). Тому питання удосконалення механізмів такого нагляду і контролю потребують уваги як з боку законодавців, так і з боку наукової та експертної спільноти.

У відповідності до статті 6 Закону України «Про національну безпеку України», до суб'єктів парламентського контролю відносяться [1]:

1. Верховна Рада України в цілому;
2. Комітет Верховної Ради України, до предмета відання якого віднесено питання забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України за діяльністю органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронними органами спеціального призначення та

розвідувальними органами – Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки;

3. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Крім цього, до суб'єктів парламентського контролю, згідно зі статтею 35 Закону України «Про національну безпеку України», можна віднести Рахункову палату, яка від імені Верховної Ради України здійснює контроль за використанням складовими сектору безпеки коштів Державного бюджету України.

Найбільш важливим суб'єктом парламентського контролю та нагляду за складовими сектору безпеки, на нашу думку, є Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки (далі – Комітет). Повноваження та особливості формування персонального складу Комітету, пов'язані із здійсненням нагляду, певним чином визначено законодавством України (статтею 33² Закону України «Про комітети Верховної Ради України» та статтею 53 Закону України «Про розвідку»).

Разом з цим, постійно зростаючий обсяг та складність роботи складових сектору безпеки, недостатність специфічних знань у членів Комітету щодо діяльності спеціальних служб, значний обсяг інших обов'язків як народних депутатів України, негативним чином впливає на здатність членів Комітету здійснювати поглиблений та об'єктивний нагляд за усіма аспектами діяльності складових сектору безпеки.

Одним із шляхів вирішення зазначених проблемних питань може бути надання можливості Комітету залучати кваліфікованих експертів під час виконання своїх повноважень, пов'язаних із здійсненням нагляду.

За рішенням Комітету зазначені експерти, могли б залучатися до збору та аналізу інформації стосовно діяльності складових сектору безпеки, а також питань, що стосуються національної та державної безпеки, забезпечувати опрацювання наданої до Комітету інформації стосовно загроз, що можуть впливати на національну та державну безпеку.

Крім цього, експерти можуть надавати сприяння членам Комітету у підготовці документів стратегічного планування у сферах діяльності складових сектору безпеки а також аналізу ефективності їх діяльності та виконання покладених на них завдань.

Для забезпечення можливості залучення експертів в інтересах Комітету, вважаємо за доцільне доповнити статтю 33² Закону України «Про комітети Верховної Ради України» новим пунктом, в якому визначити наступне:

- комітет може залучати до заходів, пов'язаних із наглядом за діяльністю складових сектору безпеки, певну кількість кваліфікованих експертів на постійній основі або для виконання одного конкрет-

ного завдання. Фінансове забезпечення діяльності експертів має здійснюватися за рахунок коштів, виділених на діяльність Верховної Ради України або на діяльність помічників-консультантів народних депутатів України;

- встановити кваліфікаційні вимоги до осіб, які будуть залучатися в якості експертів (понад 20 років роботи (служби) в складових сектору безпеки, наявність наукового ступеня у відповідній галузі знань та/або вченого звання тощо);
- визначити необхідність проходження експертами спеціальної перевірки та отримання допуску і доступу до державної та розвідвальної таємниці перед початком виконання ними своїх обов’язків;
- створення відповідних умов для роботи експертів (приміщення, технічні засоби, засоби захисту інформації тощо).

Водночас, як свідчить проведений аналіз іноземного досвіду організації системи парламентського контролю за сектором безпеки, залучення експертів до роботи парламентських наглядових комітетів є досить поширеною практикою в країнах Європейського Союзу та НАТО.

Зокрема, спеціалізований парламентський комітет Бундестагу Німеччини під назвою «Парламентська контрольна Комісія» (далі – Комісія) наділена повноваженнями здійснення нагляду за усіма трьома федеральними службами безпеки та розвідки [2].

Комісія у своїй діяльності використовує значний обсяг інструментів та повноважень нагляду, такі як розгляд звітів і доповідей, проведення слухань та інспекцій. Під час таких заходів вона наділена повноваженнями вимагати від Федерального Уряду та служб безпеки надання документальних матеріалів та інформації в електронному вигляді. Комісія має можливість доступу до усіх підрозділів служб безпеки, а також право здійснювати опитування або отримання письмової інформації від їх співробітників та членів урядових організацій.

З метою забезпечення ефективного виконання поставлених завдань, Комісія уповноважена залучати додаткові людські ресурси.

Так, членам Комісії дозволяється наймати додатковий персонал для допомоги в роботі після консультацій з Федеральним Урядом та отримання дозволу Комісії. Зазначений персонал перед початком роботи має пройти спеціальну перевірку. Крім цього, Комісія також уповноважена залучати зовнішніх експертів на контрактній основі для виконання разових завдань.

Таким чином, одним із напрямків удосконалення механізмів парламентського контролю за складовими сектору безпеки України може бути посилення спроможності Комітету Верховної Ради України з

питань національної безпеки, оборони та розвідки по вирішенню поставлених перед ним завдань шляхом встановлення на законодавчому рівні можливості залучення до роботи Комітету кваліфікованих експертів.

Зазначена практика використовується в низці країн Європейського Союзу та НАТО і призводить до підвищення ефективності як системи парламентського контролю за сектором безпеки, так і діяльності самих складових зазначеного сектору.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про національну безпеку України» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [офіційний веб портал]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>, вільний. – Назва з екрана.
2. Schierkolk N. International standards and good practices in the governance and oversight of security services. Tbilisi. 2018. С. 50-51.

Гавловський В. Д.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник Міжвідомчого НДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України

ДО ПИТАННЯ КОНТРОЛЮ ЗА СТАНОМ КІБЕРЗЛОЧИННОСТІ

Питання боротьби з кіберзлочинністю в Україні є одним із актуальних викликів сьогодення. Верховною Радою України, зокрема Комітетом з питань правоохоронної діяльності, проводиться значна робота спрямована на підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю.

Для ефективної протидії цьому явищу необхідно мати своєчасну, повну і достовірну інформацію про діяльність правоохоронних органів та стан боротьби з кіберзлочинністю.

Разом з тим, варто відмітити, що не завжди, маючи офіційні статистичні дані про кримінальні правопорушення, можливо об'єктивно оцінити стан злочинності, зокрема це стосується кіберзлочинності. Це обумовлено низкою причин.

Насамперед, на сьогодні, на думку фахівців, жоден комплексний, зокрема і кримінологічний, аналіз не здатний скласти повного уявлення про глобальні масштаби кіберзлочинності.

Насамперед, це явище, за своєю природою, транскордонне. Національне кримінальне законодавство у сфері боротьби з кіберзлочинністю, практика його застосування, підходи до формування кримінальної статистики в країнах різні. Кримінологічні дослідження, як правило, спираються на дані облікованої злочинності, не заглиблюючись у соціальні, економічні, політичні, демографічні, організаційні та інші причини кіберзлочинності. Крім того, коли обліковується тільки 10–20 % вчинених злочинів, а решту становить латентна злочинність, говорити про офіційну статистику, яка повно й достовірно відображає стан кіберзлочинності, неможливо.

В Україні відсутня офіційна державна статистика, яка б містила відомості про кіберзлочини, що негативно позначається на запобіжних заходах, які мають фрагментарний характер, зумовлюючи труднощі у протидії та боротьбі з таким видом суспільно небезпечних діянь.

Серед причин цього, зокрема, те, що терміном «кіберзлочинність» (визначений лише 2017 р. у Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України») охоплюється широкий спектр правопорушень, ускладнюючи тим самим розробку системи типології або класифікації кіберзлочинності.

Варто відмітити, що більшість дослідників, які вивчають проблему кіберзлочинності, пропонують поділяти кіберзлочини на види залежно від об'єкта та предмета посягання:

- нові злочини, що стали можливими завдяки новітнім комп'ютерним технологіям (злочини, передбачені розділом XVI Кримінального кодексу України);
- традиційні злочини, що вчиняються за допомогою комп'ютерних технологій та Інтернету.

На сьогодні офіційна державна статистика містить лише відомості першого виду – про вчинені кримінальні правопорушення, передбачені Розд. XVI КК України, що відображаються у звітах Офісу Генерального прокурора України (Єдиний звіт про кримінальні правопорушення; Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення). У 2020 році обліковано 2498 кримінальних правопорушень у цій сфері.

У доктрині кримінологічної науки різні автори наводять різні думки з приводу визначення поняття «латентність злочинів», її форм (видів).

Різновиди у структурі латентної кіберзлочинності за механізмом її утворення:

- перший різновид – сукупність злочинів, про факт вчинення яких ні правоохоронним органам, ні потерпілим нічого не відомо. Зарубіжні фахівці, що займаються вивченням кіберзлочинності, називають проблему природної латентності кіберзлочинності «проблемою виявлення».
- другий вид – штучна латентність, іменована зарубіжними вченими «проблемою неповідомлення».
- третій різновид фахівці іноді визначають терміном «граничні ситуації». Вона становить собою групу тих злочинів, інформація про які стала відома правоохоронним органам, але їх конкретний працівник, без умислу або не маючи достатньої професійної підготовки, дав неправильну юридичну оцінку діянню, не побачивши в ньому ознак складу злочину, а також кіберзлочини не реєструють з різних міркувань (це може здійснюватися з метою створення видимості кримінального благополуччя у регіоні шляхом маніпуляцій зі статистикою), у зв'язку з чим діяння не було обліковано.

Частина потерпілих, заяви яких не внесли до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) зі скаргами звертаються до суду та прокуратури.

На сьогодні в Україні відсутні відомості щодо не реєстрації кримінальних правопорушень (кіберзлочинів) до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Разом з тим, варто відмітити, що відповідно до даних звіту Державної судової адміністрації України, цього, протягом 2020 року до місцевих судів надійшло, зокрема, 35238 скарг на бездіяльність слідчого, прокурора стосовно невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань). Загалом же у судах першої інстанції перебували у 2020 році 37826 таких клопотань, скарг, заяв. Із них протягом року було розглянуто 92,8 % (35117). Із розглянутих 64,9 % (22853) задоволено, 10,6 % (3714) повернуто, 16,7 % (5850) відмовлено. Серед задоволених повідомлень, скарг, заяв напевно ж є частина про вчинені у кіберпросторі.

Крім того, відповідно до Звіту про роботу прокурорів, який готується в Офісі Генерального прокурора України, у 2020 році співробітниками органів прокуратури було виявлено та внесено до Реєстру відомостей про вчинені кримінальні правопорушення, раніше не обліковані – 6596.

Разом це складає 29449 клопотань, скарг, заяв отриманих, виявлених та внесених до Реєстру відомостей про вчинені кримінальні правопорушення, що становить 8,2 % від усіх облікованих кримінальних правопорушень у 2020 році (в Україні у 2020 році обліковано 360622 кримінальних правопорушення).

Варто відмітити, що в Україні існує ще один різновид «латентності» кіберзлочинності.

Більш повна інформація про кіберзлочин (двох видів) міститься у відомчій статистичній звітності Національної поліції України, зокрема у Звіті про результати роботи підрозділів Національної поліції України», де окрім, злочинів, передбачених Розділом XVI КК України, зазначається ще низка злочинів, учинених з використанням електронно-обчислювальної техніки, передбачених: ст. 176 КК України, ст. 185 КК України, ч. 3,4 ст. 190 КК України, ст. 200 КК України, ст. 229 КК України, ст. 231 КК України, ч. 3,4,5 ст. 301 КК України. Але цей перелік статей КК України є неповним).

На сьогодні КК України містить ще низку статей, у яких вказується, що злочини вчиняються з використанням високих інформаційних технологій. Серед них ст. 376-1 «Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду» (у 2020 р. обліковано 30 кримінальних правопорушень), ст. 120 «Доведення до самогубства» (наприклад, з використанням соціальних мереж), ст. 149 «Торгівля людьми» тощо

Також слід зазначити, що об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона, кваліфікований та особливо кваліфікований склад злочину, передбаченого ст. 301 КК України, у цілому збігаються з відповідними ознаками посягання, предметом якого є твори, що пропагують культ насильства і жорстокості (ст. 300 КК України). При цьому кримінальні правопорушення, передбачені ст. 301 КК України, вчинені з використанням високих інформаційних технологій, враховуються у звіті, а передбачені ст. 300 КК України – не враховуються.

У 2020 році в Україні кількість виявлених фактів збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів із використанням всесвітньої мережі Інтернет складає 1175 фактів. Ці кримінальні правопорушення також не враховані, як такі, що вчинені у кіберпросторі.

Отже, кримінальні правопорушення, передбачені цими статтями КК України, зареєстровані у ЄРДР, відображені у звітах, але не враховані як злочини, що вчинені з використанням високих інформаційних технологій, тобто як кіберзлочини.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище можна зазначити, що організаційна і правова регламентація контролю за діяльністю правоохоронних органів України потребує подальшого удосконалення їхньої діяльності щодо звітно-реєстраційної дисципліни.

І в першу чергу необхідно визначитися з критеріями щодо віднесення кримінальних правопорушень до категорії кіберзлочинів із подальшою розробкою статистичної звітності про зареєстровані кіберзлочини, про осіб, які їх вчинили, та результати боротьби з кіберзлочинністю.

Аналіз такої статистичної звітності надав би можливість проаналізувати динаміку цього виду злочинності, структуру злочинності, стан криміногенної ситуації у цій сфері та розробляти на їхній основі організаційно-правові заходи для більш ефективної протидії кіберзлочинності в Україні.

Короткий Т. Р.

*кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник НДІ
інформатики і права НАПрН України*

Хендель Н. В.

*кандидат юридичних наук, доцент
кафедри міжнародного та
європейського права Національного
університету «Одеська юридична
академія»*

ГЕНДЕРНИЙ ВИМІР ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

Під час кризи гендерна рівність має тенденцію до порушення, а гендерні виміри розглядаються державою як вторинні. Саме така ситуація притаманна пандемії COVID-19, яка паралізувала та деморалізувала світ у 2020 році. Також, періоди спалаху лихоманки Еболи у 2014 році та Зіка у 2015–2016 роках мали глибокий і тривалий негативний вплив на гендерну рівність [1]. Доктор Тедрос Гебреісус, генеральний директор Всесвітньої організації охорони здоров'я, вважає, що «відповідь на пандемію COVID-19 повинна бути гендерно-чутливою та чуйною...» [1].

Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш у статті «Криза з жіночим обличчям», опублікованій напередодні 8 березня 2021 року, констатував: «Протягом останнього року в державах, якими керують жінки, відзначається менша кількість випадків передачі вірусу і часто створюються більш сприятливі умови для відновлення» [2]. Він також зауважив, що коли жінки очолюють уряд, то вони направляють більш значні кошти на забезпечення соціального захисту і роблять більш серйозні зусилля в боротьбі з убогістю. Його слова заслуговують на увагу, адже в

дієвій боротьбі з кризою, викликаною пандемією COVID-19, запорукою ефективності є саме забезпечення ефективної та справедливої системи соціального захисту і пристосованої до криз системи охорони здоров'я. Пандемія COVID-19 продемонструвала важливість і ефективність участі жінок у політичному житті держав та міжнародного співтовариства в цілому.

ООН спільно з Міжпарламентським союзом підготували карту «Жінки в політиці», де наводяться відомості про жінок у законодавчих органах світу. За статистикою ООН, жінки очолюють 21,9% міністерств і відомств у світі [3]. На пострадянському просторі ситуація з представництвом жінок у владі є найкращою в Молдові – у цій країні 40% міністерських портфелів належать жінкам. В Естонії, Грузії, Литві та Молдові жінки очолюють держави або уряди, а в Азербайджані, Латвії, Молдові, Росії, Туркменістані та Узбекистані жінки обіймають посаду спікера парламенту.

У 2021 році на 65-й сесії Комісії зі становища жінок віце-президент США Камала Харріс зазначила: «Демократія захищає права людини, її гідність і принцип верховенства права. Йдеться про загальний мир і процвітання. А це означає, що має бути почутий голос кожного члена суспільства – незалежно від статі» [4]. Також на цій сесії Комісії зі становища жінок Верховний комісар ООН з прав людини Мішель Бачелет закликала всіх світових лідерів забезпечити, щоб половину урядів становили жінки, а глава структури «ООН-жінки» Фумзіле Мламбо-Нгкука у своєму виступі відзначила про необхідність залучати жінок до суспільних процесів і захищати їх від насильства [4].

Спеціальним міжнародним договором, присвяченим політичним правам жінок, є Конвенція про політичні права жінок 1952 р. У статті 2 Конвенції про політичні права жінок (1952) встановлено, що жінки можуть обиратися на рівних з чоловіками умовах, без будь-якої дискримінації, в усі встановлені національним законом установи, що вимагають публічних виборів. Також політичні права жінок закріплено у статі 7 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., відповідно до якої держави-учасниці вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у політичному та суспільному житті держави. Пекінська декларація 1995 р. визнає необхідність розширення можливостей жінок та їх всебічної участі на основі рівності в усіх сферах життя суспільства, включаючи участь у процесі прийняття рішень та доступу до влади, що мають основоположне значення для досягнення цілей рівності, розвитку і миру (п. 13). Цілі сталого розвитку також вказують на пріоритетність у реалізації гендерної рівності, розширення

прав і можливостей усіх жінок та дівчат (ціль 5), з конкретизацією щодо забезпечення всебічної та реальної участі жінок і рівні для них можливості для лідерства на всіх рівнях ухвалення рішень у політичному, економічному та суспільному житті (пункт 5 цілі 5).

У рамках ОБСЄ Радою міністрів було ухвалено Рішення № 7/09 «Участь жінок у політичному та суспільному житті» (2009), відповідно до якого державам-учасницям необхідно вжити конкретні заходи для досягнення гендерного балансу в суспільно-політичному житті. З 2000 по 2010 рік у 13 державах-учасницях ОБСЄ, що використовують законодавчо встановлені квоти, частка жінок, обраних в нижню палату парламенту, збільшилася на 10 відсотків [5].

Поважають і забезпечують гендерну рівність у гендерно-чуйних парламентах [5]. Термін «гендерно-чуйні парламенти» впроваджено в обіг Міжпарламентським союзом¹ у 2010 році. Гендерно-чуйні парламенти – це інституції, засновані на гендерній рівності, де жінки та чоловіки мають рівне право брати участь, без дискримінації та звинувачень [6]. В гендерно-чуйних парламентах не повинна допускатися сексистська мова чи поведінка. У 2012 році парламенти-члени Міжпарламентського союзу одностайно прийняли План дій щодо гендерно-чутливих парламентів [6].

Діяльність Міжпарламентського союзу у сфері гендерної рівності зосереджена на трьох основних цілях: збільшення кількості жінок у парламенті за допомогою чітко продуманих квот і парламентських фракцій; підтримка жінок у парламенті; перетворення парламентів на гендерно-чутливі інституції, які забезпечують права жінок [7].

Проте, незважаючи на реальні успіхи в реалізації політичних прав жінок, зростання їх участі в політичному керівництві (як держав, так і міжнародних установ) та збільшення їх представництва в органах державної влади, все ж домогтися гендерного паритету в національних законодавчих органах до 2063 року, як планувалося ООН та її установами, не вдається [2].

Задля відновлення життя після кризи, викликаної пандемією COVID-19, необхідно забезпечити реалізацію гендерної рівності на всіх рівнях – від управління державою до участі в економічному відновленні. Для досягнення цілей Пекінської декларації та Цілей Сталого розвитку необхідно на законодавчому рівні ухвалити відповідні акти щодо квот

---

¹ Міжпарламентський союз є однією з провідних організацій з розширення прав і можливостей жінок, визнаючи зв'язок між сильними демократіями та гендерною рівністю в парламентах. Див.: Gender equality. URL: <https://www.ipu.org/our-impact/gender-equality>

жінок у парламентах, урядах та інших органах влади, забезпечити рівний доступ чоловіків і жінок до влади.

Література

1. COVID-19: What does it mean for gender? URL: <https://www.ipu.org/news/voices/2020-03/covid-19-what-does-it-mean-gender>
2. Глава ООН: у кризиса, вызванного COVID-19, женское лицо. URL: <https://news.un.org/ru/story/2021/03/1398052>
3. В ООН представили карту «Женщины в политике». URL: <https://news.un.org/ru/story/2021/03/1398432>
4. Положение женщин в обществе свидетельствует о состоянии демократии – вице-президент США. URL: <https://news.un.org/ru/story/2021/03/1398912>
5. Продвижение участия женщин в политике в регионе ОБСЕ: сборник передовых практик. 2016. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/6/230151.pdf>
6. Gender-sensitive parliaments. URL: <https://www.ipu.org/our-impact/gender-equality/gender-sensitive-parliaments>
7. Gender equality. URL: <https://www.ipu.org/our-impact/gender-equality>

Правосуд Р. О.

студент КПП ім. Ігоря Сікорського

Науковий керівник

Іщенко В. В.

викладач кафедри публічного права

КПП імені Ігоря Сікорського

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ І БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄС

Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до ЄС, що є пріоритетним напрямом української зовнішньої політики [1]. Важливим елементом законодавства є регулювання захисту прав і безпеки людини в інформаційній сфері, що набуває дедалі більшої актуальності по мірі розвитку інформаційних технологій та полегшення процесу обміну та отримання доступу до інформації. Серед проблем захисту прав

і безпеки людини в інформаційному суспільстві О. П. Дзьобань виділяє, по-перше, проблему захисту персональних даних, по-друге, можливість використання інформації як нового виду зброї, що здатна впливати як на психіку та свідомість людей, так і на інформаційно-інфраструктурне становище країни в цілому [2, с. 66].

На думку В. М. Фурашева, для ефективного регулювання та забезпечення дотримання прав, свободи та безпеки людини в інформаційній сфері слід переглянути відповідну основу правової складової [3, с. 30]. Таким чином, інформаційне право, має бути випереджаючим та враховувати науково-технічний прогрес, впроваджуючи відповідні юридичні постанови завчасно до появи явних змін у суспільних відносинах, що з'являються за рахунок впровадження нових технологій чи інших результатів науково-технічного прогресу. Крім того, слід загалом систематизувати інформаційне право, поклавши за основу існуючі положення, зокрема, Законів України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. № 2658-XII [4] та «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV [5]. Ці зміни в українському законодавстві мають відбуватися відповідно до мети української зовнішньої політики. Тобто нові зміни слід розглядати враховуючи певні критерії виставлені законодавством ЄС, зокрема, Хартії основних прав Європейського Союзу, від 7 грудня 2000 р. [6]. Серед норм Хартії слід приділити особливу увагу ст. 8 «Захист відомостей особистого характеру» розділу II «Свободи», який постановляє, що кожна людина має право на захист її особистих даних; дані про особу можуть бути використанні лише згідно встановлених правомірних основ, відповідно до чинного законодавства. Людина має право на доступ до зібраної про неї інформації та право вимагати внесення до неї виправлень. Дотримання цих правил має контролюватися певним незалежним органом [6]. Також, важливою є ст. 11 «Свобода висловлення власної думки та свобода інформації» розділу II «Свободи» Хартії основних прав Європейського Союзу, згідно якої, кожна людина має право висловлення та поширення особистої думки; має зберігатися свобода і плюралізм ЗМІ, тобто людина має мати можливість отримувати дані від різних джерел, аналізувати інформацію та приймати самостійно певні рішення та висновки на основі отриманої інформації [6].

Таким, чином, в Хартії основних прав Європейського Союзу врегульовано основні питання, що стосуються захисту прав і безпеки людини в інформаційній сфері. Адаптація законодавства України з питань захисту прав і безпеки людини в інформаційній сфері до законодавства Європейського Союзу є тривалим, поступовим процесом. Наразі в Україні є певні нормативно-правові акти, що регулюють права і безпеки грома-

дян в інформаційній сфері, проте, вони потребують певної модифікації та систематизації, що може бути виконана на основі чинного законодавства. У процесі розвитку та покращення законодавства України в інформаційній сфері слід враховувати обраний вектор напрямку в бік європейської інтеграції та вдосконалювати національне законодавство з метою адаптації до законодавства ЄС.

Список використаних джерел:

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15> (дата звернення: 25.03.2021)
2. Дзьобань О. П. Європейські орієнтири вітчизняного державотворення як фактор інформаційної безпеки України. Права, свободи і безпека людини в інформаційній сфері: матеріали наук.-практ. конф., 10 трав. 2018 р. / Упоряд.: В. М. Фурашев, С. Ю. Петраєв. Київ: КІП ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2018. С. 66–70. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/zbornik_ot_10.05._3.pdf (дата звернення: 25.03.2021)
3. Фурашев В. М. Інформаційне право – один з головних чинників забезпечення прав, свободи і безпеки людини в інформаційній сфері. Права, свободи і безпека людини в інформаційній сфері: матеріали наук.-практ. конф., 10 трав. 2018 р. / Упоряд.: В. М. Фурашев, С. Ю. Петраєв. Київ: КІП ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2018. С. 30–33. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/zbornik_ot_10.05._3.pdf (дата звернення: 25.03.2021)
4. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 р. № 2658-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 25.03.2021)
5. Про телекомунікації: Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15> (дата звернення: 25.03.2021)
6. Хартія основних прав Європейського Союзу, № 994_524 від 07 грудня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 25.03.2021)

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ КОНТРОЛЬ
В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
ТА ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ:
СТАН І ПРОБЛЕМИ**

МАТЕРІАЛИ
ПЕРШОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
м. Київ
30 березня 2021 року

Підписано до друку 28.04.2021.
Формат 60х84/16. Ум-друк. арк. 9,3.
Наклад 100 прим. Зам. № 2104-33.
Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. +38 050 7775901 +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com